

ürün

SOSYALİST DERGİ

tarafından
TÜSTAV'a
bağışlanmıştır

Ağustos
1974 2

TÜSTAV

ürün
SOSYALİST DERGİ

Sahibi : Ural ATEŞER ● Yazı İşleri Müdürü :
Nuri SAMYELİ ● Yazışma adresi ve Yöne-
tim Yeri : Divanyolu, Klodfarer Cad. No:
38/2, İSTANBUL ● Genel Dağıtım : DE - DA,
Cağaloğlu Yokuşu, Kemaliye Han, No 4/14, İS-
TANBUL ● Ankara Dağıtımı : HAT KİTAP-
EVİ, Sosyal Sitesi 2. Çarşı Katı, No 6, Kızılay/ANKARA ● Abone Şartla-
rı : Yıllık 100, Altı Aylık 50 lira. Dış Ülkeler için iki katıdır. ● Dizgi - Bas-
kı : BAŞARAN MATBAASI ● Kapak Baskı : TURAN OFSET.

İÇİNDEKİLER

YORUM 3

OLAYLAR

İskenderun Olayları 4
T.S.İ.P. Kuruldu 18
Bursa'da Toplu İşten Çıkarma 21
Af Yasasının İptali 35
Peron ve Peronizm 37

İNCELEMELER

Türkiye Toplumunun Gelişim ve Dönüşümü
NECATİ ÖZTÜRK 43

ÇEVİRİLER

79. Ölüm Yılında F. Engels
B. KEDRON - A. MALYCH (SSCB Bilimler Akademisi
Üyeleri) 74
Tekrardan Sendikalar. Bugünkü Durum, Trotski ve Bukharin'in
Hataları
V. İ. LENİN 113

Karikatürler : SEYDALI GÖNEL

YORUM

ABD emperyalizminin uzun zamandır tezgahladığı oyun; sonuçta, savaş noktasına geldi. ABD emperyalizminin uzantısı olan Yunanistan faşist rejimi, sonunda, savaşı kaçınılmaz hale getirdi.

Bu yazıyı yazdığımız sıralarda, T.C. Silahlı Kuvvetlerinin başladığı silahlı hareket ateşkesle sonuçlanmış durumda. Ve, somut olaylar hakkında, ayrıntılı bilgi elde etme olanağımız yok. Aylık derginin zaman açısından teknik olanaklarının sınırlılığında dolayı, bu sayımızda, olaya ayrıntılarıyla eğilemiyoruz.

Ancak olayın temelde tayin edici etkenleri; gelişim içinde ve ABD emperyalizminin Orta Doğu stratejisi çerçevesinde açıktır :

1 — ABD emperyalizminin Kıbrıs'ta elini kolunu sallayarak üsler elde etmesini engelleyen, şeklen de olsa bağımsızlıktan yana Makarios yönetiminin devrilmesi;

2 — Böylece, ABD emperyalizminin hayati çıkarlarının bulunduğu Orta Doğu bölgesinin, çok daha yakından ve çok daha etkili biçimde kontrol altına alınması.

Kıbrıs olaylarını bölgesel bütünlüğü içinde böylece ele aldığımızda, ABD'nin son zamanlardaki Kıbrıs politikasının, neden Acheson planından esinlenen ikili ENCSİS veya TAKSİM yönünde geliştiği anlaşılabilir. ABD emperyalizmi, böylece Akdeniz'in en stratejik noktasında, iki NATO üyesinin hakimiyetinin sürdüğü topraklarda üslenme olanağını daha rahat kazanabilecektir. Oysa, şeklen de olsa bağımsız statülü bir Kıbrıs ve AKEL'in adadaki bütün devrimci güçleri örgütleyerek emperyalizmin oyunlarını bozduğu bir Kıbrıs; gecikilirse bütün bu oyunları bozabilirdi. ABD emperyalizmi, şimdilik bu tehlikeyi durdurmuş görünmektedir: Makarios adadan kaçmış; AKEL üyeleri tutuklanmakta ve kitleler halinde kurşuna dizilmektedir. Adanın kuzey kesimi T.C. Silahlı Kuvvetleri tarafından ele geçirilmiş; Yunan bölgelerinde ise, faşist yönetim hakim olmuştur. Adadaki iki halk karşı karşıya getirilmiş, ortak çıkarları çevresinde birleşip, emperyalizme karşı mücadeleye girmeleri bir süre daha engellenmiştir. Halkların birbirine kırdırılmaları, ABD'nin çifte ENCSİS planını gerçekleştirmesi için zorunludur. Çünkü, ABD emperyalizmi, Kıbrıs adasını, iki halkın barış içinde bir arada yaşamasını olanaksız olduğu bir yer olarak gösterecek, sonunda da iki halkın ancak taksim edilmiş bir Kıbrıs'ta yaşamasının kaçınılmaz (!) olduğunu ispat etmiş olacaktır (!)

Kıbrıs olaylarının da gösterdiği gibi; hem emperyalizmin dünya örgütü olan NATO ve hem de kapitalist sistem içinde kalarak, anti-faşist ve anti-emperyalist mücadele vermek olanaksızdır. Faşist rejimleri, emperyalizm olgusundan soyutlamak; faşizmin, emperyalizmden bağımsız bir olgu olmadığını görmeyip, sadece birkaç cuntacı generalin keyfine bağlı bir olgu gibi göstermek, en azından bile bile körlüktür.

Durum bu olunca; savunulması gereken, Kıbrıs'ın, emperyalizmin kontrolünden uzak bağımsız statüsünün sağlam temellere oturtulmasıdır. Bu da, ancak, Kıbrıs Türk ve Rum halklarının işçi sınıflarının ayrı ayrı değil, birlikte örgütlenerek, emperyalizme ve faşizme karşı bir sınıf savaşı vermeleriyle çözümlenebilir. Çağımızda, ulusal sorunun çözümünü, işçi sınıfı mücadelesinin dışında aramanın yanlışlığı açıktır.

ÜRÜN

OLAYLAR

iskenderun olayları

16 Haziran 1974 tarihinde İskenderun da binlerce işçinin yürüyüşe geçtiği duyuruldu. Sonraki iki gün ise, bir ses çıkmamıştı yöreden. Ama, 18 Haziran ve sonrasında 22 Hazirana kadar gazeteler, İskenderunda gelişen işçi olaylarını kamuoyuna —öyle yada böyle— duyurmaya başlamıştı. Ve onbinlerce ağızdan çıkan «yasalardaki haklarımız verilsin» sesleri, başkent Ankaraya da ulaşmıştı, bu arada, hükümet edenler de duyuyorlardı bu direnişin yankılarını. Ne var ki, yasaları yürürlüğe koyanlar ve uygulattıranlar, yasayı uygulatma adına girilen hareketlere gözlerini ve kulaklarını tıkamışlardı. İşçilerin uygulanmasını istediği yasayı çıkartmakla övünen, senelerdir işçilere, «işçi babası» diye tanıtılan hükümetin başı Bülent Ecevit de, işçilerin haklı direnişlerine kulaklarını tıkamıştı. Ama Ecevit, «kanunsuz» her hareketin karşısında olduklarını ve işçi hakları verilmiyorsa «biri herhangi vatandaş gibi», müracaatlarını yaparak haklarını almalarını söylüyordu. Böylece eylemin kanunsuz olduğu fermanı çıkınca, bölgede, üç günlük bir bekleyiştten sonra terör ve yıldırma uygulaması başlamıştı. Ve böylece, bürokrasi ile burjuvazi, mükemmel bir uyum içinde işbölümü yaparak oyunu kuralları içinde tam olarak oynamaya başlıyordu. İşçiler direniyor, Güvenlik Mahkemeleri çalışmaya başlıyor, yakalananlar oluyor, aralar için süre avı tertip ediliyor; ölenlerin olduğundan söz ediliyor; fakat Türk-İş bir yana, kendini devrimci sayan DİSK'ten bir ses, bir seda çıkmıyordu. Hükümet yıpranmasın diye, işçinin gerektirdiği tedbirlerin alındığını söyleyenler, 396 işçinin ölümünü verirken diğer hiçbir sosyal hak vermeyi kabul edemeyen müte-

haklarının ayaklar altına alınmasını görmemezlikten gelen, aidatlar ve Halk Sektörü girişimlerine para kesilmesi yüzünden binlerce Erdemir işçisinin DİSK Maden-İş sendikasıyla ayrılmasına sebep olan, DİSK yönetim kadrosu, çalışma ve yaşama koşulları kölelerden farksız olan İskenderun işçilerinin haykırılarına cevap vermiyordu. Kısacası, DİSK, İskenderun işçilerini, burjuvazinin ve bürokrasinin karşısında yalnız bırakmıştı.

Neydi bu olaylar? Neden doğmuştu ve gelişmişti? Bunu, yörenin özellikleri içinde görelim:

1970 yılında, İskenderun'un Payas ilçesinde yapımına başlanan İskenderun 3. Demir-Çelik Fabrikalarının inşaatı, devrin siyasal iktidarı AP tarafından, 18 müteahhit firmaya ihale edilmişti. Bu müteahhit firmalar da işlerini, sayıları 45'i bulan taşaron ve tâli müteahhit firmalar vasıtasıyla yürütmektedirler. Firmaların yoğun sömürüleri, faşizmin, 12 Mart döneminde en saldırgan boyutlara ulaşması ile birlikte daha da büyük oranlara yükselmiştir. Bu dönemde, eskiden beri zaten kısıtlı olarak varolabilen ve sınırlı uygulamalar içinde kalan sendikal özgürlükler hepten ortadan kaldırılmış, işçi hareketleri bütünüyle yasaklanmış, böylece burjuvazinin sömürü ve sermaye birikimi olanakları son derece genişlemiştir. Bu ortam içinde ilerici sendikalar bu bölgede örgütlenememişler, ortalık hakim sınıfların emrinde çalışan sarı sendikalara kalmıştır. Müteahhitlerin giderek görülmemiş derecelere varan sömürü oranları, işçilerin çalışma ve yaşama koşullarını en kötü durumlara sokmuş ve günümüz İskenderun işçi olayları patlak vermiştir.

OLAYLARIN NEDENİ VE GELİŞİMİ

Olayların nedeni, İskenderun işçilerinin içinde buldukları çalışma koşulları ve buna bağlı olarak sosyal ve ekonomik durumlarıdır.

A — EKONOMİK DURUM

— Müteahhit firmaların sömürülerinin yoğunlaşmasının en büyük kaynağı; işçilerin 19. yüzyıl başındaki çalışma koşullarına benzer koşullarda çalışmalarıdır. Örneğin, batıda 1830 yıllarından beri kan dökme pahasına işçi sınıfının burjuvaziye bileğinin hakkıyla kabul ettirdiği ve günümüz Türkiye'sinde de yasalara göre yürürlükte olan 8 saatlik işgünü esasına uyulmamaktadır. Tesislerde en az günde 10 saat çalışan işçilere, üstelik 8 saat'dan fazlası için de fazla mesai ücreti ödenmemektedir.

— Müteahhit firmalar, işyerlerinde çalıştırdıkları işçilere pazar ve bayram tatili yaptırmamaktadırlar. Ve işçileri tatil günlerinde

dahi çalıştıranlar, bu çalışılan günler için ödemek zorunda oldukları ücretleri ödememektedirler; böylece işçinin dinlenme hakkı ortadan kaldırılmakta ve bu günler için yalnız tek yövmiye verilmesi suretiyle müteahhit firmalar sömürü oranlarını da çoğaltmaktadırlar.

— İşverenler, işçilerin ücretlerini aylarca geç ödemektedirler. Zaten son derece düşük olan ücretlerinden dolayı açlıkla mücadele eden işçiler, böylelikle de tam bir aç kalma tehlikesiyle karşılaşmaktadırlar. Geç ödenen bu paralar ise, işverenlerce işletilmek suretiyle kullanılmaktadır.

— İşçi ücretleri asgari ücret düzeyinin de altındadır. Ücret ortalaması, 20-30 lira dolayındadır. Yoğun işsizlikten yararlanan firmalar, ucuz işgücünü kolayca bulmakta, istedikleri ücreti tayin etmektedirler. Bir iş bulabilme umuduyla civar bölgelerden gelen işsiz yağınları ise, önüne konan tüm belgeleri imzalamakta, ne kadar ücret alacaklarını kendileri dahi bilmemektedirler.

B — SOSYAL DURUM

— İskenderun Demir-Çelik inşaatında çalışan işçilerin iş emniyeti diye birşey söz konusu değildir. Çünkü, iş emniyeti diye bir şey burada bilinmemektedir. Müteahhit firmalar işçileri istedikleri zaman işlerinden atmakta ve hiçbir tazminat ödememektedirler. İşçilerin işten atılmaları hiçbir kayıt ve şarta bağlı olmayıp, işverenlerin arzularına kalmış birşeydir.

— İşçiler derme-çatma barakalarda yatırılmaktadır. Altılı-üstlü ranzalarda balık istifi gibi yatılmakta, camları olmayıp pencerelerden sivrisinekler dolmaktadır. Her an salgın hastalıkların çıkabileceği bu barakaların damları delik deşik saçlarla kaplıdır; Bölgenin özelliği olan 40 derecelik sıcaklar ise barakalarda barınmaya imkan vermemekte, yağmur mevsiminde ise yağmurlar delik saçlardan yataklara akmaktadır.

— Bölgede iş güvenliği diye birşey yoktur. Son 5 ay içinde 85. inşaatın başlamasından günümüze kadar ise 396 işçi, çeşitli iş kazaları sonucu ölmüştür. Ölüm işçilerin üzerinde sürekli kol gezerken, müteahhitler, sömürü oranlarının yoğunluğunu daha da çoğaltmak için iş güvenliği adına hiçbir tedbir almamaktadırlar.

İş kazalarında ölen işçiler adına tazminat ödememek için müteahhit firmalar çeşitli entrikalara girişmektedirler. Bunlardan birisi de, iş kazası olan işyerinin derhal «tatil» edilmesidir. Tatil edilen işyerindeki işçiler ise diğer ünitelere gönderilmektedir. Bu işleyişin sonrasını işçilerden dinleyelim:

«Olay yerinde formen, taşaron gibi işveren adamları bırakılır. Bundan sonra ilgili mercilere haber verilir; Olay yerine gelen yetkililere işveren, şahit olarak kendi adamlarını gösterir. Şahitlere göre; olayın olduğu işyeri malzeme yokluğundan veya başka sebeplerden dolayı bilmem kaç gün önce tatil edilmiştir. İşçi ise, tatil olan bu işyerinde gezinirken dikkatsizliği yüzünden çatıdan düşmüş ve ölmüştür.»

Böylece bu iş kazası değil, işçinin kendi ihmalinden doğan bir kaza olarak kabul edilmektedir. Ve tabii ki hiçbir tazminat da ödenmez.

İnşaatta ölen işçilerin ölüm şekilleri de ayrı bir konudur. Haydar Özdemir adlı bir işçi, ENKA-3 işyerinde 18 metre yükseklikteki çaprazların bağlandığı yerden düşerek ölmüştür. Düştüğü zaman belinde emniyet kemeri bile olmayan Haydar Özdemir'in beline, **yerde kavrıp dururken** emniyet kemeri takılmıştır.

Haydar Öğrenici isimli bir işçi ise, İNTES'de çalışırken 20 metre yükseklikteki meyilli saçlardan kayarak düşüp ölmüş, onun belinde de emniyet kemeri olmadığı görülmüştür.

Elbistan'ın Alishar köyünden 40 yaşlarındaki Ali, müteahhit Vildan Güleriyüz'e ait işyerinde 185 metre yüksekliğindeki SİNER bacasına çıkarılmıştır. Rahatsız olduğunu, bu yüksekliğe çıkamayacağını bildirmesine rağmen vasıfsız işçi niteliğindeki Ali, hiçbir emniyet tedbiri alınmadan bacaya çıkarılmış ve bir kalıbı yerleştiren de gözü kararmış bir konsolle asılı kalmış. Bağırarak yardım istemeye başlamış. Aşağıdakiler çaresizlikle arkadaşlarının haykırışlarını dinleyerek olaya çaresiz kalmışlar. Konsolde oniki daikaka asılı kalan Ali'nin takati tükenmiş, kendisini aşağı salıvermiş ve tabii ki ölmüş. Görgü şahitleri düştüğü zaman ne başında miğfer, ne de belinde kemer yoktu diye yemin ediyorlar. Ve Ali, vasıfsız işçi olduğu halde; öldükten sonra «baca uzmanıydı» diye rapor vermişler veya verdirilmiş.

Gözleri kârlarından başka birşey görmeyen müteahhitler ise, işçi olayları devam ederken gazetelere verdikleri ilanlarda şöyle diyorlardı :

«1 — Yasalar gereğince işverenler toplu iş sözleşmesi yapacağı sendikayı seçme serbestisine sahip değillerdir. Toplu iş sözleşmelerimizin tamamı Bölge Çalışma Müdürlüğüne yetkili kılınmış sendikalarla yapılmış olup tümü ile yasalara uygundur.

2 — İşçilerimizin can güvenliğine büyük önem verilerek iş emniyetinin gerektirdiği her türlü tedbir alınmaktadır. Nitekim iş sahasında bugüne kadar olan kaza sayısının bu çaptaki bir iş için dünya istatistiklerinin verdiği rakamların çok altında oluşu da bunun en açık delilidir.

3 — İşçi haklarının hiçbir şekilde sömürüsü bahis konusu değildir. İşçilerimizin, her türlü kanuni hakları zamanında ve noksansız olarak verilmektedir. Türkiyemizin en büyük yatırımında canla başla çalışarak emeği geçen Türk işçisinin kanuni haklarının sömürüsünü hiçbir zaman düşünemeyeceğimiz gibi, esasen her türlü sömürünün her zaman karşısındayız.

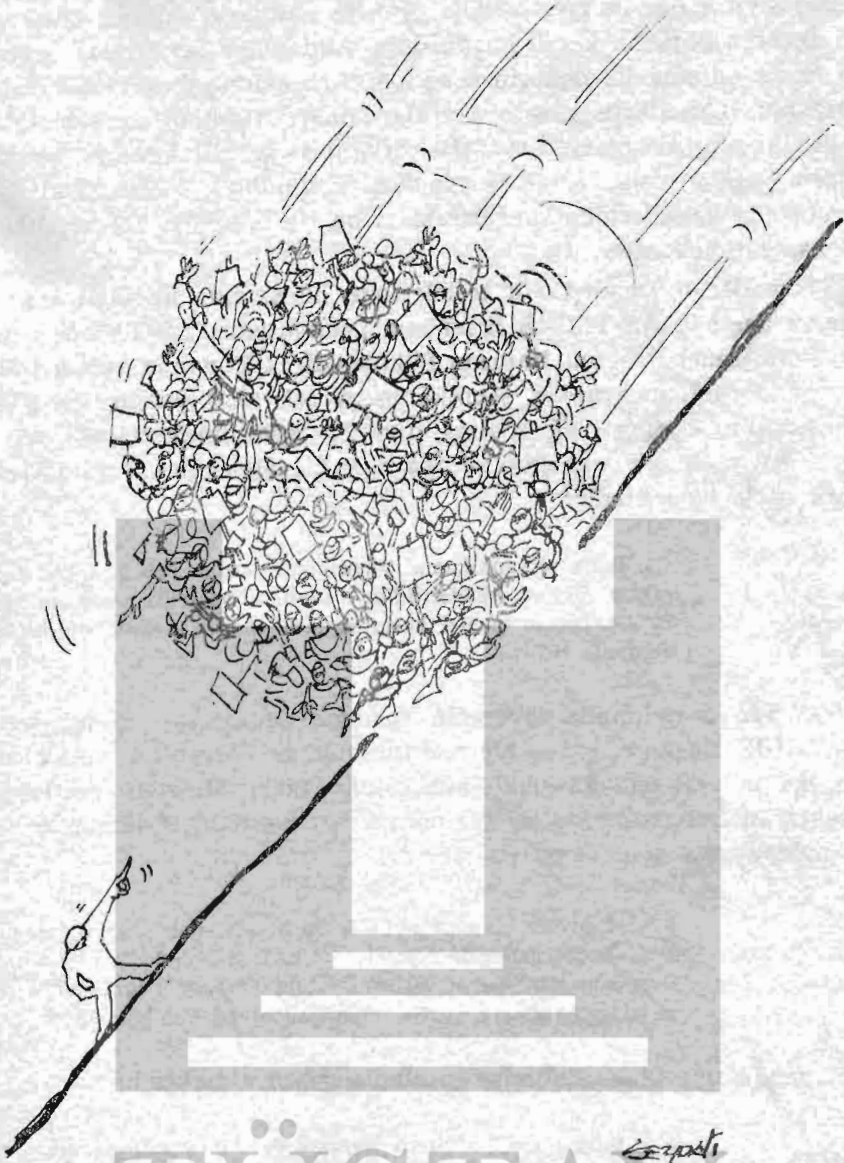
4 — Demir-Çelik sahası dahilinde hiçbir işverenle toplu-ış sözleşmesi bulunmayan Yapım-İş Sendikasının grev olarak nitelendirdiği hareket tümü ile yasa dışıdır.»

İskenderun Demir-Çelik müteahhitleri böyle riyakarca bir duyuru ile kamuoyunu yanıltmayı amaçlamışlardır. Bütün iş emniyetinin gerektirdiği tedbirlerin alındığını söyleyenler, 396 işçinin ölümünün «bu çaptaki bir iş için dünya istatistiklerinin verdiği rakamların çok altında olduğunu» söylerken gerçekte, 396 işçinin ölümünü az bulmakta ve daha da fazla işçinin ölmesi gerektiğini söylemektedirler. Sömürüye karşı olduklarını söyleyenler, işçiye 20-30 lira ücret verirken diğer hiçbir sosyal hakları vermeyi kabul edemeyen müteahhitlerdir. Yetkili gördükleri sendikalar ise, kendilerinin kurdurup besledikleri sarı sendikalardır. Asıl düşüncelerini 4. madde ile belirten müteahhitler, olayların kanunsuz olduğunu iddia ederlerken, binlerce işçinin üye olduğu Yapım-İş sendikasını tanımadıklarını söylemektedirler. Böylece seçme özgürlüğünü de (!) işçilere tanımadıklarını ilan etmişlerdir.

C — SENDİKAL YAPI

Çalışma koşullarının 19. yüzyıl başlarındakine benzer durumda olduğu tesislerde sendikacılık, firmalarla ortaklaşa yapılmaktadır. Bunun getirdiği ise; işçilerin bölge firmaların kurdurdukları sarı sendikalar arasında alınıp satılma işlemidir.

Türkiyede, örnekleri değişik işyerlerinde de görüldüğü gibi İskenderun Demir-Çelik tesislerinin de temeli atılırken birçok Yapı-İş adlı müteahhit sendikaların kurulduğu görülmüştür. Müteahhit firmalar ihalelerini alıp, henüz alınan işin tevsiye işlerine başlarken müteahhit firmaya başlı sendika da kurulmaktadır. İş yerinde başlangıçta 10-15 kişi çalışırken firmanın sendikası kendi adamlarıyla, maddelerini de kendisi tesbit ederek 10-15 kişi için üç yıllık bir toplu-sözleşme yetkisi alır. Daha sonra girecek yüzlerce, binlerce işçi de, işverenin kendi kurduğu bu sendikanın biçimine uydurarak yetkisini aldığı, bu toplu-sözleşme kapsamına alınmaktadır. Böylece binlerce işçi, üç yıl boyunca yeni bir sözleşme yapamamakta, firma ile firmanın kurduğu sendika arasında alınıp satılmaktadır. İşçilerin bu sendikalar ve işveren arasında alınıp satılma işlemi ise şöyle bir mekanizmaya uygun olarak yürütülmektedir: İşçi işe girerken bizzat

İşveren tarafından sendikaya üye yapılır ve aidatı kesilir. İşverenin kurduğu müteahhit sendikalar çoğu kez aidatlarını işverenden peşin alırlar. Örneğin, böyle bir işyerinde 3000 işçi 3 yıl süreyle çalışacaktır. Bu işçilerin aidatlarının onar lira olduğunu varsayarsak, bu süre içindeki aidat toplamı 1.080.000 lira eder. Sarı sendikanın yöneticileri ise işverenle sözgelimi 400.000 liraya anlaşıp parayı alırlar. Daha sonra işveren, işçilerden her ay onar lira aidat parası keserek 1.080.000 lirayı toplar. Bu durumda işveren 680.000 lira kârlıdır.

Ayrıca Bölge Çalışma Müdürlüğünce de tasdik edilen toplu iş sözleşmeleri 3 yıl için geçerli olmakta; Toplu-sözleşme yasasına göre ise, 3 yıl içinde bu işyerlerinde yeni bir sözleşme yapılamamaktadır. İşveren böylece, kendi kurdurduğu müteahhit sendikalar aracılığı ile üç yıl süre ile işçilerin ucuz işgücüne sahip çıkmaktadır. İşte müteahhit firmaların gazete sayfalarındaki «Toplu-ış sözleşmelerimizin tamamı Bölge Çalışma Müdürlüğünce yetkili kılınmış sendikalarla yapılmış olup tümü ile yasalara uygundur» biçimindeki duyurularıyla kendilerinin kurdurdukları bu tür YASAL (!) sendikalar kastedilmektedir.

İskenderun Demir-Çelik tesislerinde bu şekilde kurulan sendikaların başında AS-YMİ-İŞ Sendikası gelmektedir. AS-YMİ-İŞ sendikasının Genel Başkanı Bayram Sökmen'dir. Sökmen'in müteahhitlere gönderdiği mektuplar, sendikanın gerçek niteliğini açıkça göstermektedir. «Değerli ağabeyim» diye başlayan mektubunda Sökmen; işverenin bir tırnağını dünyaya değişmiyeceğini belirttiikten sonra şöyle demektedir:

«... Bana ve sendikama yapacağınız yardım çok müteber olacaktır. Bugün gönderdiğim sendika yetkilisi arkadaşına 20.000 TL. vermenizi hassaten rica ederim.» (Cumhuriyet 14 Temmuz 1974)

20.000 TL. karşılığında işverenin tırnağını dünyaya değişmeyen AS-YMİ-İŞ Başkanı, diğer bir mektubunda ise, işverene, yetki alınan her iş yeri için karşılıklı anlaştıkları 5000 TL.'sının verilmesi gerektiğini hatırlatmakta ve bu parayı istemektedir. Sökmen mektubunda ayrıca şunları da yazıyor :

«Taraflınızdan taahhüt edilmiş ve sendikamıza her ay ödemesi lazım gelen 10.000 TL. 1.5.1972 tarihinde bu yana hiç ödenmemiştir. En az 30.000 TL.'nin 23.2.1973 günü ödenmesi hassaten rica olunur.» (Cumhuriyet 14 Temmuz 1974)

Aynı sendikanın bildirisinde ise şu cümleler yer almaktadır:

«... Bugün işçiyiz, yarın işveren ve sonra milletvekili, bakan, başbakan, cumhurbaşkanı olmak hakkı her Türk vatandaşının hedefi ve inancı olmalıdır; ideali olmalıdır.» (Cumhuriyet 14 Temmuz 1974)

Müteahhit firmalarla ortak çalışıp açıkça işçileri sattığı belgelenen AS-YMİ-İŞ sendikasının; işverenin hazırladığı maddelerle imzaladığı sözleşmenin kimi maddeleri ise şöyledir:

Toplu sözleşmenin imzalandığı tarih, 1 Nisan 1974'tür. Ücret zamlarından bahsedilmeyen sözleşmede;

a — Asgari ücretlere %6 seyyanen zam yapılacaktır.

b — İşçinin sosyal yardımlardan faydalanabilmesi için 90 gün (3 ay) çalışması gerekmektedir.

c — İşçiden her ay 10 lira aidat kesilecektir.
Şimdi bu maddeleri tek tek inceleyelim :

a — İskenderun bölgesinde asgari ücretler 23 liradır. Bu miktara %6 ilave edilirse çıkan rakam 25 lira dolayındadır. İşverenler ve sendika böylece işçileri üç yıllık bir sözleşme ile 25 liraya çalıştırmaya mahkûm etmektedirler. Bunun karşılığında ise milyonlar ceplerine inmektedir.

b — İşçiler, tesislerdeki inşaat işlerinde geçici olarak çalışmaktadırlar. Bu süre ise iki veya üç aydır. Yahut ta daha azdır. Bu durumda işçilerin sosyal yardımlardan faydalanmaları söz konusu olmaz. Çünkü, bu haklardan yararlanmak için işçinin en az 3 ay çalışması gerekmektedir. Maddenin; açıkça, özellikle konduğu şüphesizdir. Yani işçi sosyal haklardan yararlanmasın diye böyle bir hüküm getirilmiştir.

c — İşçilerden kesilen 10 lira aidat ise, sendika yöneticileri ile işveren müteahhit firmalar tarafından paylaşılmaktadır. Bu da sömürünün diğer bir yönüdür.

OLAYLAR VE SONRASI

Bölgedeki işçiler yıllardır bu şekilde müteahhit firmalarca alabildiğine sömürülmüşlerdir. Özellikle faşizmin en etkili boyutlara vardığı 12 Mart döneminde, baskıların yoğunlaşması ile sömürü daha da artmış, işçilerin yasal hakları ve sendikal özgürlükler tümüyle rafa kaldırılmıştı. Ezilen işçi kitleleri bu yoğun sömürü ve baskı ortamında yeni bir sendika oluşturamamışlardır. Bir çıkış noktası arayan işçiler, «ilerici» sendikalara başvurarak, bölgede yapı-ış kolunda bir sendika şubesi kurulmasını istemişlerdi. Ancak bu gerçekleşememiş, «ilerici» sendikamın yöneticileri, işçilerin istekleri üzerinde durmamışlardı bile.

Bütün bu baskı ve sömürü ortamı içinde belli bir işçi potansiyeli oluşmuş, ve işçilerin kendi aralarında örgütlenerek soruna bir çözüm yolu bulabilmek için Yapım-İş Sendikasını kurmaları ile sonuçlanmıştır. İşçiler, sendikalarını oluşturduktan sonra, o güne kadar, sayılan nedenlerle, soyut olmaktan öteye gitmiyen isteklerini; yani sosyo-ekonomik durumlarını iyileştirme düşüncesini, somut olarak gerçekleştirme mücadelesine girmişlerdir. İşçilerin, sosyo-ekonomik mücadelelerini, kurdukları sendika ile yığıtçe yürütmeyi amaçlamaları, müteahhit firmaların ve sarı sendikaların işine gelmemiştir;

1974 yılında kurulan Yapım-İş Sendikasına işçilerin üye olmamaları için, işverenler tehditlere ve baskı tedbirlerine başvurmuşlardır. Sendikal faaliyete katılan işçiler işten atılmıştır. Bunun üzerine, Yapım-İş Sendikası, Adana Bölge Çalışma Müdürlüğüne baş vurarak, işverenlerin giriştikleri baskı ve terörün durdurulmasını, bu tür hareketlere son verilmesini istemişlerdir. Bölge Çalışma Müdürlüğü ise, üçlü organizasyonu (İşveren-Müteahhit Sendikası-Bölge Çalışma Müdürlüğü organizasyonu) içinde, yapılan bu müracatlara cevap verme lüzumunu bile görmemiş, bu arada verilen bazı şikayet dilekçelerini de kabul etmemiştir. Bunun üzerine Yapım-İş yöneticileri bizzat Ankara'ya giderek, sözlü ve yazılı olarak durumu Çalışma Bakanına iletmişler ve isteklerinin 1475 sayılı yasanın tanıdığı hakların uygulanması olduğunu bildirmişlerdir. Ankara'dan istenilen çalışma müfettişleri ise bölgeye gönderilmemiş, sonuç alınmamıştır. Öyle ki, Adana Bölge Çalışma Müdürlüğünde görevli iki müfettiş, sendikaya haber vermeden işyerlerine gitmiş, işveren idare odalarında birkaç işçiyi dinlemekle yetinmişlerdir. Yapım-İş Sendikası kanalıyla yaptıkları peşpeşe müracatlar hiçbir sonuç vermemiş, işverenlerin baskısı ise her geçen gün biraz daha çoğalmış, yoğun işçi çıkarımları başlamıştır.

İşçinin, gerçekten ekonomik ve sosyal mücadelesini vermeye başlayan Yapım-İş Sendikası çatısı altında, kısa zamanda İskenderun'da çalışan 15 bin işçi toplanmaya başlamıştır. Yapım-İş Sendikasında birleşen işçiler toplu iş sözleşmesi çağrısında bulunmuşlar ve Adana Bölge Çalışma Müdürlüğüne başvurarak, müteahhitlerle toplu iş sözleşmesi yapacaklarını, bunun için gerekli yasal işlemlerin tamamlanarak kendilerine yetkinin verilmesini istemişlerdir.

Bölge Çalışma Müdürlüğü sendikaya verdiği cevabında, müteahhit firmalara ait tüm iş yerlerinde AS-YMI-İŞ Sendikasının toplu iş sözleşmesi yapmış olduğu, bundan dolayı da kendilerinin toplu iş sözleşmesine taraf olamayacağını bildirmiştir.

Böylece müteahhitlerin, kendi sendikalarıyla yaptıkları toplu iş sözleşmeleri, müteahhit-müteahhit sendikası-Bölge Çalışma Müdürlüğü, üçlü organizasyonu ile işçilerin önlerine çıkarılmış ve işçilerin sendikal hakları yok edilmek istenmiştir.

Olayların bu gelişimi karşısında Yapım-İş Sendikası yöneticileri, noter kanalıyla 3. Demir-Çelik Tesisleri Müdürlüğüne ve bütün müteahhit firmalara birer yazı göndermişlerdir. Gönderilen bu yazıda, işçinin kendisine oynanan oyunu öğrendiğinden sözedilmiş, ana-yasal hakların yokedilemeyeceği bildirilmiştir.

Sendikanın bu uyarılarına rağmen, işverenler eski düzenlerinden hiç birşey değiştirmedikleri gibi, işçi çıkarımlarına da hız vermişlerdir. Durum Bölge Çalışma Müdürlüğüne bildirildiği halde hiçbir so-

nuç çıkmamıştır. İşçi çıkarım olaylarının Yapım-İş Sendikasının faaliyetlerine katılan işçiler üzerinde yoğunlaşması karşısında sendika kendini ve üyelerini savunmak için harekete geçmiştir.

Sendika yöneticileri derhal toplantı, Demir-Çelik Tesisleri Müdürlüğüne ve bütün firmalara birer davetiye göndermiş, işyerlerinde çalışan 14600 üyesinin sorunlarının acilen çözüm bekler hale geldiğini, işçi arasında huzursuzluğun her geçen gün büyüdüğünü, bu nedenle sendika yöneticileriyle işverenlerin biraraya gelerek bu meseleleri görüşmeleri ve 1475 sayılı yasa doğrultusunda yapılacak bir protokol ile, sorunun çözümleneceği inancında olduklarını bildirmişlerdir. Ancak işverenler bu davete de uymadıkları gibi, kendi sendikalarının olduğunu ve bu nedenle başka bir sendika ile muhatap olmaya gerek duymadıklarını yazıyla bildirmişlerdir.

Bunun üzerine Yapım-İş Sendikası, meseleyi kamuoyuna duyurmak ve işverenlerin yasa dışı davranışlarını protesto etmek amacıyla, 16.6.1974 tarihinde bir yürüyüş düzenlemiştir.

Yürüyüşün ertesi günü, yürüyüş sırasında görev alan 200 işçiye, işverenler çıkış vermek istemişlerdir. Bunun üzerine işçiler bir bütün olarak, 18.6.1974 günü, fabrika kapısında oturarak protestoya geçmişler ve ilgililerce iş güvenlikleri sağlanıp, yasal hakları teminat altına alınmadıkça işbaşı yapmayacaklarını bildirmişlerdir.

İşçilerin seslerini kamuoyuna duyurmak için direnişe geçmeleri üzerine 18.6.1974 günü başta Hatay Valisi olmak üzere, Hatay il kolluk kuvveti komutanı Albay Sedat Özgen komutasındaki kolluk kuvvetleri ve polisler Payas'a akın etmişlerdir.

Hatay Valisi Kemalettin Gazezoğlu, işçilere hitaben yaptığı konuşmada, işbaşı yapmalarını istemiş, «**çalışana prim verdireceğim, çalışmayanı işten attıracağım**» diyerek işçilere gözdağı vermek istemiştir. Bu tehditlerinin de bir sonuç vermediğini gören Vali, en sonunda işçilerin ne istediklerini sormak zorunda kalmıştır. İşçiler de, iş emniyeti, 1475 sayılı yasanın uygulanması, işten çıkarılan arkadaşlarının tekrar işe alınmalarını ve Yapım-İş Sendikasıyla, isteklerinin bir protokolle tesbitini istediklerini, Valiye bildirmişlerdir.

Vali olay yerinden ayrılmış ve biraz sonra işçilerin üzerine sürülen kum yüklü bir kamyon, 5 kişinin ağır yaralanmasına sebep olmuş ve işçiler hastahaneye kaldırılmıştır.

19.6.1974 günü sabaha karşı işçilerin haklı direnişini kırmak isteyen müteahhitlerin kiralık katilleri, bir taksikle işçi koğuşlarının önünden geçerek koğuşlara ateş açmışlar, iki şarjör mermi boşaltmışlardır. Kiralık katilin, Nural şirketi taşaronlarından olduğu anlaşılmıştır.

Bütün kıskırtmalara rağmen işçiler sakin bir şekilde oturma direnişlerine devam etmişlerdir. İşçilerin haklı ve sakin geçen direnişlerinin somut olarak görülmesine rağmen, toplum polislerinin ve kolluk kuvvetlerinin sayısı artırılmış ve bu arada bir albayın işçilere uluorta küfür ettiği görülmüştür.

Bir işçi, güvenlik kuvvetlerinin davranışlarını şöyle anlatmaktadır :

«Güvenlik kuvvetlerine komuta eden jandarma albayı Sedat Özgen, bize küfür ederek **'ulan hiç komünistler, hepinizin anasını sinkaf ederim. Sizi döve döve eşek gibi çalıştıracam'** dedi ve güvenlik kuvvetlerine ateş emri verdi. Güvenli kuvvetleri üzerimizden aşırma ve yayılım ateşine girdiler. Bu arada ben, yanımızdaki elektrik diğerine asılı Türk bayrağını elime geçirdiğim bir sopaya takarak havaya kaldırdım. Bu arada işçilere 'yat' emri verildi. 'Yat' emrine, elimde bayrak olması münasebetiyle uymadım. Yanıma gelen albay elimdeki bayrağı aldı ve bana **«ulan piç komünist, bayrakta ne demek»** dedi ve tekme ile bacaklarıma, jopla kollarıma vurarak beni yere yıktı. Bu arada yere düşen bayrağı alarak parça parça yırttı. Çok sinirli bir hali olan albay, durmadan ağızından köpükler saçarak, işçi arkadaşlara dönerek uluorta küfürler etti. **Yerde yatan işçilerin üzerine çıkarak tekmelemeleri için askerlere emir verdi ve askerler ve polisler, Demir-Çeliğin bekçileri yerde yatan işçilerin bellerini ve kollarını ve kafalarını da tekmeleyip, kimisi de jopla, kimisi de dipçikle...**» (Cumhuriyet, 15 Temmuz 1974)

Olaylar böyle gelişirken, devam eden işçi direnişi sırasında «Aynı Vali ve Hatay Jandarma Komutanı, olayın sürdüğü diğer günlerde, işçilerin üzerine asker ve polisleri saldırtarak geçmiş dönemlerdeki alışkanlıklarını sürdüreceklere ve bölgede terör havası yaratacaklardır.» (Cumhuriyet, 15 Temmuz 1974).

Bir diğer işçi de olayları şöyle anlatmaktaydı:

«Biz üçyüz kadar arkadaş koğuş kapısından inşaata doğru yürüyorduk. Birden askerler tarafından sarıldık. Ben fırsatını bulup kaçtım; Ağaçlar arasına girerek gizlendim ve olup bitenleri izledim. Askerler, işçileri çember içine aldıktan sonra; yat emrini verdiler. Bu emre uymayanlar dipçikle dövüldüler. Sonra herkes yere yattı. Bu arada arkadaşlarımdan tekmelediğini gördüm. Tekmeleyenler arasında MHP'li komandolar da vardı. Bunlar işverenler tarafından beslenen kişilerdi.»

20.6.1974 günü direnişi aynı şekilde sürdüren işçiler bütün kıskırtmalara rağmen hiçbir olay çıkarmamışlardır. Öğleye doğru, Adana Güvenlik Mahkemesinden gelen üç savcı, olayı «bir isyan» olarak nitelendirmiş ve işçilerin haklı direnişini kırmak maksadıyla-

İa, Sendika yöneticilerinden Başkan Gültekin Aslan, Yusuf Taşlı, teşkilatlanma sekreteri İsmet Demir'le birlikte 41 işçi arkadaşını da tutuklayarak, Adana Güvenlik Mahkemesine sevk etmişlerdir.

21.6.1974 günü de tutuklamalar devam etmiştir.

22.6.1974 günü Albay Sedat Özgen, megafonla işçilere küfretmeye başlamış ve askerlere açıktan işçilere saldırmaları için emir vermiştir. Askerler de havaya ateş ederek işçilerin üzerine yürümüşlerdir. Olaylar sırasında 6 işçi komaya sokulmuş ve 39 işçi yaralanmıştır.

Olaylar bu seyir içinde devam ederken radyo ve basın kanalıyla; olayların sona erdiği ve bütün işçilerin işbaşı yaptığı yolunda haberler verilerek, olaylar kamuoyundan gizlenmiştir.

27.6.1974 tarihinde Ankara'ya gelen Yapım-İş Sendikası yöneticilerinden Aziz Uludağ, Kamil Karakuş, Himmet Genç, Kenan Doğan, Mehmet Örnek, Hüseyin Kundakçı ve Mehmet Toparlık'tan kurulu heyet, 27.6.1974 tarihine kadar 40 arkadaşlarının yaralandığını bildirmişlerdir. Olaylar sırasında yaralanan işçiler şunlardır: Abdurrahman Tanışman, Düzgün Polat, Mehmet Can, Veli Çakmak, Hüseyin Altay, Hasan Değer, Ökkeş Kayar, Yusuf Topal, Ali Beyaztaş, Hüseyin Bozkurt, Mehmet Bozkurt, Haydar Aydın, İmam Hüseyin Arvuş, Abdullah Özdemir, Düzgün Çamtosun, Abdullah Akagündüz, İbrahim Al, Ali Al, Tahsin Güneş, Osman Çolak, Mehmet Eren, Kamil Temiz, Aziz Bozyer, Keko Özer, Mehmet Terkivan, Mustafa Abu, Haydar Polat, Mehmet Kayış, Mehmet Gülen, Halil İbrahim Kaya, Abbas Ergin, Hıdır Bulduk, Aydın Kenba, Ali Çokyaşa, Ali Karabulut, Nail Yalın, Hüseyin Doğan, Yusuf Avcılar. Yaralılarından Hüseyin Doğan, kolları kuvveti kurşunuyla yaralanmıştır; Yunus Avcılar isimli işçinin de bel kemiği kırıldığından komada bulunmaktadır.

Aynı günler içinde bir işçi, başı kesik olarak bulunmuştur.

Olaylar devam ederken, işçiler kolluk kuvvetinin ve toplum polisinin baskısından kurtulmak için Payas'tan İskenderun'a gitmeye başlamış ve 23.6.1974 tarihinde koğuşlarda kalan işçilerden 2.000 kadarına zorla işbaşı yaptırılmıştır. Direnişe devam eden 10.000 işçi, istekleri yerine getirilinceye kadar haklı direnişlerini sürdüreceklerini bildirmişlerdir.

Olaylar sırasında çekilen fotoğraflardan yapılan tesbitlerle, kıstırtıcı oldukları gerekçesiyle, 800 işçi müteahhitler tarafından kara listeye alınmış ve bu listedeki işçilerin işlerine son verilmiştir.

Baskı ve terörün işçiler üzerinde yoğunlaştığı bölgede, olayların gelişimi içinde işçiler işbaşı yapmamışlar, direnişlerindeki haklı

lıktan doğan güçle mücadelelerini devam ettirmişlerdir. İşçilerin iş-başı yapmamaları üzerine, işverenler çeşitli kombinezonlara girmişlerdir:

«Bunun üzerine, müteahhitlerin etkisiyle, işçilerin mutlaka çalıştırılmasını sağlamak isteyen yöneticiler, güvenlik kuvvetlerinin işçilerin üzerine saldırmaları emrini vermişlerdir. Bu arada yüzlerce işçiye dayak atılmış, havaya binlerce kurşun sıkılmış ve işçiler kilometrelerce kovalanarak dağıtılmıştır. Bu arada yaralanan birçok işçi hashanelere kaldırılmış, geniş alanda yarlardan düşerek baygın yatanlarsa 24 saat sonra arkadaşları tarafından bulunarak evlerine götürülmüşlerdir.» (Cumhuriyet, 15 Temmuz 1974)

İşçiler içine sızan provokatörlerin kışkırtmaları da sonuç vermemiş, işçiler direnişlerine kararlılıkla devam etmişlerdir.

Şimdi ise olayların yatıştığı görülmektedir. Ama bu yatışma gecicidir ve işçilerin hakları verilmediği sürece daha da büyük işçi direnişlerine bölgenin sahne olacağı, bir varsayım değil gerçektir. Alınan son haberler bunu doğrulamakta, işveren müteahhitlerin baskıları daha da artmış bulunmaktadır. Bu baskılar sonucu, binlerce işçinin işlerinden atıldıkları da gelen haberler arasındadır. Bu tür uygulamaların ise, daha büyük işçi hareketlerine neden teşkil edeceği açıktır.

SONUÇ

Gerek, İskenderun Demir-Çelik tesisleri inşaatının başlangıcından 16 Haziran 1974 direnişine gelinceye kadar geçen süre içinde, gerekse 16 Haziran 1974 tarihinde başlayıp hadiseli geçen 6 gün ve devamınca olaylara bakıldığında; sonuç, somut olarak görülmektedir. Olayların ekonomik nedenlerden; burjuvazinin sömürü oranını arttırmak için uyguladığı girişimlerden doğduğu açıkça görülmektedir. Olaylar, işçi sınıfının karşısında yer alan hakim sınıfların 1923 Türkiyesinden bu yana dönem dönem en saldırgan boyutlara varan, fakat temel niteliği değişmiyen uygulamalarını sergilemektedir. Bütün bu uygulamalar ise Türkiyedeki rejimin yapısını belirlemekte ve 12 Mart gibi dönemlerin aslında tesadüfi, «ara dönemler» olmadığını, bu gibi dönemlerin, Türkiyedeki rejimin yapısı gereği olduğunu göstermektedir.

Olayların gelişimi süresince; ayrıca, «emek-sermaye arasında denge siyaseti»nin uygulayıcısı olduğunu iddia eden siyasal iktidarın, bu «denge» siyasetinden ne anladığı da; bölgedeki gerek sivil, gerekse askeri organları vasıtasıyla uyguladığı siyasetle, yeterince aydınlanmaktadır. Aslında, emek sermaye arasında, bu türlü «denge» bir «denge siyaseti» uygulaması, sosyal-demokratların tarih-

sel görevleri gereğidir. Bu tarihsel görevin temel hedefi, kapitalist sistemi, «mümkün olan en az patlamalı ve en az sarsıntılı biçimde» bir süre daha yaşatabilmektir. Bunu sağlayabilmek için, sosyal demokratların, faşizme örtü görevini görmesi yeni bir olgu değildir.

Sosyal-demokratların bu tarihsel görevlerinin somut olaylarda nasıl vücut bulduğunu göstermesi açısından İskenderun olayları çok öğretici olmaktadır:

Olaylar başlağında ve yoğun mücadele ortamı içinde, kendisini «İşçi Babası» olarak lanse eden Bülent Ecevit ve hükümeti, hiçbir harekette bulunmamıştır. CHP'de hiçbir kıpırdanış görülmemiştir. Üstelik Ecevit, olayları «kanunsuz» olarak ilan ettiğinde, İskenderun ve çevresindeki bürokrasi, kelimenin tam anlamıyla «şevke gelmiş»; «ferman padişahındır» diyerek işçilerin üzerine huruç hareketine girişmiştir. Hükümetin tavrı, bürokrasi ve hakim sınıfların tam uyumu içinde, sendika yöneticilerinin çeşitli müracatlarına rağmen hiçbir değişikliğe uğramamıştır. Öyle ki, Bursa ve İskenderun olayları sırasında işlerinden atılan işçilerden bir grubun CHP Tüzük Kurultayına gönderdikleri duyuruları da siyasal iktidarın tavrında hiçbir değişiklik yaratmamıştır. İşçilerin telgrafı şöyledir :

«İşten atılma olaylarının temelinde yatan gerçek neden, işverenlerin, örgütlenmek isteyen işçilerin örgütlenme özgürlüklerini kısıtlaması, ilerici öncü işçileri işlerinden çıkarmasıdır. İşçi sınıfından yana olduğunu iddia eden Partinizin işten atılmalar konusunda ve saflarınızdakilerin karşı devrimcilerle işbirliği yapmaları konusunda alacağı tavır önemlidir. Bunlara seyirci kalırsanız, sizin demokrasi ve düşünce özgürlüğü anlayışınızdan ve işçi sınıfından yana olunuzdan şüphe edeceğimizi ve bu tavrın Türkiye halkı ve tarih önünde CHP'ye sorumluluklar yükleyeceğini bildiririz.»

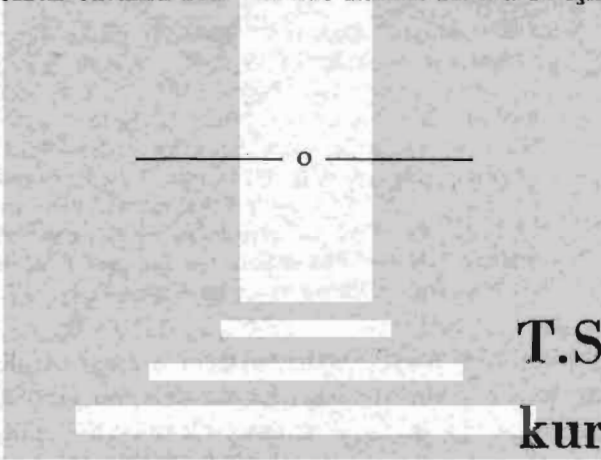
CHP ve hükümet, olaylar sakinleştiğinde bölgede inceleme yapmak için bir heyet göndermiştir. Heyet, inceleme sonucunda AS-YMİ-İŞ sendikasını olayların sorumlusu olarak gördüğünü raporunda belirtmektedir. «Özgürlükçü iktidar» ve CHP'ce bütün yapılan budur. İşçilerin deyimiyle, olaylara seyirci kalan CHP'nin, kimin safında olduğu bu olayla da açıkça görülmektedir. Sosyal-demokratların hakim sınıflar safında yer aldıkları ve bunu yaparken de güttükleri kaypak siyaset olaylarla ispatlanmaktadır.

CHP ve hükümetin tavrına paralel olarak; olayların devamı boyunca DİSK yönetimi de aynı suskunluk içindedir. 14 Ekim seçimleri öncesi ve günümüze kadar, sosyal-demokratların kuyrukçuluğunu yapan DİSK yönetimi, binlerce işçinin direnişi sırasında yine aynı uzlaşım siyasetini devam ettirmiştir. Öyle ki; CHP ve hükümetinin olaylar için hazırlattığı raporun açıklandığı gün, DİSK Genel Sek-

reteri Kemal Sülker de bir gazetede, gözleri yaşartan (!) bir duygusallıkla İskenderun olaylarına değinen yazısını yazıyordu. CHP ve DİSK'in, aynı zamanlara rastlayan, olaylara üstün körü değinmeleri bir rastlantı değildir. Seçimler ve sonrasında «destekliyoruz» diye programını benimsediği CHP'nin kuyruğunda küçük burjuva kuyrukçuluğu yapan DİSK yönetimi, bu kez de, CHP ve hükümetten olaylar hakkında bir **ferman** çıkmayınca, herhangi bir girişimde bulunmamıştır.

Günümüzün DİSK yönetiminin, tam olarak kendi yapısına uygun bir siyasal iktidar bulduğu ve buna dört elle sarıldığı anlaşılmaktadır. Ama işçi sınıfının sosyalist mücadele doğrultusu, bu yönetimin değişeceğini bizlere göstermektedir.

DİSK yönetimi, sendikalar arasındaki yetki konusunun Referandum sistemiyle çözülebileceğini savunmaktadır. DİSK, bu konuda haklıdır. Kamuoyu bu konuda oluşturulmuş ve referandum artık gündeme girmiştir. DİSK'in bu kadar çaba sarfettiği, referandum ile yetki tesbitini, İskenderun olaylarında savunmaması, takip ettiği uzlaşım siyasetinden doğmaktadır. Çünkü, İskenderun olaylarının çözümü ancak referandumun yapılmasıyla mümkündür. Konu bu olunca, DİSK'in tutumu son tahlilde hakim sınıfların işine yaramıştır.

T.S.İ.P.
kuruldu

Son parlamento seçimlerinden sonra, üzerinde epeyi sözedilen ve kuruluş zemini, aylık ve haftalık bir dergiyle hazırlanan T.S.İ.P. «kuruldu». 5 işçi, 6 sendikacı, 1 mühendis, 1 kahveci, 1 gazeteci ve 1 jeofizikçiden oluşan kurucular adına, Oya Baydar ve Burhan Şahin, hazırlanan program tüzük ve kuruluş

dilekçelerini, 22 Haziran 1974 günü İçişleri Bakanlığına vererek, T.S.İ.P.'in «kurulduğunu» duyurdular.

T.S.İ.P.'in kurucuları, 23 Haziran 1974 günü, ilk toplantılarını yaptılar ve görev bölümü sonunda, inşaat yüksek mühendisi Ahmet Kaçmaz, Genel Başkanlığa getirildi.

Genel Başkan Ahmet Kaçmaz, T.S.İ.P.'in kuruluşu ile ilgili olarak, basına bilgi verirken şunları söylemiştir (Günaydın, 24 Haziran 1974): «Partimiz, emperyalizm ve yerli ortaklarının nüfuzu altındaki anti-demokratik iktidarlar yerine, halkın, özgürlüğüne ve üstünlüğüne dayanan en demokratik mekanizmasının kurulacağı, ağır sanayiye dayanan ekonomik seferberliğin gerçekleştirileceği, böylece gerçek özgürlük ve kalkınmanın sağlanacağı demokratik iktidar için anayasa yoluyla mücadele edecektir...

«T.S.İ.P., bu amaçlarına ulaşmak için vereceği, iktidar olma mücadelesi sırasında, kendisini ilerici ve demokratik güçlerden tecrit etmeyeceğini, demokratik cephenin güçlenmesi doğrultusunda çalışacağını; mücadelesinin, tüm halkımızın demokratik mücadelesinin bir parçası olduğunu bildirir...

«... 1973 ekim seçimlerine «sosyalistler» partisiz olarak girmişlerdir... «Demokrasilerde sosyalist partilerin de bulunması gerekir. CHP'yi ilerici ve demokratik bir parti olarak görüyoruz... CHP'nin ilerici ve demokratik girişimleri desteklenecek ve partimiz CHP ile demokratik güçbirliği içinde olacaktır.»

T.S.İ.P.'e TEPKİLER

T.S.İ.P.'in kuruluşunu, kitleye açık veya kapalı, çeşitli tepkiler izledi. DİSK Genel Başkanı Kemal Türkler'in ve T.İ.P. adına konuştuğunu söyleyen Şaban Yıldız'ın, basın yoluyla açıkladıkları eleştirilerine, T.S.İ.P. Genel Başkanı Ahmet Kaçmaz

yine basın yoluyla cevap verdi. Bunun yanında, T.S.İ.P.'in «kamu hazırlayıcısı» ve savunucusu durumunda olan bir haftalık dergide de eleştirilere cevap verildi.

DİSK Genel Başkanı Kemal Türkler, basına yazılı olarak verdiği demeçte şunları söylemiştir: «Yeni bir partinin kurulduğunu basından öğrendik, bir yenisinin daha kurulacağı söylenmektedir. DİSK'in bu yeni kurulan ve kurulacak olan siyasi partilerle uzaktan veya yakından hiçbir ilişkisi yoktur... DİSK Genel Yönetim Kurulu, genel doğrultudaki politikasını yeniden görüşmüş ve aldığı kararda; federasyon olarak ilk intibamız, 14 Ekim seçimlerinden önce yayınladığımız bildiri doğrultusundadır...»

T.İ.P. eski Genel Başkanlarından Şaban Yıldız da yaptığı açıklamada, özetle şöyle demiştir: «Benim ve T.İ.P.'in en son yöneticileri arkadaşlarımızın vede diğer T.İ.P. üyelerinin, Türkiye Sosyalist İşçi Partisi (T.S.İ.P.) adıyla kurulan partiyle en küçük bir ilişkisi yoktur... Böyle bir partiyi, T.İ.P. üyelerinin desteklemesi söz konusu olamaz. T.İ.P. in en son yönetici ve üyelerinin alacakları tavır; Türkiye'de kurulu herhangi bir parti konusunda tavır almak için gerekli ölçülere göre belirlenecek bir tavrıdır... Ben; T.İ.P.'in en son genel başkanı, T.İ.P.'in fiyesi bir sosyalist olarak inanıyorum ki, Türkiye de sosyalist hareket, ciddi ve sağlam temeller üzerinde kurulacak bir «işçi partisi» etrafında, eskisinden daha güçlü bir şekilde örgütlenecek ve gelişecektir.»

T.S.İ.P. Genel Başkanı Ahmet Kaçmaz ise; Şaban Yıldız'a verdiği cevapta, özetle şöyle demiştir: «Şaban Yıldız, kendisini bir parti yerine koyarak, hem en son yönetici arkadaşlarını, hem de eski T.İ.P. üyelerini vesayet altına alamaz T.S.İ.P. kurulmuştur. Program ve tüzüğü ortadadır. Bu program ve tüzüğü benimsiyen «her işçi, her emekçi, her işçi sınıfı sosyalisti», Şaban Yıldız'a sormadan gelir, T.S.İ.P. saflarına katılır.» (Günaydın, 29 Haziran 1974)

İŞÇİ SINIFI PARTİSİ

«... Parti, işçi sınıfının öncü kolu olarak, herşeyden önce, işçi sınıfının tümüyle karıştırılmamalıdır.» (V. İ. Lenin, Bir Adım İleri, İki Adım Geri)

«Örgüt kelimesi genellikle iki anlamda kullanılıyor: biri dar, öteki geniş anlamda. Dar anlamda bu sözcük; kişilerden meydana gelmiş, kolektif ve hiç değilse asgari ölçüde tutarlı bir çekirdeği ifade ediyor. Geniş anlamda ise, bu sözcük; bir bütün içinde birleşmiş, bu tür çekirdeklerin toplamını kastediyor. Örneğin, deniz kuvvetleri, ordu, devlet beraber ve aynı zamanda (sözcüğün dar anlamında) örgütler toplamını ve (sözcüğün geniş anlamında) sosyal örgütlerin çeşidini ifade ederler. Eğitim Bakanlığı (sözcüğün geniş anlamında) bir örgüttür ve (sözcüğün dar anlamında) bir çok örgütü kapsar. Bunun gibi, «parti», bir örgüttür. (Sözcüğün ge-

niş anlamında) bir örgüt olması gereklidir. Aynı zamanda «parti», (sözcüğün dar anlamında) farklı örgütlerin bütününi kapsamalıdır.» (V. İ. Lenin, Bir Adım İleri İki Adım Geri)

«... Proleterlerin en yüksek sınıf bileşmesi biçimi, «proletaryanın devrimci partisi», gelişmeye başladığı zaman -ki bu parti önderleri; sınıfı ve yığınları, homojen ve bölünmez bir bütün içinde birbirine bağlamayı başarmadan böyle bir ada layık olmaz...» (V. İ. Lenin, Sol Komünizm, Bir Çocukluk Hastalığı)

İŞÇİ SINIFININ ÖRGÜTLENME SORUNU

Kanımızca, işçi sınıfının «her dönemde» en acil sorunu olan «örgütlenme» sorunu; bir «anlık mesele» değil, bir «süreçtir». Dolayısıyla, ismine «parti» de dense, parti kelimesinin yanına «en keskin» sıfatlar da eklense; bir «kuruluş» işlemiyle, işçi sınıfının örgütlenme sorunu çözümlenemez.

Hangi ülkede olursa olsun, konuya bu yaklaşımla eğilinmediğinde, aslında ikinci bir sapmayı getiren, şu boş tartışmalar sürer gider: «onlar yaparsa kötü yapar, biz yaparsak iyisini yaparız...» ve hiçbir zaman bir tercih sorunu olmayıp, objektif şartlara göre değişen «legalite ve illegalite tartışmasını» bir tercih anlayışı içinde ele almak. Doğaldır ki; bu tartışmalar da işçi sınıfı hareketine yarardan çok zarar getirir.

bursa'da toplular işten çıkarma

Bir sanayi bölgesi olan Bursa, Türkiye otomotiv sanayisinin merkezlerinden birisi olup, Türkiye burjuvazisinin en aşırı kârlarını elde ettiği yerlerden birisidir. Sömürü oranının yoğunluğu, yerli burjuvazinin sendikal örgütlenmeye ve sendikal özgürlüklere olanca güçleriyle karşı koyması, bölgede işçi hareketlerinin gittikçe keskinleşerek yoğunlaşmasına neden olmaktadır. Emek ile sermaye'nin yoğunlaşan mücadelesine, Haziran ayının ortalarında bir yenisi daha eklenmiş; işbaşı yapmama biçimindeki direniş ile grev, içiçe geçmiştir.

Bölgede kurulu bulunan Karsan, Türk Robert Bosch, Van Pres Döküm, Taysan Taşıt Sanayii ve Kauçuk Sanayii Fabrikasında başlıyan direniş, SKT Yağ Keçeleri Fabrikasına da sıçrayarak genişlemiştir. Direniş hareketinin genişlemesiyle birlikte, adı geçen işyerlerinde daha önce işten atılan işçilere bu kez de yenileri eklenmiştir. Çıkarılan işçi sayısı 400'ü geçmiştir.

Olayların nedeni nedir? İşçiler ve işverenler olaylara çeşitli gerekçeler göstermişlerdir; emeğin ve sermayenin aynı olaya farklı yönden bakması doğaldır, çünkü her iki tarafta kendi hayati çıkarlarını dile getirmektedir. Olaya her iki tarafın görüşlerini de ele alarak yaklaşmakta yarar vardır; çünkü böylece hem işçi sınıfının haklı çıkarlarını ve hem de işverenin her türlü yalana ve kandırmacaya başvurarak haksız çıkarlarını daha somut olarak görebilmekteyiz :

A — İşçilere göre olayın nedeni

— 4 ncü Asliye Hukuk Mahkemesinin aldığı bir tedbir kararı; Çağdaş Metal-İş Sendikası, Türk Metal-İş'ten sonra kurulmuştur. Kurulan bu yeni sendikayla ilgili olarak mahkemece alınan bir tedbir kararı bulunmakta ve işveren bunu bahane ederek her iki sendikayı da tanınamakta; işçilerin yasal hak ve özgürlükleri bu nedenler korumasız kalmaktadır.

— İşverenler, kademeli ve sebep göstermeksizin işçileri işten atmaktadır. Ayrıca toplu işten çıkartmalar olduğu gibi, işçiler her an işten atılma tehlikesiyle karşı karşıyadırlar.

— Nakilsan Otomobil Fabrikasında 3 aydan beri devam eden toplu iş sözleşmesi görüşmeleri çıkmaza girmiştir. Bu iş yerinde grev kararı alınmış ve uygulanmıştır.

— Karsan'da çalışan 320 işçi işten atılmıştır.

— Toplu sözleşmede belirtilen haklar; örneğin ikramiyeler ve diğer sosyal haklar verilmemektedir: Dolayısıyla sendikalı (Çağdaş Metal-İş'e bağlı) işçilerin yasal hakları çiğnenmektedir. Yanıt işçinin sözleşmeden doğan hakları genellikle geciktirilerek verilmekte ve böylece huzursuzluk yaratılmaya çalışılmaktadır.

— 1973 Temmuzunda Bursa otomotiv sanayiinde meydana gelen lokavt olayından sonra imzalanan toplu sözleşme hükümleri bu iş yerlerinde uygulanmamaktadır.

— İşçilerin kıdem tazminatlarını 15 günden 30 güne çıkaran kanunun tasarısının Meclis gündemine alınmasından sonra Bursadaki büyük sanayi kuruluşlarında toplu işten çıkarma olayları yoğunlaşmış ve sendikalı işçilere yapılan baskı giderek artmıştır.

B — İşverenlere Göre Olayın Nedeni

İşçilerin, direniş ve grevin meydana gelmesine neden olan etkenleri yukarıdaki gibi açıklamalarına karşılık, işverenler olayların doğuşunu şu nedenlere bağlamaktadırlar :

— Daha önce sözleşme yapılan Metal-İş sendikası kapatılmış, yerine Çağdaş Metal-İş kurulmuştur. Aidatların hangi sendikaya verileceği tesbit edilmediği için mahkemeye gidilmiştir. Mahkeme karar vermeden işçiler direnişe başlamışlardır. Bundan dolayı da «kanuni» haklar kullanılarak işçiler işyerlerinden çıkarılmıştır.

İşverenlerin bu iddiaları, bırakın kendi iç mantıklarıyla tutarsızlığı, olaya neden olarak doğru dürüst bir gerekçe getiremedikleri açık olarak görülmektedir. Sendika aidatları meselesi, burjuvazinin sık sık kullandığı bir taktiktir. Çünkü, işçiler hangi sendikaya üye olmuşlarsa aidatları o sendikaya kesilir. Ashında, işverenler burada Çağdaş Metal-İş sendikasını istemediklerini söylemekte; fakat bunu açıkça ifade etmektan kaçınmaktadırlar. Yani, işverenler sendikal özgürlüklere karşı çıkıp, işçilerin istedikleri sendikalara geçmesine engel olmakta, çeşitli yollardan bunun önüne geçmeye çalışmaktadırlar. Yoksa, kendilerinin iddia ettikleri gibi, aidatların hangi sendikaya verileceğini bilmedikleri, olayın doğuşuna neden değildir.

İşverenlerin, tutarlı gerekçeler getirmeseler de, suçlamalar açısından oldukça süratli oldukları görülmektedir. Her işçi hareketinde

olduğu gibi, grev ve direnişler hakkında, işçiler ve sendikalar, işverenlerin ağzıyla şöyle suçlanmaktadır:

— Karsan fabrikasından başka hiçbir işyerinde toplu işten çıkarma olmamıştır. Bu nedenle direniş haksız ve kanunsuzdur.

— İşçilere ihbar tazminatı ve öteki sosyal haklar verilmektedir.

— İşçi direnişi kanunsuz grev niteliği taşımaktadır; dolayısıyla iş akitleri 275 sayılı yasanın 29. maddesi gereğince ihbarsız ve tazminatsız feshedilmiştir.

— İşçiler kanunsuz eyleme itilerek sendikanın (Çağdaş Metal-İş) kanunsuz varlığı zorla kabul ettirilmek istenmektedir.

Bir işyerinde çalışanların toplu olarak işten çıkarılmalarını protesto edenlerin direnişlerine kanunsuz damgasını vuranlar, gerçek yüzlerini işçilerin bağlı oldukları sendikayı tanımak istememekle göstermektedirler. Bu da, işverenlerin, «sosyal-demokrat bir siyasal iktidar döneminde» siyasal özgürlük diye birşeyi tanımadıklarını açıkça göstermektedir.

Bursa sanayi bölgesindeki direniş işte böyle devam etmektedir. Olaylar, işverenlerin suçlamalarına karşılık verecek biçimde gelişmiş, burjuvazinin hiçbir sağlam temele dayanmayan iddialarını gün ışığına çıkararak, maskelerini indirmiştir. Şöyle ki:

— İşverenler, «Türk Robert Bosch'dan 170, Van Pres Döküm'den 19, Karsan'dan tekrar 9 işçiyi işten atmışlardır.

— Çağdaş Metal-İş Bursa Şubesi Başkanı Cantekin ve İcra Kurulu üyelerinin ifadeleri alınmış ve serbest bırakılmışlardır.

— Nakilsan'da 45 işçi ve 3 işçi temsilcisi işten atılmıştır.

— 5 fabrikanın çevresinde askeri birliklerin güvenlik tedbirleri artırılmıştır.

— 400'den fazla işçi, adı geçen işyerlerinde direnişe katıldıkları için işten atılmışlardır.

— Kanunsuz olarak niteledikleri direnişler sırasında, SKT Yağ Keçeleri ve Taysan İşverenleri, işçilerin haklarını vereceklerini bir protokol ile kabul etmişler ve bu işyerlerinde işçiler işbaşı yapmışlardır. Böylece işçilerin direnişlerinin kanunsuz olmadığı bizzat işverenin bu hareketiyle ispatlanmıştır.

NEDEN VE SONUÇ

Bursa sanayi bölgesindeki bu direnişlerin nedeni ve çıkarılacak sonuçlar şunlardır :

a) İşverenlerin toplu sözleşme hükümlerini hiçe sayarak kendi yarattıkları yasaları, bizzat kendilerinin çığnemiş olmaları. Bu nedenden de yargılananların doğal olarak yine işçiler olmaları. Aslında bu durum hiç de şaşırtıcı değildir; çünkü, burjuvazinin ekonomik egemen güç olduğu bir toplumda, hukuk, mahkemeler vs. gibi üstyapı kurumlarının (görünüşte ne kadar demokratik görünürlerse görünsünler) ister istemez burjuvazi yararına ve işçi sınıfı aleyhine işleyeceği açıktır.

Diğer yandan özellikle kıdem tazminatının 15 günden 30 güne çıkarılacağı hakkında yapılan açıklamalar, hakim sınıflarca kuşkuyla karşılanmış, tasarıya karşı olanca güçleriyle diretmeye başlamışlardır. Öyle ki, hakim sınıfların sözcüleri, kıdem tazminatının yürürlüğe girmesiyle «Türk ekonomisinin» çökeceğinden sözetmişler:

«... İstifa halinde dahi işçinin kıdem tazminatından yararlandırılmak istenmesi ve mevcut tazminat miktarının iki katına çıkarılarak, müteşebbisin büyük tazminatlar ödemek zorunda bırakılması, onun için istihdamını gerektirmeyen sahalara kaymasını çabuklaştıracaktır.» şeklinde istihdam açısından yorumlar getirmişlerdir. Yoğun işsizliğin varlığından hareket eden hakim sınıfların tasarıları bundan sonrasında işçileri toplu işten çıkarmaları yönünde gelişmiştir. Başlangıcında tekstil sanayiinde görülen bu tür uygulamalar, daha sonra diğer sanayi kolları ve bu arada da metal sanayii kolunda görülmeye başlanmıştır. Zaten önceden beri işçi çıkarmalarının yoğun olması, bu tür yeni uygulamalarla daha da yoğunluk kazanmıştır.

İşte Bursa sanayi bölgesindeki son direnişlerde Karsan işverenin toplu işten çıkarmalarındaki nedenin ekonomik olduğunu söylemeleri bu yüzdendir. Kıdem tazminatı olaylara tek neden olan ekonomik etken olmasa dahi, burada en önemli unsurlardan biri olduğu açıktır. Ve bu tür ekonomik nedenlerden ötürü işverenler, toplu sözleşmeleri ihlal etmişler, sendikal özgürlükleri kısıtlamışlar, olayları doğuşuna sebep olmuşlardır. Burada da kapitalist ekonomi içinde emeğin sermaye ile olan uzlaşma çelişkisi çok açık olarak görülmektedir. Emeğin değer kazanması için mücadele eden işçilere karşı sermayenin aşırı kar talebinden doğan karşı çıkması; yoğun baskısı, işçi sınıfının siyasal mücadelesini kaçınılmaz olarak yaygınlaştırmakta ve hızlandırmaktadır. Siyasal mücadelenin yaygınlaşmasının ve hızlanmasının bizzat burjuvazinin yoğun baskısının sebep olduğunu söyledik. Bu nasıl olmaktadır? Bursa'daki somut örnekten çıkarak bunu cevaplayalım: Bursa'da işgücünün değer kazanması için ekonomik mücadeleye giren işçi, mücadelesinde tamamen haklı olduğu halde işvereni savunan hukuk kurallarıyla yargılanmaktadır. Bütün bunlarda göstermektedir ki: işçi sınıfı kendi si-

yasi iktidarını kurmadıkça salt ekonomik mücadele ile kurtuluşunu sağlayamayacaktır.

Burada ayrıca olayların nedeninde bulunan önemli bir nokta üzerinde de durmamız gerekmektedir. Şöyle ki: İşçi sınıfı lehine, kıdem tazminatının yükseltilmesi gibi olumlu bir girişimde bulunan bir «sosyal-demokrat» siyasal iktidar döneminde, nasıl oluyor da 400'den fazla işçi toplu olarak işten çıkarılabiliyor? Bu bir çelişki değil midir? Bu çelişkiyi açıklayabilmek için marksizmin en büyük ustalarından Engels'in bu alanda ne dediğine bakalım:

«Devlet; temelde üretim üzerinde hakim olan sınıfların ekonomik çıkarlarının yoğun bir biçimde yansımından başka birşey değildir... Fakat Devletin de kendine özgü belli bir bağımsızlığı vardır... İki eşitsiz gücün karşılıklı etkileşimi vardır: bir yanda ekonomik hareketin etkisi; diğer yanda ise, mümkün olan her türlü bağımsızlığa yönelen ve bir kez bunu elde ettikten sonra, kendine özgü bir etki gücü kazanan siyasal iktidar hareketi.»

Engels; siyasal iktidarın, ekonomik hareket üzerinde üç olanaklı önceki kapsama değişkeni olduğunu belirtmiştir: «1 — Siyasal iktidar ile ekonomik hareketin aynı doğrultuda olması: bu durumda ekonomik gelişim hızlanır; 2 — Ekonomik gelişimin nesnel olarak olgunlaşmış ve gerekli gereksinimlerine karşı siyasal iktidar hareketi: bu durumda siyasal iktidarın gelişime ters düştüğü ve yıkılacağı açıktır; 3 — Siyasal iktidarın, ekonomi üzerinde değişken başarılı etkisi: bu durumda siyasal iktidar, bazen ekonomik hareketin doğrultusunda; bazen de karşısında yer alır.» (Engels, «Ekonomi Politikin Konusu ve Metodu Üzerine» adlı çeviriden, ÜRÜN, Sayı: 2)

Engels'in, siyasal iktidarın ekonomi üzerindeki etkileri sınıflandırmasının, üçüncü maddesinin Türkiye'de bugünkü siyasal iktidarın hareket biçimine uygun düştüğü açıktır. Bu uygunluğun nedenini, bugünkü siyasal iktidarın sınıfsal yapısı ile açıklayabiliriz. Siyasal iktidar temelde küçük-burjuva tabanlı bir iktidardır. Küçük burjuvazinin en belirgin karakterinin ise iki yüzlülük olduğu açıktır. Bir yandan belli miktarda üretim araçlarına sahip olma durumunun yarattığı, burjuvaziye dönük yüzü; diğer yandan ise, zorunlu proleterleşme durumu yüzünden, proletaryaya dönük yüzü. Fakat bugünkü siyasal iktidarın, bu iki-yüzlülüğü, onu temelde, hakim sınıfların karşısına çıkarmaz. Çünkü, küçük-burjuva tabanlı her siyasi iktidar, ancak içinde bulunduğu, kapitalist sistemle beraber yaşayabilir. Bundan dolayı, bu siyasal iktidar son tahlilde, burjuvazinin emrindedir.

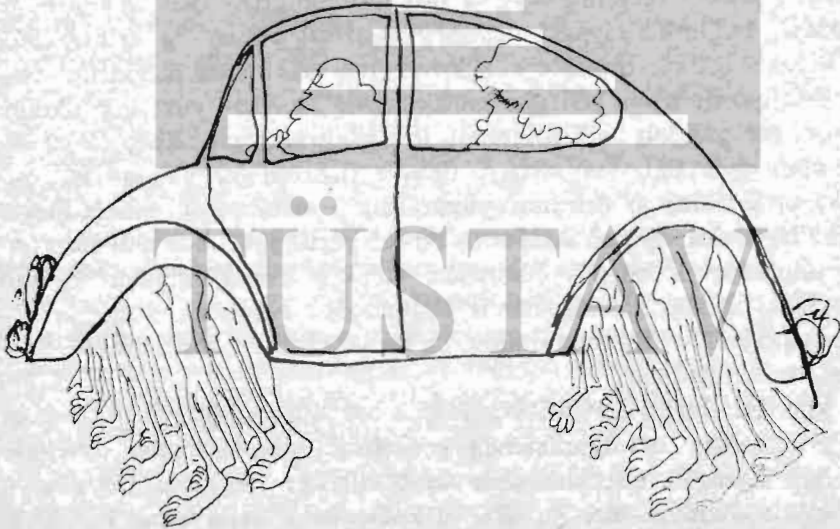
İşte bu durumdur ki, bir küçük-burjuva siyasal örgütü olan CHP, Engels'in tanımlamasında gösterdiği gibi, ekonomi üzerinde (burada kastedilen hakim ekonomik güçtür) değişken bir etkide bulunmak istemektedir. Ve işte bu nedenden dolayı, böyle bir siya-

sal iktidar hem işçi sınıfı lehine kudem tazminatının yükseltilmesi gibi olumlu bir girişimde bulunurken; hem de 400'den fazla işçinin toplu olarak işten çıkarılmasına seyirci kalabilmektedir. Bu çelişki; bu siyasal iktidarın kendi sınıfsal yapısı gereğidir.

b) Bursa sanayi bölgesindeki direnişlerin bir diğer nedeni de; işverenlerin Çağdaş Metal-İş sendikasını tanımak istememeleri; dolayısıyla sendikal özgürlük diye bir şeyin varlığından söz dilediği gerçektir.

Bölgedeki direnişin, işverenlerin tutumunun değişmemesi halinde, KOÇ ve OYAK işyerleri ile diğer büyük işyerlerine sıçrayacağı belirtilen Çağdaş Metal-İş Genel Başkanı, işverenlerin sendikal özgürlükleri kısıtladığını söylemiştir. Diğer yandan, olayların gelişimi içinde Nakilsan'da devam eden grevden dolayı Bursa Otomotiv sanayiinde, üretimin durduğu açıklanmıştır. Buradan da direniş hareketlerine sahne olan işyerlerinin Bursa otomotiv sanayii ile olan bağlantılarından dolayı bölgenin sanayi yapısına, kabaca da olsa bakmak gerekliliği ortaya çıkmaktadır. Çünkü işçi hareketlerinin gelişiminin ve doğrultusunun bir bütün olarak bölgenin özelliği içinde geliştiği muhakkaktır.

26 Temmuz 1973'te, Metal-İş Federasyonu, MESS (Madeni Eşya Sanayii Sendikası-İşveren Sendikası) ile yaptığı toplu sözleşme görüşmelerinde uyuşmazlık doğunca, TOFAŞ Otomobil Fabrikasında grev kararı alınmış, bunun üzerine işverenler 8 işyerinde birden lokavt ilan etmişlerdi; 25 Ağustos 1973'te grev ve lokavtın kaldırıldığı bu bölgede, iki önemli kuruluş OYAK-RENAULT ve TOFAŞ-FİAT Otomobil fabrikaları bulunmaktadır.

Tofaş Otomobil Fabrikaları Türk-İtalyan işbirliğiyle kurulmuştur. Hissedarları arasında Koç Holdingde % 22,5 hisse oranı ile bulunmaktadır. Diğer ortaklardan Internazionale Holding Fiat S.P.A.'nın hissesi % 41,5; Makina ve Kimya Endüstrisinin % 25, Türkiye İş Bankasının % 10 ve Ege Petrol'ün ise % 1'dir. En büyük sermaye payı İtalyanlara ait olan bu kuruluşun günlük üretimi 120 otomobil dolayındadır. 1972 yılı ciro ve kârlarına göre, Tofaş başta gelen 15 firma arasında 5 nci sırayı işgal etmektedir. Bu yılki net kârı, 52.069.949 TL.'dir. Kuruluşun dışarıya aktardığı kâr transferi ise çok yüksektir.

Öte yandan OYAK diye bilinen Ordu Yardımlaşma Kurumunun % 43 oranında hisse sahibi olduğu OYAK-RENAULT firması ise, Türk-Fransız işbirliği ile kurulmuştur. Fransız ortağı olan Régie Renault'un hissesi % 44 olup, diğer üçüncü bir ortağı da % 13'lük hisse ile Yapı ve Kredi Bankasıdır. OYAK-RENAULT'un günlük üretimi, 1972 sonlarında 60 otomobildir. Ve bu kuruluşun kârının büyük kısmı da yine dışarıya gitmektedir.

İşte bu kuruluşlarda, toplu sözleşme görüşmeleri sırasında işverenler, «işçiler fazla ücret talep ediyorlar» bahanesiyle anlaşma sağlanamadığı için grev ve karışıklıkta da lokavt olayı meydana gelmişti. Bu sırada işverenler, greve gidilmesine karşı çıkmış, istenilen ücret zamlarının fazlalığından söz etmişlerdi. Ayrıca, işçi ücretlerinin maliyetleri çok etkilediğini eklemeyi unutmamışlardı. Halbuki, faşizmin en kudurgan boyutlarına vardığı 12 Mart döneminde, işçi ücretlerindeki satın alma gücünün düşmesi bir yana, işçi sınıfının tüm doğal ve yasal hakları da askıya alınmıştı. Üstelik, işçi ücretleri hiç de iddia edildiği gibi maliyetleri yüksek düzeylere çıkarmıyordu. İşçi ücretlerinin yükselmesinin emtia fiyatlarının yükselmesinde hiçbir değişiklik yapmadığını, Andre Barjonet'nin «Kapitalist Sömürme» adlı kitabından, bu konu ilgili bölümün özetini aktararak görelim:

«Daha 1865'te, Uluslararası İşçiler Birliğinin (1. Enternasyonal) bir Genel Konsey toplantısında İngiliz sendikacısı John Weston, gündeme şu iki soruyu koydurmuştu: 1 — Ücretlerin yükselmesi, işçi sınıfının maddi ve sosyal durumunu iyileştirebilir mi? 2 — Sendikaların ücretleri yükseltme çabaları, başka sanayii kollarında zararlı bir etki yapıyor mu?

Weston birinci soruya hayır, ikinci soruya evet cevabını vermişti. Marjinalist iktisatçılar tarafından birkaç yeri biraz düzeltildikten sonra, «ücretlerle fiyatların cehennemi çevrimi (devri)» adı altında patronlara, işçi istemlerine karşı mücadelelerinde uzun süre etkili olacak, bir ideolojik silah olan ünlü teori, böylece ilk defa olarak formüle edilmiş oluyordu.

Bununla birlikte, daha 20 Haziran 1865'te Marx, misli görülmemiş derinlik ve yoğunluktaki bir konuşmasında, Weston'un ka-

nıtlarını kelimenin tam anlamıyla ezdi ve Weston cevap veremedi. Ücret, Fiyat ve Kâr adı altında tekrar basılmış olan bu konuşma, günümüzde bile, ekonomi politiği incelemek isteyen bir kimsenin vazgeçemeyeceği bir metindir.

Weston'un ilk muhakemesi, milli üretim toplamının değişmeyen bir şey olduğu iddiasından ibaretti. Bu muhakkak ki, tamamen karşılıksız, havada bir varsayımdı. Ve değişik şekilde de olsa, patronlar tarafından, ücret yükselmesi isteklerine karşı yeniden ele alınmamış olsaydı böyle bir iddiayı çürütmek için zaman kaybetmek, tamamen faydasız olurdu. Bugün herkes biliyor ki milli üretim düzeyi durmadan değişir ve bütün iktisat gazeteleri bu değişiklikleri gösteren grafiklerle doludur. Günümüzde kapitalistler, vaktiyle Weston'un yaptığı gibi, bizzat üretimin değişmez olduğunu iddia etmiyorlar; ücretlerin son yükseltildiği tarihten bu yana genel üretim düzeyinde kıvılcama olmadığını iddia ediyorlar.

Çok yerinde bir örnek, bu meselenin olağanüstü önemini gösterecektir: 1946 Temmuzunda Palais-Royal'daki milli ekonomi konferansında patronlar, başka şeyler arasında, demir sanayiinde her türlü ücret artışının imkansız olduğunu iddia ettiler.

24 Nisan 1945'te ton başına maliyet fiyatı :

!Sabit giderler	1.032 frank
İlkel maddeler	3.105 frank
<u>Ücretler</u>	<u>2.127 frank</u>
Toplam	6.264 frank

olarak ayrılan «Martin ticari hadde demiri» üzerinde mütalaa yürüterek, 1945 ile 1946 arasındaki % 100 genel üretim yükselişi çerçevesinde ve ücretlerde % 10 bir yükselmeyi varsayarak, yeni maliyet fiyatının şöyle olacağını gösterdik:

Sabit giderler, aynı kalıyor	1.032 frank
İlkel maddeler iki misli oluyor	6.210 frank
<u>Ücretler % 10 artıyor</u>	<u>2.339.70 frank</u>
Toplam	9.581.70 frank

Bu dönemde iş saatları, üretim artışı gibi, iki misli olmuştu. Öyleyse hadde demirinin 1 tonunun maliyet fiyatı, önceki 6.264 frank yerine :

$$\frac{9.581.70 + 2339.70}{2} = 5.960.70 \text{ frank olacaktır.}$$

Patronlar, üretimin iki misli olduğuna itiraz ettiklerinden yaptığımız daha dikkatli hesaplar, bizi, Martin hadde demirlerinde Nisan 1945 ile Temmuz 1946 arasında, üretimin, aslında tam % 365 arttığını ispat etmeye götürdü ki; bu oran ücretlerde hem de fiyatlara ve kârlara hiç dokunmadan, % 28.5 bir yükselmeye imkan verir. Ne o konferanstaki temsilciler, ne Milli Ekonomi Bakanlığı fiyatlar dairesi müdürlüğü temsilcileri bu muhakemeyi çürütecek durumda değillerdi.

Weston'un ikinci muhakemesi ki, Marx'ın dediği gibi «bir fin-

dık kabuğuna sığdırabilir», ücretler toplam miktarının sabit bir büyüklük olduğunu iddia eder; Weston, bir çorba kasesi, belli sayıda insan tarafından yenmek üzere belli bir miktar çorba ihtiva ediyorsa, çorba kaşıklarının büyümesi, çorba miktarında herhangi bir artış meydana getirmez, der.

Bu imaj eğlendiricidir, ama hiçbir şeyi açıklamaz. «Cehennem çevrimi» nazariyecilerinin muhakemesi, aslında ilkindir; ücretlerin maliyet fiyatının bir kısmını teşkil ettiğini ortaya koymaya indirgenir. Onlar, bundan, ücretlerin yükseltilmesinin otomatik olarak; maliyet fiyatında yansıtacağı sonucunu çıkarırlar ve böylece iki yanlışlığa birden düşerler:

a) Ücretlerde diyelim % 25 bir yükselmenin, maliyet fiyatında % 25 yükselme ile ifade edilebilmesi için; önce, bu maliyet fiyatının, ilkel maddeleri, yardımcı maddeleri, enerji v.s.'yi hariç bırakarak, sadece ücretlerden meydana gelmiş olması gerekirdi. Bir kelimeyle, değişken sermayenin, toplam sermayenin % 100'ne varması ve değişmeyen sermayenin sıfır olması gerekirdi ki, bu gü-lünç bir varsayımdır.

Gerçekte, ücretlerin, toplam sermayenin genellikle % 15-25'ini teşkil ettiği kabul edilir. El emeğinin rolünün esas olduğu madenler gibi sanayilerde, istisnai olarak bu; daha yüksek bir yüzdeye ulaşabilir. Elektrik santralleri, kimya sanayii, dokuma sanayii gibi alet ve makinaların daha çok gelişmiş bulunduğu her yerde, tersine, daha düşüktür.

Öyleyse ücretlerin düzeyininin yüksek, % 25 olduğu bir maliyet fiyatı durumunu ele alalım :

İlkel maddeler, yardımcı maddeler, enerji	60
Sabit giderler	15
Ücretler	25
Toplam	100

Ücretler % 25 yükselmiş olsun; hemen biraz sonra söz konusu edeceğimiz kârlar meselesini şimdilik ihmal edelim ve Weston ve onu takip edenlerle birlikte, ücretlerin fiyatlar üzerinde doğrudan doğruya etkisini kabul edelim. Ücretlerin düzeyininin % 25 yükselerek, % 25 yerine artık, % 31.25 olacağını; diğer unsurlar ise hareket etmediklerinden, nihai fiyatın 125 değil, 106.25 olarak meydana çıkacağını hemen göreceğiz. Böylece marksist olmayanların alanında mücadeleyi kabul ettiğimiz, yani kâr meselesini tartışmayı isteyerek bir kenara bıraktığımız halde bile, ücretlerdeki bir yükselmenin fiyatlarda buna tekabül eden bir yükselme getirmesinin tamamen imkansız olduğunu görüyoruz. Kapitalist bir girişim, bütün görünüşüne rağmen, orada çalışan işçilerin ücretlerindeki bir yükselmenin meta fiyatlarında bunun aynı bir yükselmeyi birlikte getirmiyebileceği bir durumda, bir tek santim kâr edemez. Burada, elbette, ancak ötekilerden ayrılmış bir sanayi için değeri olan ve iştiyerek çok şematik olarak alınmış bir örnek söz konusudur. Şu halde bütün sanayilerdeki ücretlerde bir genel yükselme durumunda neler olacağını inceleyelim :

Ücret yükselmesinin en fazla etkili olacağı sanayilerin, düşük bir organik kompozisyona sahip, yani el emeğinin rolünün daha önem-

li olduğu sanayiler olacağı açıktır; bu sanayilerde kâr haddinin (oranının) düşmesi, bu yükselmenin sonucu olacaktır.

Bu azalma duyulabilir ölçüde olursa, düşük organik kompozisyonlu sanayilerden uzaklaşıp, el emeğinin daha az rol oynadığı yüksek organik kompozisyonlu sanayilere doğru bir sermaye göçü meydana gelecektir. Bu yüksek organik kompozisyonlu sanayiler, bunun sonucu olarak, üretimlerinin arttığını görecekle ve bu da fiyatların düşmesinde ifadesini bulacaktır. Demek ki böylece, burada da, değişken sermayenin egemen olduğu alandaki fiyat seviyesi yükselilecek, değişmeyen sermayenin egemen olduğu alandaki fiyat seviyesi düşecektir. Fiyat genel seviyesi toplam ve istatistiki olarak, duyulabilir bir tarzda değişmeden kalacaktır.

b) Bununla birlikte, meselenin bu yönü esaslı değildir ve teorik planda meseleyi derinleştirmek gereklidir :

Ücretlerin fiyatlar üzerinde etki yapması önyargısının son derece basit bir havası vardır, ama tahlil edilince, aşılmaz çelişkilerle yüklü olduğu meydana çıkıyor. Marksist teoriyi bilmiyen veya reddedenler için ücret, «emeğin fiyatı» başka bir deyişle, «emeğin değerinin para ile ifadesinden» başka birşey değildir. Bir metanın fiyatına gelince, o, bir metanın değerinin para ile ifadesidir. Peki ama bir metanın değerini belirliyen nedir? Ücretin, emeğin fiyatına eşit olduğunu iddia eden ve bunun sonucu olarak bir metanın fiyatının ücret tarafından belirleneceğini kabul edenlerin buna verebileceği tek cevap vardır: metanın değerini tayin eden, emeğin değeridir. Mükemmel! Ama, bu taktirde, emeğin değerini belirliyen nedir? İşçinin yaşaması için gerekli olan metaların değeri olabilir mi? Hayır, çünkü bu değer, emeğin değeri tarafından belirlenir! «Cehennem çevrimi», demek ki, bir kısır döngü sonucuna varır. Marx'ın Weston'dan bahsederken dediği gibi :

«Bize, ilkin ücretlerin meta fiyatlarını düzenlediğini ve bunun sonucu olarak, ücretler yükselince fiyatların da ister istemez yükselceğini anlattı. Sonra, yarım turluk bir dönüş yaparak; ücretler yükselmesinin hiçbir işe yaramıyacağını çünkü meta fiyatlarının da yükselceğini ve ücretlerin aslında satın almak için harcadıkları metaların fiyatlarıyla ölçüldüklerini gösterdi. Böylece, emeğin değerinin, metanın değerini tayin ettiği iddia olunarak başlanıyor ve metanın değerinin emeğin değerini belirlediği iddia edilerek son veriliyor.»

Ve Marx ekliyor :

«Ücretler, meta fiyatlarını tayin eder doğması, en soyut biçiminde ifade edilince şuna varır: değer, değer tarafından belirlenir ve bu gereksiz tekrarlama, aslında bizim değer hakkında hiçbir şey bilmediğimizi anlatır.» Ücretin, emeğin (işin) değil de «işgücünün fiyatı» olduğunu bildiğimize ve artı-değeri, şu halde kârı, bu «işgücünün» yarattığını unutmduğımıza ve bir metanın değerinin ücret tarafından değil de, o metanın içinde bulunan «sosyal bakımdan gerekli soyut emek» miktarı tarafından belirlendiğini bildiğimize göre bundan bir metanın fiyatının, yani değerinin para ile ifade edilen yüzünün, işçiye ödenmiş olan ücretlere katıyen dayanmadığı sonucu zorunlu olarak çıkar.

Bir ton maden kömürünün değerini tayin ettiğimiz ve bunu bir kental buğdayın değeriyle karşılaştırdığımız zaman, aslında, sadece bir tek şeyle ilgilenmiş oluruz: maden kömürünün bir tonunda ne miktar ve bir kental buğdayda ne miktar ortalama emek vardır? Tarım işçilerinin ve madencilerin ücretleri meselesinin, hatta Marx'ın dediği gibi, ücretli emeğin kullanılmış olup olmadığının burada hiç işi yoktur.

Değişmeyen sermayenin aktardığı ve geçmişte harcanmış emeğin temsil ettiği değeri bir kenara bırakır da işçinin yarattığı yeni değerle ilgilenirsek, bu değer, işçi ile kapitalistin kendi paylarını veya temettülerini çekip aldıkları ve ücret ve kâr şeklinde bölüşülen biricik kaynak olduğunu görürüz. Bu değer, tabiatıyla sınırlı olduğundan, «... biri daha fazla alınca öteki daha az; biri daha az alınca öteki daha fazla alacaktır. Belli bir miktar içinde birinin payı; ötekininki azaldığı oranda artacaktır. Ücretler değişirse, kârlar aksi yönde değişecektir. Ücretler, azalırsa karlar yükselecek; ücretler yükselirse karlar azalacaktır. «(Karl Marx, Ücret; Fiyat ve Kar).

Buna kapitalistlerin, işçilerin ücretlerini artırmak için kârlarının azaldığını görmeyi kabul etmeleri ihtimalinin az olduğu ve bu şartlarda fiyatları arttırmakta tereddüt etmeyecekleri itirazı muhakkak yapılır. Böyle bir itiraz, «cehennem çevrimi» teorisinin bir ekonomik kanun olarak terkedilmesinden ve psikolojik kanun olarak yeniden ele alınmasından ibaret olacaktır.

Kapitalistlerin en küçük bir ücret artışını bile isteyerek kabul etmedikleri ve etmeyecekleri, elbette doğrudur. Bu planda mesele anlaşılır. Fiyatlara istedikleri gibi hakim olup olamayacakları, bambaşka bir meseledir ki, buna cevabımız, ele alınan çağın liberalizm veya emperyalizm olmasına göre değişir.

Serbest rekabet rejiminde, en küçük şüpheye bile yer yoktur: kapitalistler, fiyatları keyiflerine göre tesbit edecek hakimiyete sahip değillerdir.

Çünkü kapitalistin istekleriyle değer kanunu ayrı ayrı şeylerdir. Değer kanunu, gözle görülme de, her yerde hazır ve nazırdır. Ve bütün ücret meselelerinden bağımsız olarak fiyatları belirliyen, kapitalistin keyfi ve fantezisi değil, bu değer kanunudur.

Emperyalist çağın tekellerinin elinde, ekonomik liberalizm döneminin girişimlerinden farklı olarak, bazı şartlar altında ve devlet cihazı üzerindeki egemenlikleri sayesinde, fiyat oyunlarıyla diferansiyel kârlar elde etmek imkanı vardır. Gittikçe daha büyük karların varlığı, tekel rejiminde, işçi sınıfının rekabet rejiminde olduğundan da daha fazla, fiyatlarda en küçük bir artışa sebebiyet vermeden ücret zamları alması imkanını verir.»

İşçi ücretlerinin artışının emtia fiyatlarının artışında hiçbir rolü olmadığını böylece ayrıntılı olarak gördükten sonra Bursa sanayi bölgesindeki emek-sermaye mücadelesinin diğer yönlerine eğilelim:

Sermaye sınıfı, işçi sınıfının mücadelesini baltalamak için başvurduğu taktiklere bir yenisini daha eklemiştir. Bunu da; işverenler

Sendikası (MESS) Genel Sekreteri Rafet İbrahimoglu'nun ağzından dinleyelim:

«Üyüşmazlıkların çözümlenmesi için ücret, ikramiye ve diğler sosyal yardımlarla yaptığımız yaklaşımlar işçileri büyük ölçüde tatmin edecek seviyededir. Ancak, sendika yöneticileri siyasi amaçlar peşinde koşarak aşırı taleplerle karşımıza çıkmaktadırlar.»

Buradaki işverenlerin amacı açıktır. Lokavt ilan ederek işçileri açlığa mahkum edenlerin, meydana gelen bu durumun tek sorumlusu olarak sendika yöneticilerini göstermeleri ve sözde işçilerin koruyucusu görünmeleri boşuna değildir. Amaçları işçilerle sendikaları birbirinden koparmak ve işçilerin dayanışma gücünü kırmaktır. Bunun sonucunda ise, parçalanmış işçi topluluğunun dayanışma gücünün azalışından faydalanarak istedikleri gibi uygulamalarda bulunmaktı.

Sermaye sınıfının özel taktiklerinden biri budur, ve bu taktikleri uygulayanlar, o zaman :

«...Memleketimizin huzurlu bir ortama ihtiyaç duyulduğu bir dönemde... işçi-şveren ilişkilerinin barış içinde yürütülmesine imkan yoktur.»

diyorlardı. Ülkenin huzuru sözüyle; sermaye sınıfı sözcülerinin, kendi sınıflarının huzurundan söz ettikleri meydandadır. Lokavtların ülke huzurunu bozmadığı, ama grevcilerin bozduğu biçimindeki anlayışın sahibi sermaye sınıfı ile işçi sınıfı arasındaki ilişkilerin, yine kendi tabirleri ile, «barış içinde yürütülmesine» imkân olmadığı da çok doğaldır. Buna imkan olmadığı, Bursa'daki büyük sanayi kuruluşlarının (Tofaş, Oyak-Renault) yan kuruluşu olan Nakilsan ve diğler işyerlerinde uygulanan direniş ve grevlerden anlaşılmaktadır. Bu olayların temel nedeninin ise, sermaye sınıfının aşırı sömürüsü olduğu açıktır çünkü:

«Toplumdaki her türlü maddi serveti, alımlarının teriyle yaratan insanlar, bu servetlerin mülkiyetinden yoksun bırakıldıkları için sınıf mücadelesi, proleterlerin kötü niyetinin veya patronun kötü kalpliliğinin bir sonucu olmayıp objektif bir gerçektir. Sömürme, kapitalist sistemin yersiz bir şekilde uygulanmasıyla veya asıl şekilden uzaklaştırılmasıyla meydana gelmez: o, kapitalist sistemin karakterinde vardır; ve o karakteri yansıtır.»
(Kapitalist Toplumda İşçi Sınıfı: M. Thorez, M. Bouvier - Ajam ve Gilbert Mury)

Sermaye sınıfı ile, işçi sınıfı arasındaki ilişkilerin «barış içinde» yürütülmesinin olanaksız olduğunu, Bursa sanayi bölgesindeki olaylarda bir kez daha gördükten sonra, direniş ve grev hareketlerinde sendikaların oynadığı rolü de kısaca görmemizde yarar vardır:

Metal-İş Federasyonunun Oyak ve Toruş'taki grev hareketi, o zamanın Federasyon Genel Sekreteri Fehmi Işıklar'ın ve bazı sendika yöneticilerinin inisiyatifiyle, Türk-İş'in engellemelerine rağmen yapılmıştı. Işıklar ve grubu ile Türk-İş arasındaki evvelce devam eden çelişki, bu olayda had safhaya ulaşmış ve daha sonra yapılan kongrede ayrılıklar kesinleşmiştir. Metal-İş'ten ayrılan Fehmi Işıklar ve arkadaşları, günümüzde Bursa sanayi bölgesindeki işçi direnişlerini düzenleyen Çağdaş Metal-İş sendikasını kurmuşlardır. Sosyal-Demokrat yapıdaki bu sendikanın karşısında ise, Türk-İş politikasını bütünüyle benimsiyen ve uygulayan Metal-İş sendikası kurulmuştur. İşte geçmişte lokavtlara kadar uzanan çekirdeği teşkil eden sendikacılar grubunun oluşturduğu Çağdaş Metal-İş, günümüzde toplu işten çıkarmaların çevresinde yoğunlaştığı sendikadır. Ve bu sendika doğrudan doğruya Türk-İş'e bağlı olmakla beraber; bugünkü tüzüğünde halen, «Türk-İş'e bağlıdır» biçiminde bir madde bulunmaktadır. Işıklar'ın genel başkanı bulunduğu bu sendika; Türk-İş'e karşı diğer sosyal-demokrat sendikalarla birlikte belli bir mücadele içinde olmasına rağmen, asıl mücadeleyi, DİSK'e bağlı Maden-İş sendikasına karşı yürütmektedir. Örneğin, Bursa sanayi bölgesinde Maden-İş'in örgütlenmemesi için olanca gücüyle çaba sarfettiği gibi, geçmişte, Erdemirde'ki DİSK'e bağlı, aynı Maden-İş'e karşı sarı bir sendika da yine Fehmi Işıklar'ın başını çektiği sendikacılar grubu tarafından kurulmuştur. Bütün bunlar, halen yönetimde bulunan Çağdaş Metal-İş sendika yöneticilerinin «tavşana kaç taziya tut» politikasının temel çizgileridir. Bu da, sosyal-demokrat bir politika olup, hiçbir tutar yanı bulunmadığı gibi, işçi sınıfı hareketi için dikkatle gözetilmesi gereken bir tehlikeyi içermektedir. Sosyal-demokrat sendikal hareket, görünüşte Türk-İş sendikacılığından daha olumlu gözükse bile, temelde burjuvazinin işine çok yarayan ve işçi sınıfının devrimci potansiyelinin sosyalist hareket ile bütünlüşmesini engelleyen bir harekettir. DİSK yönetim kadrosunun tutarsız politikası ise, Çağdaş Metal-İş yönetiminin bugünkü politikasını gerekçe olarak gösterilemez; çünkü işçi sınıfının hareketi ve mücadele doğrultusu, bilimde tek anlam taşımaktadır: bu da, sosyalist mücadeledir. Sendikalar da, mesleki kuruluşlar olarak bu doğrultu içinde hareket etmek zorunluluğundadırlar; bunun aksini savunup, sosyal-demokrat çizgide devam edenler, bilinçli yada bilinçsiz, hakim sınıfların yönetimini peşinen tanımak ve kabul etmek durumunda kalırlar. .

Böyle bir «sosyal-demokrat» uygulamaya örnek olarak, yine Bursa sanayi bölgesindeki son işçi direnişleri sırasında Çağdaş Metal-İş sendikası yöneticilerinin uygulamaları gösterilebilir. Bu da, 25 Haziran 1974 tarihli gazetelerde haber olarak çıkan, Çağdaş Metal İş sendikası genel merkezi tarafından, Karsan Fabrikası işvereni

hakkında, Türk Ceza Kanununun 141 nci maddesinin ihlal gerekçesiyle dava açılması için Cumhuriyet Savcılığına başvurulmasıdır. Gazetelerde çıkan bu haberin, sendika yayın organından da olduğu gibi yer alması ile böyle bir girişimin varlığı doğrulanmaktadır. Sendika merkezinin savcılığa verilen dilekçesinde 141 nci maddenin tanımını yapılmakta ve neden bu madde ile işverenlerin yargılanması (!) gerektiği şu şekilde izah edilmektedir:

«Karsan işverenleri tarafından bir kademede 30, ikinci kademede ise 180 işçinin işine kanunsuz olarak son verilmiştir. Malumları olduğu üzere, 141 nci madde Türkiye’de dengeli bir sınıf nizamını korumayı amaç tutmuş bir hüküm getirmektedir. İşveren bir sınıf olduğu kadar, işçi sınıfının da sözü edildiği bir Türkiye’de, sosyal bir sınıf olduğu bir gerçektir.

Adı geçen yasaya göre, sosyal bir sınıfın, diğer sosyal sınıflar üzerinde tahakkümünü tesis etmeye veya sosyal bir sınıf ortadan kaldırmaya veya memleket içinde iktisadi ve sosyal temel nizamlardan herhangi birini devirmeye matuf cemiyetler; her ne suretle olursa olsun kurmaya tevessül edenler veya kuranlar, veya bunların faaliyetlerini tanzim veya sevk veya idare edenler; bu hususta yol gösterenler iki yıldan onbeş yıla kadar ağır hapis cezası ile cezalandırılırlar. Mezkur maddenin metninden anlaşıldığı gibi, işveren memleketimizdeki mevcut işçi sınıfı üzerinde tahakküm kurmaya ve işlerine haksız ve sebepsiz yere son vermeye matuf bir harekette bulunmuştur. Bu itibarla, kendisinin sözü geçen madde hükmünce cezalandırılmasını talep ediyoruz.»

Kısacası, Çağdaş Metal-İş sendikası yöneticileri; sermaye sınıfının işçi sınıfı üzerinde tahakküm kurduğu gerekçesiyle, faşist 141 nci maddeden işverenlerin yargılanmasını (!) ve hatta hüküm giymelerini (!) istemektedirler.

İlk önce şunu belirtmek gerekir ki, 141 nci madde, sendika yöneticilerinin iddia ettikleri gibi, «Türkiye’de dengeli bir sınıf nizamını korumayı amaç tutmuş bir hüküm getirmektedir»; aksine burjuvazinin, işçi sınıfı üzerinde tahakküm kurması ve bu düzeni devam ettirmesi amacıyla yürürlüğe konulup, uygulamasına geçilmiştir. 141 ve 142 nci maddeler işçi sınıfı hareketinin önüne sürekli olarak dikilmiştir. Böyle bir tanım getirmek ve bu tanımla birlikte burjuvazinin yargılanmasını istemek, bu faşist ceza kanunlarını kabullenmek olur. Burjuvazinin, sosyalist hareketi ve işçi sınıfı hareketini ezmek için getirdiği hukuki maddelerle kendilerinin yargılanması söz konusu olamaz. Sendika yayın organında, son direnişlerde güvenlik kuvvetlerinin uygulamalarından hareketle düzenin yönü şöyle belirtilmekteydi :

«... Bu olaylar gelişirken, işveren ve vekillerinin evleri jandarma ve polis tarafından beklenmeye başlanmış ve işyeri dolaylarında çok sayıda jandarma hazır bulundurulmuştu. İşçilerin iş ve can gü-

venliği bir yana itilerek, işverenlerin devlet güvenlik kuvvetleri tarafından bu denli aşırı bir göstermelikle korunması; devlet, sosyal hukuk devleti görünümünden çok, jandarma ve polis görevi yapan bir görünüme girmiştir. (Çağdaş Metal-İş, 5 Temmuz 1974)

Çağdaş Metal-İş yayın organının, bir yandan devletin güvenlik kuvvetleri ile hakim sınıflar adına bu tür girişimleri belgelerken, öbür taraftan Çağdaş Metal-İş yöneticilerinin, hakim sınıfları, faşist düşünür ve cezacı Rocco'nun açıklamasına göre :

«... Faşist devlet kendi ülkesinde bu tür organizasyonlara izin veremez, bunlara izin vermek, kendi mevcudiyetinin mantığına aykırı düşer. Bu nedenle söz konusu bu hükümler, faşist devletin şahsiyetinin korunması yönünden temel bir unsur teşkil etmektedir.»

şeklinde açıklanan, özüne ve temeline sahip hukuki maddeler ile yargılanmalarını istemek tam bir tutarsızlıktır.

Demokratik ve sosyalist güçlerin, vargücüyle, kalkması için mücadele ettiği 141, 142. maddelerinin, işçi sınıfının mesleki örgüt yöneticilerince «denge kanunu» gibi yorumlanması ve varlığının kabul edilmesi, işçi sınıfı hareketinin sosyalist hareketle bütünleşmesini engellemek anlamına gelmektedir. Bu durum da, sosyal-demokrat hareketin son tahlilde burjuvazi tarafından işçi sınıfına karşı kullanıldığını gösterir.

af yasası'nın 5/a maddesi iptal edildi

Bilindiği gibi, af yasasının 5/A maddesinin iptali için, 137 CHP'li Anayasa Mahkemesine başvurmuş ve istisnaları düzenleyen fıkranın Anayasaya aykırı olduğu ileri sürülmüştü.

İptal dilekçesinde özetle; özellikle T. Ceza Kanununun 141, 142, 146 ve 149. maddelerini af

kapsamı dışında bırakan söz konusu «a» bendinin; usul ve esas yönünden anayasaya aykırılığı belirtilmekteydi.

Anayasa Mahkemesi; hükümlü ve tutukluların mağdur olmalarını önlemek amacıyla iptal isteminin öncelikle görüşülmesini kararlaştırdı. Raportör

raporunda, anılan istisna maddesinin «Anayasa'nın yasa önünde eşitlik ilkesine aykırı olduğu ve bu nedenle esastan iptali gerektiği» belirtilmekteydi.

Anayasa Mahkemesi esasa ilişkin ilk oturumunda, saat 17.00 ye kadar süren uzun tartışmalar sonucu, af yasınının 5/A maddesinin iptalini, 11'e karşı 4 oyla kararlaştırdı. İptal kararı, işin önemi göz önüne alınarak, sonuç olarak açıklandı.

Gerekçeli karar da yazılmış, ayrışık oy yazılarının verilmesi bekleniyordu.

AP Genel Başkanı Süleyman Demirel, iptal kararını, gerekçesi daha yayınlanmadan, bir basın toplantısı düzenleyerek: «Anayasa Mahkemesi'nin kararı düpedüz Anayasanın ihlalinden başka birşey değildir. Anayasa Mahkemesinin, Anayasayı İhlale hakkı yoktur.» savıyla ortaya çıkıyor.

12 Temmuz 1974. Anayasa Mahkemesi'nin son düzeltmeleri taşıyan gerekçeli kararı, saat 16.00 da Başbakanlığa baş baskımevine teslim ediliyor. Saat 21.00 Baskı bitiyor ve gazeteler paketleniyordu.

12 Temmuz 1974. Saat 8.30. Sanık avukatlarından birine resmi gazeteden 1 adet veriliyor. Avukat, 166 tutukluyu ilgilendiren resmi gazeteyi Mamak 28 tümen içinde ve tomsonlu koruyucuların (!) gözetimi altında yapılan bir yargılamaya yetiştiriyor, sıkıyönetim askeri mahkemesine sunuyor. Tahliye istiyor. Sıkıyönetim mahkemesi, kararı 16 Temmuzta değin tetkike alıyor, tahliye yok.

Aynı gün saat, 9.00. Basımevinin önünde, Emniyet 1. Şubeye ait sivil polisler, beyaz Renault arabalardan; resmi gazete almak isteyen sanık yakınlarına, avukatlara, basın mensuplarına, gazetenin basılmadığını, matbaanın arızalandığını söylüyorlar. İlgili Genel müdürlük aranıyor; «arızayı gidermeğe çalışıyoruz, öğleden sonraya yetiştirmeye çalışacağız» cevabı alınıyor... Tüm resmi merciler değişik cevaplar veriyor... Saat 15.00. İkinci resmi gazete alınıyor. 1. Şube görevlileri dağıtım «İzin» veriyorlar...

Ve tahliyeler başlıyor. Tutuklu ve hükümlüler, küçük hücrelerinden, koşuşlarından çıkıyorlar. Gerekçe açık: iptal edilen madde metni biçim yönünden Anayasaya aykırı. Anayasa Mahkemesi, biçim yönünden Anayasa'ya aykırılığı saptayınca, esasa girmiyor, ne var ki, anılan madde salt istisna maddesi olduğundan, iptal kararının yürürlük tarihini ayrıca kararlaştırmayınca, karar resmi gazetede yayınlandığı gün yürürlüğe giriyor ve 5/a maddesi ortadan kalıyor.

Oysa, Anayasa Mahkemesi, raportörün öngördüğü bir biçimde ve özellikle esasa girerek 5/a nın; 1/e maddesi göz önüne alınarak «yasa önünde eşitlik ilkesine aykırılık»tan iptaline karar verseydi, bu gün 146 ve 149 maddeden ölüm yada ömür boyu hapis ağır cezalarına hükümlü ve tutuklular da, bir Celal Bayar gibi, özgür ve dışarda olacaklar, hatta siyasal haklarını kullanabileceklerdi. İşte, Anayasa mahkemesi, salt biçim açısından ko-

nuya yaklaşmakla, özde siyasal tutuklu ve hükümlülere uygulanan maddelere karşı olmadıklarını (141/1, 142/1'in Anayasaya aykırı olmadığına karar verdikleri gibi) belirtmiş oldular. Başka türlü de olamazdı. Yani Anayasa mahkemesi de rejimin her kurumu gibi, rejimin sağlıklı çalışmasını sağlamakla görevli bir organdır. Bu sağlıklı çalışmada, Anayasa Mahkemesine düşen görev, rejimin en üst hukuk kurumu olarak, rejime «Hukuk Devleti» görünümünü vermektedir. Bu açıdan bakarsak, Anayasa Mahkemesi bu kararı alırken, siyasal tutuklu ve hükümlülere mahkum eden rejime karşı çık-

mamakta sadece bu rejimin daha sağlıklı çalışmasını amaçlamakta; böylece açık seçik «usul hatası» yapılmamasını bir bakıma önermektedir.

Bu bakımdan, Anayasa mahkemesinin aldığı bu karara bakarak bu burjuva düzeni kurumuna «İlerici», «Devrimci» gibi nitelikler verilemez. Burjuva düzeninin her ogranı gibi; Anayasa Mahkemesinin de, sömürü sistemini daha az patlamalı ve daha az sarsıntılı bir işlerliğe sokmakla yükümlü olduğu gerçeği, hiç bir zaman gözden uzak tutulmamalıdır.

peron ve peronizm

Arjantin devlet başkanı Juan Domingo Peron 1 Temmuz 1974 günü öldü. Böylece Arjantin burjuvazisi tarafından yaratılmasına özel bir dikkat sarfedilen bir efsane çökmeye başlamıştır. Sözde bir «efsane» kahramanı olarak şekillendirilen Peron kimdir? Peronizm nedir? Nasıl doğmuştur?

Peron'un durumunu anlamak için Arjantin tarihine kısaca göz atmak gerekir. 19. yüzyılın sonlarında Arjantin'e İtalya'dan ve İspanya'dan dalga ha-

linde göçmen kitleleri akmıştır. Bunlar ülkenin sosyal yapısında çok önemli değişiklikler yaratmışlardır. Sosyal yapıdaki en büyük değişiklik, bol ve ucuz iş gücü sağlayan yeni ve genç bir işçi sınıfının oluşmasıydı. Bu süreç içinde, Arjantin hakim sınıflarının -Buenos Aires bölgesinde kümelmiş ve emperyalizmle işbirliğinde olan finans- kapital ve Pampa'ların verimli topraklarına sahip tarım oligarşisi- ve oluşan yeni işçi sınıfı arasında çelişki istemez büyümüştür. Ve böy-

lece Arjantin'in ilk kitle partisi, Radikal parti doğmuştur.

1930 yılında başkan Hipplito İrigoyen'in yönetimini deviren bir darbe sonucu sağcı askeri bir rejim kurulmuştur. 1943 yılına kadar devam eden bu yönetim, GOU adlı bir askeri klik tarafından devrilmiştir. Peron adı işte bu klingen subaylarından biri olarak ilk defa bu dönemde ortaya çıkmıştır. Peron, darbeci subaylar klingenin diğer subayları gibi, faşist İtalya ve Nazi Almanyası için büyük bir sempati beslemiş, hatta, darbeci yönetimin Roma ateşemiliterliğini yaparken, faşist çevrelerle yakın ilişki kurmuştur.

Peron daha sonra general Ramirez'in askeri hükümetinde Çalışma Bakanı olarak yer almıştır. Bu görevden gereğince yararlanan Peron, popülist hareketleriyle işçi sınıfının ve emekçi kitlelerin desteğini kazanmıştır.

1945 yılında hükümet içindeki muhafazakar gruplar, Çalışma Bakanlığının işçiden yana görünen tutumundan endişelenerek Peron'u görevinden atmışlar ve Rio de La Plata'da bir adacığa hapsedmişlerdir. Fakat yüzbinlerce Arjantinlinin Buenos Aires sokaklarında Peron lehine gösteriler yapması üzerine hükümet Peron'u serbest bırakmak zorunda kalmıştır. 1946 yılında seçimleri kazanan Peron iktidara gelmiştir. Seçimler sırasında ABD Büyükelçisi, Spruille Braden Peron aleyhine geniş bir kampanya yürütmüş ve Peron'u «bir nazi prototipi» olarak nitelendirmiştir. Washington'un o dönemde, yayınladığı bir Mavi Kitap; Peron'un İkinci Dünya Savaşı

sırasında, Mussolini ve Hitler yönetimiyle kurduğu gizli ilişkileri açıklıyor ve Peron'un daha 1944 yılında «Mihver Devletleri ile Demokrasiler arasında zaffer kazanan kim olursa olsun bir fark görmediğini» söylediğini ya zıyordu.

1946 yılında general rütbesini alan Peron, Kongreye birbiri ardısıra birçok kararname getirdi ve yeni girişimlere kalkıştı. Ordu, deniz ve hava kuvvetleri reorganize edildi Dinsel eğitim devlet okullarında zorunlu kılındı. Ekonomik alanda düzenlemelere gidildi. «Ulusal zenginliklerin tekrardan kazanılması» sürecine girildi. Bu süreç içinde dikkati çeken; Peron, 1947 de Tucuman'da «ulusun ekonomik bağımsızlığını» ilan etmesi; gerçekte, anlaşma müddetinin bitmesine zaten çok az kalmış olan Fransız ve İngiliz şirketlerinin «millileştirme adına» çok pahalıya satın alınmasıdır. Peron'un başarısının nedeni, uluslararası ekonomik konjonktörün bu dönemde Arjantin'in lehine olmasıdır. Gerçekten de, İkinci Dünya Savaşı sonrasında, Arjantin'in buğday ve et ürünlerini satın alacak bir çok istekli ülkenin bulunmasıdır. Bu nedenden, Arjantin dış ticaret fazlası çok yüksektir.

İşte böyle göreceli olarak rahat bir uluslararası konjoktürde Penorizmin «antiempyralist» mücadelesi, gerçek uygulamalardan çok; sözde bir mücadele olarak sürmüştür. Yabancılar ait Elektrik Şirketlerinin ve Soğukhava tesislerinin satın alınması bir tarafa bırakılmış; ve 1952'den sonra ortaya çıkmaya başlayan ekonomik güçlükler,

Peron'un «anti-emperyalist» tavrını daha bir yumuşatmıştır. Ve giderek, Peron, ABD petrol şirketi Standard Oil ile bir anlaşma imzalamıştır. 1955 yılında ise, Frondizi muhalefetinin radikalleri, ekonomik bağımsızlık şampiyonu Peron'u «ülkenin zenginliklerini emperyalizme satmakla suçlamışlardır.»

Bununla beraber, ekonomik ve mali alanda son derece kaypak bir siyaset güden Peron, başlangıçta sosyal alanda göreceli olarak sağlam bir siyaset gütmüştür. Peron, 1946'da: «Benim Partim sendikalar...» demekteydi. Gerçekten de, Genel İş Konfederasyonu (C.G.T.) ülkenin en güçlü, örgütlü kuruluşu olarak hemen ordunun arkasından gelmekteydi. Peronist rejimin hukuklarına göre; «Peron'un adaletçiliği, komünizme düşmeden liberalizmi aşmaktaydı.» Yine aynı hukukçulara göre; «Peronist rejim böylece; üçüncü bir yol uygulamasını gerçekleştiriyordu». Burada «Üçüncü Yol» olarak nitelendirilen, ne sosyalist ne de kapitalist olmayan yoldur (!).

Ancak, «sosyal olarak adaletli, ekonomik olarak bağımsız, siyasal olarak egemen ülke» yönetimi yönelimiyle bunun gerçeğe pek fazla uymadığını göstermiştir. Gerçekten de, 1951 yılında patlak veren büyük bir demiryolcuları grevi rejimin gerçek niteliğini ortaya çıkarmıştır. Grev en şiddetli biçiminde kırılmış, sorumlu sendikalar lağvedilmiş ve üç bin grevci tutuklanmıştır.

Dış siyaset alanında ise, Peron'un «kendine özgü, kapitalist

sistem içinde kalmak koşuluyla emperyalizme karşı mücadelesi», Latin Amerika'da ABD'ye karşı sözde de kalsa bir karşı çıkış olarak belirmiştir. Peron, Latin Amerika'da «hertürlü hegemonyayı reddetmiştir».

Aslında, Peronizm'in bu «anti-emperyalist» tavırlarının nedeni çok daha derinlere inmektedir :

Tarihsel olarak Arjantin'in kapitalist tarımsal yapısı, kökleri geçen yüzyıla inen bir toprak oligarşisine dayanır. Bu tarım büyük kârlar sağlayarak iç pazarda büyük bir ferahlık yaratır. Bu tarımsal yapının ekonomik mekanizmasını Pampa'nın verimli topraklarının büyük tekelci oligarşilerine dayanmaktadır. Tahıl ve et fiyatları uluslararası pazarın fiyatlarına oranla 19. yüzyılın başında biraz daha yüksektir. Böylece tekelci oligarşiler büyük bir sermaye birikimi sağlayabilmiş ve böylece Avrupa şehirlerini andıran Buenos Aires gibi yerleşme merkezleri kurulmuştur. Ancak tarım sektörü gelişmesine rağmen; endüstride gözle görülen bir artma olmamıştır.

1930 krizinden sonra imtiyazlı tarım üretimi bir döviz birikimi sağlamıştır. Dünya piyasası savaşın sonucundan etkilenirken Arjantin göreceli bir refaha kavuşmuştur. Emperyalizm de yarı-sömürge ülkeler üzerindeki baskısını azaltmıştır. Peronculuk böyle uluslararası planda elverişli bir konjonktürle durumu nu düzeltilmiş iç siyasette bir ferahlık yaratmıştır. Peron'un başında bulunduğu askeri klik, bu durumu ticaret ve sanayi burju-

vazisi yararına kullanmışlardır. Uygun koşullardan yararlanan ticaret ve sanayi burjuvazisi, 1946'larda ihracattan kâr istemeye başlayınca bir kriz patlak vermiş ve sanayileşme sürecine girilmiştir. Bu sanayi ve ticaret burjuvazisinin işbirlikçiliğe yöneliş doğrultusu, Batı Avrupa ülkeleri idi. Gerçekten de, Arjantin'de Savaş öncesi en önemli emperyalist güç olan İngiltere'nin 1940'larda yarım milyar sterlinge yaklaşan yatırımları, 1963'lerde yerini İtalya ve Batı Almanya yatırımlarına bırakmak zorunda kalmıştır. Batı Avrupa ülkeleri ile işbirliğini seçmiş olan Arjantin ticaret ve sanayi burjuvazisinin, Peron'un ağzından, «Latin Amerika'da her türlü hegemonyaya», yani ABD hegemonyasına karşı çıkışının nedeni budur.

Ekonomik durumun bozuluşu, baskı rejimine doğru yöneliş, birçok özgürlüklerin kısıtlanması, skandallı zenginleşmeler, kişi kayırmalar, sosyal demagoji ve hepsinin de ötesinde Kilise ile çatışma Peron rejiminin sonunu hazırlarken, gelişen ticaret ve sanayi burjuvazisi yanısıra sosyal yapıda güçlü yerini hâlâ muhafaza eden tarım oligarşinin milli gelirin büyük bir kısmına sahip çıkması üzerine, ticaret ve sanayi burjuvazisi, orduyu kullanarak ve işçi kitlesine de dayanarak 1955 yılında Peron'u devirmiştir.

Arjantin dışına kaçan Peron, seçimle başa gelmiş bir devlet başkanı olmasına rağmen, sürekli olarak Latin Amerika diktatörlerinin yanında misafir kalmıştır: Paraguay'da Stroessner'in yanında; Nikaragua'da Somo-

za'nın yanında; Venezuela'da Perez Jimenez'in yanında. Latin Amerika'da en son gittiği yer olan Dominik'te ise, Karailerin en zalim diktatörlerinden biri olan Rafael Trujillo, Peron'u; «General, burada vatanınızdasınız» diyerek karşılamıştır.

Daha sonra Madrid'e, faşizmin uluslararası karargahına yerleşen Peron, Arjantin burjuvazisinin ve emperyalizmin kendisinden yararlanacağı güne kadar burada oturmuştur.

Arjantin burjuvazisinin ise, Peron'dan tekrar yararlanma isteğini doğuran neden, Penorizmin yapısını göstermesi bakımından ilginçtir:

29 Mayıs 1969'da Arjantin'in ikinci büyük şehri olan Cordoba'da, askeri rejime karşı son derece şiddetli bir «peroncu» işçi ve öğrenci ayaklanması olmuştur. Arjantin hakim sınıfları, rejim karşıtı hareketlerin, güçlenme sürecine girip; sosyalist hareketle bütünleşmesi karşısında büyük korkuya kapılmışlardır. Bu koşullar içinde Peron, bu hareketlerin gelişmesine karşı bir set görevi görebilecek tek kişi olarak kabul edilmiştir, «sosyalizme göre peronizm ehveni şeridir.»

Böylece 1969'da tekrardan başlayan «peronizme dönüş», Peron'un 17 Kasım 1972'de Arjantin'e dönüşü ile sonuçlanmıştır. Peron'un Arjantin'e gelişini ile, seçimler tertip edilmiş ve «Campora yönetime, Peron iktidara» geçmiştir. Burjuvazinin ve ordunun yüksek kademedeki subaylarının hazırladığı plan gereğince, Campora yönetimden istifa etmiş ve arkasından 1973

yılında Peron devlet başkanı olmuştur. Böylece, 1969'da başlayan bir plan bazı aksaklıklarla da olsa gerçekleşmiş; Arjantin hakim sınıfları, işçi sınıfı hareketinin, sosyalist hareket ile bütünleşmesini engellemek için «Peron set»ini kurmuşlardır.

Ancak tahminler tamamen doğru çıkmamıştır. Çünkü artık Arjantin işçi sınıfı ve emekçi kitlesi, 1950'lerdeki durumda değildir. Öğrenci gençlik hareketleri daha keskinleşmiş ve sosyal öz kazanmıştır. Bu arada solcu Peroncular gizlilikten çıkarak kendilerine yüzbinlerce taraftar toplamışlar; hapishaneleri istila edip siyasi tutukluları serbest bırakmışlardır. Artık Peron'un dönüşüyle beraber terör uygulaması da başlamıştır. 20 Haziran 1973 günü gençler kendilerini karşılamak için inanılmaz büyük bir kalabalıkla Buenos Aires'in havaalanına giden 30 kilometrelik yolu yaya olarak kat etmişlerdir. Ancak pusuda bekleyen sağcı Peroncuların kiralık katilleri içinde solcuların da bulunduğu bu kalabalığa hiç ayırtmeksizin makineli tüfek ateşi açmıştır. Yüzlerce insan ölmüştür. Bu Ezeiza katliamıdır.

Sağ ve sol peronculuğun nedeni; Peron'un küçük-burjuva niteliğinden ileri gelmektedir. Sözde-popülist, sözde -anti-emperyalist yönüne sahip çıkanlar, sol peroncular (ki bunlar aldanmaktadır); gerçek yüzü olan Arjantin işbirlikçi burjuvazisinin, emperyalizmin sadık adamı faşist Peron'a sahip çıkanlar ise sağ peronculardır.

Diğer yandan Peron'un tamamiyle hakimiyetinde bulunan Genel Çalışma Konfederasyonu

(C.G.T.) bürokrasi ve sendikalar sayesinde dünyanın en zengin işçi kuruluşu haline gelmiştir. Patronların örgütü olan Genel Ekonomi Konfederasyonu ile çok iyi ilişkiler içindedir. Bu iki konfederasyon; işçilerin ruhu duymadan ücret ve fiyatları bloke eden bir anlaşma yapmıştır. Her iki örgütün de en güvenilir desteği ordudur.

Peroncu solcular ise, bölünme içindedirler. Romantik devrimci Peroncular, yani «Montoneroslar» ile aşırı solcu Peroncular birbirlerine karşı harekete geçerken, birinci kesim Peron'un getirdiği mütareke durumunu kabullenmiş, eylemlerine ara vermişlerdir. İkinci kesim ise bir ordu kurup bir an evvel harekete geçmek istemektedirler.

Solcu Peroncuların bu girişimlerine karşılık, Askeri Kolejde konuşan Ordu Komutanı General Enrique Anaya şöyle konuşmuştur: «Ordu, devletsiz düşmanların amaçlarına ulaşmak için kurumları yıkmasına ve iktidarı ele geçirmesine müsaade etmemek için kendisine düşen görevi yapacaktır. Çünkü bu kurumlar bizim milli ruhumuzu yansıtmaktadırlar.» Bu sözler Peron tarafından hararetle alkışlanmıştır.

Bu gelişim içinde solcularla Peron'un yaptığı «ittifak» 1 Mayıs'ta çok gürültülü bir biçimde yıkılmıştır. «Lider» Peron'un gerçek niteliğinin su yüzüne çıkması ile, solcu örgütler Buenos Aires'te Mayo meydanını dolduran 60.000 militana şimdiye kadar ümit bağladıkları Peron'a artık sırt dönmeyen zamanı geldiğini bildirmişlerdir.

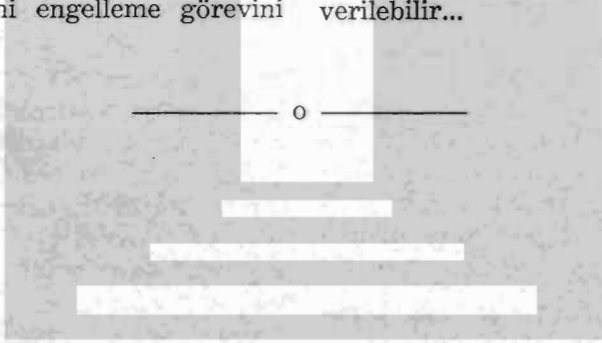
Böylece, dünya konjonktörü nün göreceli olarak rahat bir ortamından yararlanan Arjantin halkı, o dönemin sembolü Peron'a, bir ilah gibi bağlandığı Peron'a karşı çıkmaktaydı.

İkinci Dünya Savaşı sonrasında geçici olanaklarından yararlanan Peronizm, içi boş, sözde «anti-emperyalist» çıkışları, özden yoksun siyasal yönelişleri arkasında bırakarak yıkılmıştır. Peronizmin, Arjantin burjuvazisi tarafından tekrardan suni olarak ortaya çıkarılmasının ise, istenilen sonucu vermemesi; Arjantin işçi sınıfının artık «kendi adına ama kendine karşı» olan bir akımın gerçek niteliğini görmesi ve kendi sınıf partisi içinde kenetlenmesidir. Gerçekten de, Peron, Arjantin burjuvazisinin kendine verdiği, işçi sınıfı hareketinin sosyalist hareket ile bütünleşmesini engelleme görevini

yerine getiremeden, ölmüş gitmiştir.

Gerçekten de, Peron bu düzmece siyasetinin her uygulamasında biraz daha batağa saplanmıştı. Ve Peron iktidarı, açıkça faşizmin iktidarı olmuştur.

Böylece, İkinci Dünya Savaşı öncesi ve sonrası ortaya çıkan, bir yandan ülkesini emperyalizmin kucagına atarken, diğer yandan «ekonomide sosyalizasyon» gerçekleştiren; ideolojik yönden belirsiz, (küçük burjuva niteliğinden dolayı) uyum yeteneği yüksek; bir isim altında çeşitli sınıf ve tabakaları toplamaya çalışan fakat gerçekte hakim sınıfların aleti olan ve sonuna «izm» eki takılan bir çok akımdan biri olarak ortaya çıkan akımlardan biridir Peronizm. Bu akımlara örnek olarak: Nasır-izm; Burgiba-izm, vs. vs. verilebilir...

TÜSTAV

İNCELEMELER

türkiye toplumunun gelişim ve dönüşümü - I

NECATİ ÖZTÜRK

GİRİŞ

Osmanlı toplum yapısında, yapının belirlenmesini, sınıfların oluşumunu; devletin oluşumu ile birlikte görebilmekteyiz. Osmanlı devleti, sınıfların oluşumunda, askeri yapısı ve toprak sistemiyle etken olmuştur. «Toprak yönetim yetkisine» ve «askeri idare otoritesine» dayanan, yarı feodal hakim sınıf oluşurken, devletin güçlü ve otoritesinden ve oluşumdaki etkinliğinden dolayı, «devlet kurumunda yer alan sivil ve askeri bürokrasi» de güçlü bir tabaka oluşturmuştur.

Osmanlılarda değişim ve çözülmeye etken olan; fetihlerin durması ve batı ile girilen ilişkilerdir. Bu ilişkiler, bir yandan iç dinamiklerin oluşmasını engellerken diğer yandan özel mülkiyet anlayışını güçlendirmiştir.

Osmanlı toplumunda; güçlü merkezi otorite ile kontrol altına alınmış bulunan sosyo-ekonomik yapı, merkezi otoritenin gücünü yitirmesi ile çözülmeye başlamıştır. «Mülkiyeti devlete ait olan te-

mel üretim aracı toprak, özel mülkiyete konu olduğu andan itibaren toplum yapısındaki değişim izlenmektedir.» Miras hakkının tanınmasına kadar, Osmanlı Ülkesinde, kapitalist Avrupa ülkeleri ticari egemenliklerini kurmuşlardı. Miras hakkının kabulü ile dış borçlanma aynı döneme rastlamaktadır.

Özel mülkiyete yönelik, miras hakkının tanınması, Avrupa kapitalist ülkelerinin ticari egemenliği ve dış borçlanma eşadımı bir gelişim göstermektedir.

Bu süreç içinde Osmanlı hakim sınıfları «dönüşüme» geçerlerken, aynı anda kapitalist ülkelerle ve burjuva kurumları ile temas etmişlerdir. Osmanlı hakim sınıflarının hedeflerine, «dönüşüm» yönlerine bu Batı kurumları ve iktisadi anlayışları cevap vermekte; birbirini bütünleyen karşılıklı ilişkiler, Osmanlı hakim sınıfları ile kapitalist ülkelerin işbirliğini doğurmaktadır.

Bu açıdan, Osmanlı toplumunda, «bir üst üretim biçimine doğru yönelik, devrimci bir yoldan olmakta,» toplumun değişim ve gelişiminde; «dönüşüm içindeki» hakim sınıflar ve kapitalist Batı ile «işbirliği» tayin edici unsurlar olmaktadır.

Oluşturulan işbirliği ile ve daha önceden verilen imtiyazlarla, Osmanlı ülkesi bütünüyle kapitalist ülkelerin mamul mallarına açılmış, imtiyazlarla giren yabancı mallar karşısında yerli sanayinin kurulma ihtimali ortadan kalkmıştır. Avrupa malları ile rekabet edecek durumda olmayan küçük işletmeler de dönüşerek, yabancı mal satan ticarethaneler durumuna gelmiştir.

Böylece ülkenin sanayileşmesi ve ülkede «milli burjuva sınıfının» ortaya çıkması önlenirken, ticari sahada «işbirlikçilik» gelişmiştir. Topraktan koparak ticarete yönelen yerli zenginler de işbirliğine girerek, «işbirlikçi ticaret burjuvazisi - kapitalist batı ortaklığı» genişlemiştir. Bu şekilde, kapitalist Batı karşısında «sınıfsal çıkarları çatışan» herhangi bir sınıf söz konusu olmamıştır.

Sanayileşmenin, Avrupa malları ile önlenişi, tarımdan elde edilen artı-değerin ticaret kanalıyla Avrupa'ya gidişi; sermaye birikimini, üretim güçlerinin gelişimini önlemiştir. Böylece Osmanlıda, hakim sınıflar-kapitalist ülkeler işbirliği ülkenin geri kalmasını doğuran etken olmuştur.

Üretim güçlerinin gelişmemesi ile de, ülke içi sınıfsal çelişkinin keskinleşmemesi mümkün olabilmiş; ve Osmanlı toplumu iç dinamikten yoksun kalmıştır.

Sermaye ihraç etmeye yönelen Batı; Osmanlı ülkesinde, mallarını Uzak Doğuya götürmeye yarayacak, demir yollarına yatırım yapmış; az miktarda da, ülke içinde özellikle maden çıkarma ve

tütün işleme alanlarına eğilmiştir. Bu yatırımları da garanti anlaşmalarını sağlayarak gerçekleştirmiş, iktisadi hayatını, maliyesini kontrolü altına almış, kendi kurumlarını da oluşturarak; artı-değeri serbestçe götüreceği ortamı kurmuştur. Bu yolla, hem yarı-feodal sömürüden, hem de madenleri ve fabrikaları ile kapitalist sömürüden yararlanmıştı.

Avrupa kapitalist ülkeleri tekellerinin aynı anda Osmanlı toprağında söz sahibi oluşu; bir kısım tekellerin «azınlıklarla», bir kısmının da «Türk» olan yerli zenginle işbirliğine geçmesi sonucunu doğurmuş, tekellerin rekabetlerine paralel olarak, «Türk» olan yerli zengin ile «azınlıkların», «işbirlikçilik sürüşmesi» doğmuştur.

Osmanlı toprağındaki çeşitli halkların, bağımsızlıkları adına yürüttükleri ve Milliyetçilik ideolojisi ile beslenen kurtuluş hareketleri, «Türk» milliyetçiliği şeklinde; özellikle «dönüşmekte olan» hakim sınıflarda yansımıştır. Ne var ki bu etkilenme ile oluşturulan «Türk» milliyetçiliği; «emperyalistlerle», «Türk» olan yerli zenginle işbirliğine geçmesi adına kullanılmıştır. «Türk» olan işbirlikçi, «azınlık» olan işbirlikçi karşısına, bu ideolojiyi kullanarak çıkmıştır.

Birinci Dünya Savaşına Osmanlı İmparatorluğu, girdiği çıkmazdan kurtulma adına katılmış, «Türk» olan hakim sınıflarla işbirliğine geçen. Almanya safında yer almıştır.

Osmanlı Devletinde, dini kurumlardan gücünü alanlarla, Batı kültürü ile yetişmiş aydınlar ve sivil-asker bürokrat tabakalar birlikte söz sahibidirler. Batıda gelişen burjuva demokratik düşünceler, devlet mekanizmasında daha fazla söz sahibi olmak isteyen küçük burjuva tabakaların yararına nitelikleri içermektedir. Ve dini kurumlara dayanan unsurlar ile, Avrupa etkisi altındaki aydınların ilerilik-gericilik çekişmesi ortaya çıkmış, Osmanlı aydını, Batı ile ideolojik birliğe varmıştır.

Osmanlı toplumunda, artı-değerin Devlet'te toplanması ve Devletin bu artı-değeri hakim sınıf ve tabakalar arasında görevlerine göre bölüştürmesi, «küçük burjuva aydın ve sivil-asker bürokrat tabakaların devletle özdeşleşmesini sağlamıştır.»

Artı-değerden devlet kanalı ile pay almalarından dolayı; devletin çıkmaza girmesi, sarsılması, özellikle küçük burjuva aydın ve sivil-asker bürokrat unsurları sarsmaktadır. «Devletin devamlılığı kendi devamlılıkları olmaktadır.»

Bu açıdan küçük burjuva aydın-ordu öncülüğünde, «Devleti kurtarma» adına girişilen hareketler, «kendilerini kurtarma adına girişilen hareketlerdir.»

Yarı-feodal hakim sınıflar, «dönüşümleri adına»; aydınlar ve sivil-asker bürokrat tabakalar, «devlet kurumundaki ağırlıkları ve

kendi garantileri adına» Batı ile ittifaklarını pekiştirmişlerdir.

Batı ile girilen ilişkiler ise; Devleti çıkmaza götürmekte ve çökertmektedir. Osmanlı işbirlikçisi; aydını, sivil-asker bürokrat tabakaları ile suçu, «dönüşümlerini engelleyen» din etkisindeki yönetimde görüp, çözüm yolunu ülkeye burjuva üst-yapı kurumlarının getirilmesinde bulmuştur. Girilen iktisadi ilişkilerden ise. sınıfsal olarak zarar görmemektedir.

Böylece, küçük burjuva tabakaların, ordunun öncülüğünde yapılan, «ilerici» olarak tanımlanan «Devleti kurtarma» hareketleri, sonucunda; Batı ile işbirliği gelişmektedir.

Bu hareketler, Meşrutiyet, Anayasa, Meclis getirmeleri açısından ilerici olarak ele alınmıştır. Fakat «varolan üretim biçimini, toplumsal yapıyı korumaları, emperyalizm ile işbirliğini öngörmele-ri, üretim güçlerinin gelişmesini önleyici niteliklerinden dolayı,» özünde gerici hareketler olmaktadır.

Osmanlı yarı-feodal toplumunda, devlet yarı-feodal sınıfların aracı durumundadır. Durum bu olunca, toprak mülkiyetinin devlete ait oluşu, üretici kitleden yana bir anlam taşımamakta, tam tersine, güçlü devlet otoritesinin varlığı, sömürücü sınıfların yararına daha da etken olmaktadır. Osmanlı toprak sistemi ve devlet; hakim sınıfların oluşumunda, onların güçlenmesi ve zenginleşmeleri yararına etken olurken, üretici kitlelerin de sömürülmeleri ve ezilmeleri adına etken olmuştur. Durum; fetihler boyunca da böyledir. Fethedilen yerlerdeki hakim sınıflar, kendi sistemleri içine alınmış ve bu hakim sınıflar, Osmanlı sayesinde daha da güçlenmişlerdir. «Osmanlı devletinin temel fonksiyonu, her türlü yolla, aşırı sömürü olmaktadır.»

Yabancı ülkelerle ilişkiye geçildiğinde ve hakim sınıflar «dönüşüme girmeye» başladıklarında, Osmanlı Devletinin de «dönüşmesi» gerekmiştir. 19. yüzyıldan itibaren görülen zorlama; «yarı-feodal devletten, burjuva devlete geçiş zorlamasıdır» Devletin bu «dönüşümü,» hakim sınıfların «dönüşüm gücü ve hızı ile orantılı» gelişmiştir. Lenin'in 1908'e «burjuva devrimi» demesi, bu devlet biçiminin değişimi ile ilgilidir. Fakat yeni Devlete bütünüyle geçiş, ancak Osmanlı İmparatorluğunun parçalanması sonunda mümkün olmuştur.

Osmanlı toplum yapısında, yapının belirlenmesini, sınıfların oluşumunu; devletin oluşumu ile birlikte gördüğümüzü ve Osmanlı Devletinin, sınıfların oluşumunda;

- a) Askeri yapısı
- b) Toprak sistemiyle

etken olduğunu belirtmiştik.

Osmanlı toplum yapısını belirleyen bu iki temel özelliğin ise bir anda ortaya çıkmadığı, kendi kendine oluşmadığı da bir gerçektir. Bu iki temel özelliğin, bir tarihsel arka-planı olduğuna, çeşitli etkenlerin bu oluşumu hazırladığına şüphe yoktur. Bu nedenden, bu oluşumu hazırlayan tarihsel süreci daha yakından görmemiz gerekmektedir.

ORTA ASYA TÜRK TOPLULUKLARINDA TOPLUMSAL YAPI

Genellikle bozkırlarda yaşayan Türk boyları, içinde buldukları çevrenin gereği göçebe bir hayat sürmüşlerdir. Bu bakımdan Orta Asya'daki Türk devletleri göçebe bir toplum temeli üzerinde kurulmuşlardır. Steplerin tarıma elverişli olmayışı, geçim kaynağı olarak hayvancılığın ön plana geçmesine yol açmıştır. Sürülerine ot ve su sağlama zorunluluğu, göçebeleri sürekli olarak yer değiştiren gezginci bir yaşayışa zorlamış, yazın otlaklarda, kışın sığınaklı kesimlerde oturmak ihtiyacı özel bir göçebe uygarlığı doğurmuştur.

Hayvan sürüleri besleyerek geçinen göçebelerin, yaşayış biçimlerini bu ekonomik uğraşıya göre düzenlemeleri kaçınılmaz olduğundan, belirli bir kesime yerleşmeleri söz konusu değildir. Başka bir deyimle, tarımsal üretimin bulunmayışı, yerleşik hayat olanağını ortadan kaldırmıştır. Göçebelerin ikinci uğraşısı ise avcılıktır. (Oğuzname'de boyların sembollerinin av kuşlarından oluşması da bunun bir belgesidir (Muzaffer Sencer. Dinin Türk Toplumuna Etkileri. s. 39-40)

Orta Asya'daki göçebe Türk topluluklarının durumunu daha iyi değerlendirebilmek için, F. Engels'in, göçebe toplulukların evrimleşmesi üzerine olan görüşlerini burada belirtmek gerekmektedir.

F. Engels, L. Morgan'ın kuzey Amerika kıızılderilileri üzerinde yaptığı araştırmalara dayanarak, göçebe toplumların evrimlerini farklı dönemlere ayırmıştır:

Engels'e göre, başlangıçta; yani toplayıcılık, avcılık ve ilkel çobanlık döneminde tek servetin; ana donatım maddeleri, korunma, besin elde etme ve hazırlama araçlarından meydana geldiği görülmektedir (Ailenin, Özel Mülkiyetin ve Devlet Kökeni). Komünal mülkiyete ait olan bu araçlarla yapılan üretim, «gens» olarak adlandırılan en ilkel sosyal örgüt biçimini belirlemiştir.

Fakat ilkel çobanlık döneminde, özel mülkiyetle ilişkisi olmayan, «gens»e ait hayvanların evcilleştirilmesi ve sürülerin yetiştirilmesi, görülmemiş bir zenginlik kaynağı geliştirmiş ve bütünüyle yeni ilişkiler doğurmuştur (F. Engels, aynı eser).

Gerçekten de, Orta Asya'daki Türk boyları at yetiştirmeyi baskarmaları ile büyük bir ekonomik kazanca kavuşmuşlar, at sırtında daha etkili savaş yapma ve sürülerini çok daha geniş alanlara yayma olanağına kavuşmuşlardır. Cahiz'e göre, Türk'ün savaşmak, yolculuk etmek ve avlanmak, v.s. gibi amaçlarla atı üzerinde geçen günleri yer üzerinde oturarak geçirdiği günlerden daha çoktur.

Hayvancılık ve çobanlık döneminde hızla genişliyen sürülerin bir zenginlik kaynağı haline gelişi ve servet birikimine olanak sağlaması, ana-soylu bir hukuka dayanan «gens» üzerine kurulmuş toplumu geniş ölçüde sarsmıştır. Hayvan sürülerinin bir servet birikimine ve zenginliğin gelecek kuşaklara aktarılmasına ortam hazırlanması, bu servetin sahibi olan babaların kendi kanından öz çocuklarına zenginliği aktarmaları, kan bağılılığına dayanan bir örgüt biçiminin doğmasına ve ortak mülkiyeti sembolleştiren bir nesneye bağılılığı dayanan bir örgütün son bulmasına yol açmıştır. Bu yeni örgüt «gens»ler birliği olan kabiledir.

Öte yandan, henüz toprağa yerleşmeyi gerektirmiyen, bununla birlikte az çok «nüfus artışına ve nüfusun küçük alanlarda yoğunlaşabilmesine yol açan ilkel tarım» çok sayıda insanın bir merkezi yönetim altında birliğini hazırlamış, böylece kabileler birliğinin kurulmasını sağlamıştır. (Kapitalizm Öncesi Ekonomi Şekilleri, K. Marx)

Böylece Engels'in göstermiş olduğu, «kabileler birleşimini sağlayan gelişmiş hayvancılık ve ilkel tarım dönemine» varmış olan Orta Asya Türk toplulukları temel zenginlik kaynakları olan sürülerinin ihtiyaç gösterdikleri verimli otlakları aramak, ele geçirmek ve beslenme sorununu sürekli olarak çözümlemek için, tarımcı toplumları egemenlikleri altına alacak güçte savaşçı bir örgüt kurmuşlardır. Büyük hayvan sürülerini geniş steplerde yaymak, yerleşik toplumlar üzerine talancı akınlar yapmak zorunluluğu, göç ve talan üzerine kurulu otoriter bir yönetim örgütüne ihtiyaç göstermiştir. Göçebe imparatorlukların kuruluşu ancak böyle olanaklı olabilmektedir.

Bir Macar bilginine göre, «Oğuz» adının «boylar» anlamına gelmesi, Oğuzlar'ın bir boylar birliği özelliği taşıdığını göstermektedir. Gerçekten, Reşiddüdin'in Cami üt Tevarih adlı eserinde, ana nitelikleriyle bir «Oğuzname» olan «Oğuz'un tarihi ve onun cihangirliğinin hikayesi» adlı bölümündeki Oğuz Destanı'na göre, Oğuzlar 24 boydan kurulmuştur. Oğuz dünyasının 6 aşiretinden her biri, ayrı ayrı hep 4'erli boylara bölünmüş olup, Oğuz Boyu, önce Bulcas boyu gibi 2 bölüğe (Meymene: Sağ Kanat, ve Meysere: Sol Kanat) ayrılmış en büyük Konfederasyondur. Oğuz Konfederasyonunun her biri 3'erli Boy topluluklarını içine almış 2 büyük Federasyonu kap-

lar. Her Federasyonun 3'erli ana-boyları, yeniden 4'erli boylara ayrılır.

OGUZLAR'DA SOSYAL ÖRGÜTLENME

KONFEDERASYON.....

ÖĞÜZ BOYU

FEDERASYON.....

MEYMENE (SAĞ KANAT)

MEYSERE (SOL KANAT)

KOL

KABİLE.....

GÜN

AY

YILDIZ

GÖK

TAK

DİNGİZ

BUDUN

BOY.....

KAYI

YAZIR

AVSAR

BAYINDIR

SALUR

İNGİLDİR BOY

..

BAYAT

DÖGER

KARTIK

BEÇENEK

AYMUR

BÜLDÜR "

..

ALKA

DÖRDURGA

BİG DİLİ

ÇAVUNDUR

ALAYUNDLU

YİVE "

..

KARAVELİ

YABIRLI

YARKIN

ÇENBİ

ÜREGİR

KINIK "

(Kaynak: H. Kavalcı - Aydınlık, Cilt: 3, Sayı: 4, Sayfa: 361)

Böylece, Oğuz Yürüm'ü (Menkıbesi) ile anlatılan şey, bütün bu 24 Boy'u içine almış olan en büyük Boylar Federasyonudur. (Hikmet Kıvılcımlı-Aydınlik. Cilt 3 - sayı 4. sayfa: 361)

Bir çeşit göçebe militarizmi olarak adlandırılabilir bu göçebe-asker toplulukların örgütlenmesini sağlayan merkezi iktidar, böylece, kaynağı; ekonomik, politik, toplumsal birtakım çıkarları topluma sağlamak olan bir «fonksiyon iktidarı» ile belirmiş; bu görevlerin yerine getirilme gereği bir hakim sınıfın oluşumuna yol açmıştır: «Politik bir egemenliğin temeli, her zaman sosyal fonksiyonların yerine getirilmesidir». (F. Engels, Anti-Dühring). Sınıflı toplumların ortaya çıkmasını sağlayan temel değişiklik, bir sosyal azınlığın bu fonksiyonunun, dereceli olarak bir sömürü fonksiyonuna ve bir sömürücü sınıfın egemenliğine dönüşmesi ile gerçekleşir.

O halde, göçebe topluluklarda artan nüfusun doğurduğu beslenme sorununu çözmek amacıyla, istilacı bir ordu şeklinde örgütlenmek ihtiyacı, hakim sınıfın oluşumu; kamu hizmeti niteliği taşıyan yağma akımlarını örgütleme, büyük hayvan sürülerini geniş alanlarda düzenli olarak yayma ve sürekli göçleri aksamadan düzenleme gibi fonksiyonların yerine getirilmesinden doğmuştur.

Görüldüğü gibi, nüfus artışının yol açtığı tüketim sorunlarını çözmek amacıyla, merkezi bir otorite altında ve zorunlu olarak bir ordu halinde örgütlenmiş kabileler birliği şeklinde kurulan göçebe imparatorluklar; yağma akımları veya savaşlarla, yerleşik top-

lumları yağmalayarak ya da haraca bağlayarak onların artı-değerlerinden talan şeklinde yararlanmışlardır. Elde edilen ganimetler, başbuğ ve ailenin malı sayılmış ve bir kısmı, çeşitli şekillerde kabile reisleri arasında paylaştırılmıştır. Böylece Orta Asya göçebe Türk topluluklarında, merkezi iktidar, kaynağını, kamu hizmetlerini yerine getirme fonksiyonundan almaktadır. Bu fonksiyon, diğer ikincil görevler-sürüleri yaymak, sürekli göçleri düzenlemek- yanısıra; bir tüketim eylemi niteliğinde olan talan akınları ve savaşları yürütebilmek için, kabilelerin bir ordu şeklinde örgütlenmiş merkezi birliğinin sağlanmasıdır.

Çin kaynaklarına göre, çoğunluğu büyük bir şef çevresinde birleşmiş bir kabileler birliği şeklinde kurulmuş olan büyük step imparatorluklarına önceleri «shan-yu» denilmiş, Milattan önce 3 ncü yüzyılda ise «Tengri kut» daha sonra ise «kagan» adı verilmiştir.

Bununla birlikte, tarım toprakları gibi nüfus yoğunluğuna olanak tanımayan steplerde, talan gibi suni metodlarla sağlanan geçici yoğunluk uzun sürmemekte, merkezi otorite çöktüğü anda, nüfus yayılma hareketleri dalga dalga gelişmektedir. Böylece de, bağımsız duruma geçen kabileler yeni yurtlar arayışı peşinde göçlere başlamaktadır.

Asya'dan, Batı'ya doğru yönelen göç dalgaları, İran ve Anadolu yaylalarında Selçuklu İmparatorluğunun temelini hazırlıyacaktır.

SELÇUKLU İMPARATORLUĞU

Kentlerin kuruluşunun ve yerleşik bir hayatın, gelişmiş bir tarımsal üretim dönemine rastladığı, başka bir deyimle «oturak» hayatının tarım ekonomisinin ürünü olduğu bilindiğine göre, tek tarımcılık temeline dayanan evrensel dinlerin tarımcılık ve toprağa yerleşme olayının sonucu olduğu şüphesizdir.

Bu bakımdan 10. yüzyılda toprağa yerleşmeye başlayan ve insan özellikleriyle yüklü de olsa bir tanrı kavramına ulaşmaya başlayan Oğuzların, kabile örgütü ve göçebeliğin damgasını taşıyan şamanizmin çerçevesini kırarak tek tanrıda dayanağını bulan bir dinsel sistemi benimsemeleri bir zorunluluk olmuştur.

Oğuzların İslamlığı kabul etmeye başladıkları 10. yüzyılda kısmen yerleşik bir hayata girdiklerini; tarım ve madencilikle ilgili bir çok Türk lehçelerinde ortak olan öz Türkçe sözcüklere sahip olmaları ile açıklanabilir. Örneğin eski Türkçe'de tarlaya «tarıglag», çiftçiye, «tarıgçı» denmekte; bir tarım aracı olan sapan, sapmak mas-tarından yırtmak,deşmek anlamda Türkçe bir sözcük niteliği taşımaktadır. Ayrıca, anız, ekinlik, boyunduruk ve orak gibi sözcük-

lerin ve ütü, kerpiç, v.s. gibi yerleşik hayatta kullanılan eşya ve malzemenin adlarının Divanı Lügat it Türk'de yer alması, bir yandan yalnız göçebe Oğuzların değil, yerleşik olanların da Anadolu'ya gelmiş olduklarını, öte yandan İslam kültürü çerçevesine girmeden önce Türklerin yerleşik hayata başladıklarını göstermektedir. Bu yüzden Oğuzların müslüman olmadan önce yerleşik hayata doğru önemli bir adım attıkları ve çiftçi bir topluluk niteliği kazanmaya paralel olarak İslamlığı kabul ettikleri düşünülebilir. Gerçekten Oğuzların, gittikçe yerleşik hayatı benimsiyerek tarımla uğraşmalarının hayvancılık temelinde dayanan göçebe kültürünün yetersiz bir duruma gelmesine ve yeni ihtiyaçları karşılayacak yeni bir kültür çerçevesini benimseme zorunluluğunun doğmasına yol açtığı bir gerçektir. Bu bakımdan Türklerin İslamlığı kabulünü; hayvancılıktan tarıma, göçebelikten yerleşik hayata geçişin bir sonucu saymak yerinde olur.

Türklerin aynı çağda varolan birkaç evrensel kültür çerçevesinden İslamlığı benimsemelerinin nedeniyse, İslam kanalından geçmelerine yol açan, batıya açılma zorunluluğu yanında, bir hukuk sistemi özelliği taşıyan İslam dininin yerleşik hayat ihtiyaçlarına cevap verecek bir karakter taşımasıyla açıklanabilir. Bununla birlikte Türklerin İslamlığı kabulü, çatışmalı ve uzun bir döneme ihtiyaç göstermiştir. Oğuzlar arasında İslamlaşma hareketi 11. yüzyılın başında geniş çapta yayılmaya başlamış ve bunda Selçuki Türk İmparatorluğunun kuruluşunun büyük rolü olmuştur. Müslümanlık, Toğrul Bey zamanında Oğuzların egemen dini olmuştur. (M. Sencer - Dinin Türk Toplumuna Etkileri)

Türklerin Alpaslan komutasında, Bizanslıları yendikleri Malazgirt savaşından sonra bütün Anadolu yarımadası Oğuz boyundan olan Türklerin yayılmasına sahne olmuştur. Anadolu Selçuki hükümeti (ilk zamanlarda hükümetçikler), Malazgirt meydan muharebesini izleyen yıllarda, Büyük Selçuklu İmparatorluğunun «uç beyliği» durumundaydı. Bu hali ile devlet, fetihçi bir karakter taşımakta ve dayandığı ana siyasi müessese de askeri iktalardan ibaret bulunmakta idi. Yani, Anadolu Selçuklularının temel kuvvetini; o zaman miri sayılan, fetholunmuş toprakların, Türkmen asıllı askerlere maaş olarak bağlanmasından meydana gelen Ordu teşkil ediyordu. Sipahi denen bu askerler, kumandanından erine kadar, hasılatı (çiftçiden alınan rüsumu) kendilerine bağlanan köylerde oturmakta ve lüzumunda, devlet davet ettiği zaman, hemen toplanarak sultanın gösterdiği hizmeti görmekteydiler. İktâ sahipleri ihtiyarladıkları ve öldükleri zaman, evlatlarına ancak vazifelerinde ilk kademeyi teşkil etmiş olan iktalar intikal etmekte, terfilerle kazandıkları kısımlar ise miriye geçmekte, yahut o vazifeye yeni tayin olunana verilmekteydi. (M. Akdağ - Türkiye'nin İçtimai ve İktisadi Tarihi - 1. cilt - s. : 37)

Askeri iktalar, islam ülkelerinde belli bir hazine geliri alınarak bir yerin sadece vergilerinin bırakılması anlamındaki ikta sisteminin; göçebe Türk imparatorluklarında, kabileleri bir ordu şeklinde örgütleyerek politik birliği sağlayan merkezi otoritenin temsilcisi başbuğun, askeri görevler karşılığında kabile reislerine bir yurt bağışlama geleneği içinde aldığı şekildedir. Askeri görevlere bağlı olarak yurt bağışlama sisteminin, yerini, sadece bir yere ait vergilerin bağışlanmasına bıraktığı görülmektedir.

Stepte, otoritesini; beslenme sorununun çözümü yolunda, yağma akınları ve savaşları yürütmek amacıyla, göçebe kabileleri bir ordu şeklinde örgütleme fonksiyonundan alan merkezi birlik (başbuğ); burada, onu, yine artan nüfusun doğurduğu tüketim sorununun çözümü için, egemenlik altına alınan yerleşik halkın üretim güçlerini merkezi bir yönetim altında örgütleme fonksiyonunda bulmaktadır. Bu örgütlenmenin temeli, yine fonksiyonundan aldığı otoriteyle toprağın mülkiyetini elinde bulunduran başbuğ yani sultanın, göçebe kabile reislerine bir yeri mülk olarak değil, gelirinden yararlanmak üzere ikta etmesinden doğmuştur. (M. Sencer - Osmanlı Toplum Yapısı - s. : 220)

Anadolu Selçuklularında görülen bu askeri ikta sisteminin kökenini ise iki temel kaynaktan aldığını görmekteyiz: Orta Asya Türk-Moğol toprak rejimi ve İslami Toprak rejimi.

TÜRK-MOĞOL TOPRAK REJİMİ

Selçukluların ataları olan Oğuzlarda -destan niteliğindeki kaynaklardan sezinlendiğine göre- ele geçirilen ülkeler, diğer ganimetleri gibi, ilk planda han soyundan gelen erkek çocuklar arasında üleştirilmiştir. Şöyle ki, Oğuz Destanı'na göre, bir gün Oğuz Han'a, ava giden oğullarından üç büyüğü, av dönüşü bir altın yay, üç küçüküyse üç altın ok getirmişlerdir. Oğuz Han altın yayı üç büyük oğluna vererek onlara «Bozok», üç altın oku da üç küçük oğluna vererek onlara da «Üçok» adını koymuştur. Ve Bozok'ların Üçoklar'dan «orun (mevki)» bakımından üstün olduklarını ve sağ kolu meydana getirdiklerini söylemiştir. Divanü Lügat it Türk'de, örneğin «Angar bir ok tegdi (ona mirastan bir pay düştü)» örneğinde olduğu gibi «ok»un «pay» anlamı taşımasından Bozok ve Üçok terimlerinin, Oğuz Han'ın ülkesini oğullarına pay edişinde dayandığı ölçüyü belirttiği sonucu çıkarılabilir.

Yine Oğuzname'ye göre, Oğuz Han'ın oğlu Gün Han zamanında Bozok'ların ve Üçokların yaylak ve kışlakları ayrılmış ve yine Oğuz Han'ın altı oğlundan olan 24 torunu için ad, damga, yani toylarda koyunun etinden yiyecekleri parçalar belirlenmiştir. Reşidüddin'in «et payı» adını verdiği bu bölüşüm her kabilenin büyük

kurultaylarda veya sıradan şölenlerde alacakları orun (mevki)'u belirleyen ve kabile örgütünün önemli bir rolü olan ilkelerdendir. Oğuz kabilelerinin geleneğine göre, kurultayda her kabilenin oturacağı yer ve şölen kesilecek hayvan etinden alacakları pay (ülüş)'lar, Gün Han tarafından belirlenmiştir.

Bu «ülüş» sisteminin ülkenin paylaşılmasında da uygulandığı ve Oğuzların hakani yabguların memurları olan subaşı, külerkin, tarhan ve yinallerin de askeri görevler karşılığında birer pay aldıkları düşünülebilir. Bu sistemin, Selçuklu ve Osmanlı timar sistemine tarihsel bir arka-plan hazırladığını tasarlamak yanlış olmayacaktır (M. Sencer - aynı kitap - s. : 206).

Oğuzlardaki bu toprak paylaşım düzeninin çok daha sistemleşmiş şeklini göçebe Moğollarda görmekteyiz. Orta Asya'da birbirlerine yakın yerlerde göçebe hayatı sürdüren ve tarihsel gelişim içinde de birbirleriyle yakın bağlar kurarak, karşılıklı etkileşim içine giren göçebe Türk ve Moğol kabilelerin toprak rejimlerinde de yakın benzerlik görmekteyiz. Bu nedenden, Moğol toprak rejimini ana çizgileriyle belirtmekte yarar vardır:

Göçebe olan Moğollarda, birbirlerine kan bağıyla bağlı ve bir ata (ebüğe)'dan türemiş olan urug (soy)'lardan meydana gelen boy (obok)'ların, göçüp kondukları belirli yerleri (Moğolca «nutug», Türkçe «yurt») vardır.

Genel olarak, hayvanlar, çadırlar, arabalar, ilkel üretim araçları özel mülkiyetin konusu olmakla beraber, kabilelerin otlak-yaylaları ortaklaşa kullandıkları görülmektedir.

Eski göçebe geleneklerini devam ettirerek Cengiz Han, Moğol kabilelerini birleştirdikten ve «Mongol ulus» denilen devletini kurduktan sonra, imparatorluk halkını; kendisinin ve soyunun bağımlı uyruğu (anagan bogol) sayarak, timarları (ulus), oğullarına ve yakın akrabalarına dağıtmıştır. Gerçekten «Moğolların Gizli Tarihi» gibi kaynaklar, çok kere, Cengiz Han'ın herhangi bir kabileyi, bağlılık gösteren adamlarının tasarrufuna bırakarak timarlar kurduğundan söz etmektedir.

Cengiz Han soyunun, «ulus» üzerindeki egemenliği şöyledir : Cengiz Han soyu olan «Altan urug; altın soy»dan biri, bu soydan olanların «kurultay»ında, han seçilerek bütün imparatorluğu yönetir, soyun diğer üyeleri, özellikle erkek olanları (köbegün oğul) olarak tanınır ve bunlar, bir «ulus»u, mirasla geçen bir timar olarak almak hakkına sahiptir. Böylelikle köbegün'lerin her biri bir timarı, en küçüğüse babasının ana has'ını yani büyük ulus (yeke ulus)'u almaktadır. Köbegünlerin timarlarına girdiği halde yerleşik halkın bulunduğu kesimler, başlangıçta, Han'a bağlı kalmış ve

Han bunları özel olarak atanmış vali (darugacin)'ler aracılığıyla yöneterek vergilerini toplamıştır.

Timarlar Han'ın sunusuyla doğmakta ve köbegünlerin ölümüyle varislerine geçmektedir. Bunlar «ulus (halk)»tan, belirli miktarda göçebe Moğoldan ve yurt (nutug)'dan, yani bu halkın göçüp bulunduğu topraktan ibarettir. Timar (ulus), bir yandan «ayıl», yani göçebe evlerin, obaların sayısıyla; diğer yandan çıkarabileceği asker (cerig) miktarıyla belirlenmektedir.

Cengiz Han bu sistemi, uzun süredir devam eden bir geleneği, yani başbuğa karşı askeri yükümlülüklerle ilgili bir askeri bağımlılık ilişkisini geliştirerek kurmuştur. Eski geleneklere göre Moğol nöker'leri (askeri maiyet), yaptıkları görevlere karşılık askeri başbuğlardan, bir miktar göçebe «ayıl»den meydana gelen timar (kubi) almış ve bunların yöneticisi olmuştur. Ama nökerlerin bu egemenliği, onları yönetimleri altında bulunan «ayıl»lerden çıkarılabilen asker miktarına göre, başbuğlarına karşı yada başka bir görevle yükümlü kılmıştır. Buna göre bütün Moğol ulus'ları, onluk (orban), yüzlük (lagun), binlik (minggen) ve onbinlik (tümen)'lere; yani on, yüz, bin, v.s. çıkarabilecek «ayıl» gruplarına bölünmüştür. Yüzbaşı, binbaşı ve tümenbaşı rütbeleri soydan geçer ve bu rütbeyi taşıyanlara genel bir ünvan olarak, «noyan» yani bey adı verilir. Moğol Han'ı veya «köbegünler»in, bir «noyan»ın elindeki timarı almak veya yenisini vermek yetkileri vardır.

Kısacası, Moğollara bağlı olan bütün topraklar imparator-han'ın yönetiminde han soyuna aittir. Han, timarları (kubi), bu soyun erkek çocuklarına (köbegün) ve onların adamlarına (nöker, noyan), Moğolların vermekle yükümlü oldukları kesimlik davar, sağmal hayvan ve kısrak gibi vergileri bırakarak bir askeri görev karşılığında dağıtmakta ve kendisi onaylamaktadır (M. Sencer - aynı kitap - s. : 208)

Moğol toprak rejiminden başka; Türklerin 10. yüzyıldan sonra benimsedikleri İslam dini, kendi toprak rejimi ile, Selçuki iktâ sisteminin oluşmasında son derece önemli bir rol oynamıştır. İslam toprak rejimini bu oluşumdaki katkısından dolayı daha yakından tanımamızda yarar vardır.

İSLAM HUKUKU VE TOPRAK REJİMİ

İslam fetihlerinin henüz başladığı dönemde toprak, «ganimet» hukuku çerçevesi içinde ele alınmıştır. Genel olarak, «müslüman olmayanlardan savaşta ele geçirilen silah, binek hayvanı ve bütün öteki taşınabilir mallar» anlamı taşıyan bu kavram, başlangıçta taşınmaz malları da kapsayacak bir genişlikteydi. Kur'anda temelini

bulan ganimet hukukuna göre, ganimetin beşte biri Allah'ın sayılmıştır. Bedir Savaşından az sonra indiği kabul edilen, «Bilin ki ganimet olarak aldığınız herhangi bir şeyin mutlaka beşte biri Allahın... Resulünün...dür» şeklindeki ayetle Arap reislerinin eskiden beri ganimetten pay alma geleneği sürdürülmüştür. Geri kalan kısmın savaşa katılanlar arasında paylaşılmasını öngören ganimet hukukunun, toprak alanında geçerlik derecesi, Muhammed'in Medine'den çıkardığı Yahudi Beni Nazir kabilesinin tarla ve hurmalıklarıyla ilgili uygulamalarda ortaya çıkmıştır. Bu toprakların savaşarak değil barış yoluyla ele geçirildiği gerekçesiyle Muhammed, onları kuşatmaya katılanlar arasında ganimet olarak paylaş-tırmıyarak, ihtiyacı olan muhacirlere vermeyi kararlaştırmıştır.

Medine dışı ilk fetih olan Hayber'de ele geçirilen Yahudi topraklarının, Muhammed'in buyruğuna ayrılan kısmı dışında sağlanacak ürünün yarısını vermeleri koşuluyla, eski sahiplerine bırakıldığı görülmektedir. Yine Peygamber'in sağlığında, Bahreyn'de girilen uygulamada; Belazuri'nin bildirdiğine göre, müslüman olmayanlar, kişi başına vergi dışında, işleyecekleri toprakların karşılığında «Cizye tül arz» adıyla ürünlerinin yarısı oranında vergilendirilmişlerdir. Böylece, müslüman olmayanların toprak alanında vergilendirilmeleri yolunda ilk adımlar atılmıştır.

Müslümanların vergilendirilmesi yolundaysa, ayrı bir doğrultu izlenmiştir. Gerçekten, «Medine'de hicretin 7-10 yıllarında, geçim zorluğu içinde bulunan muhacirlerin durumu göz önüne alınarak» müslümanların ödemeleri gereken vergi şeklindeki mali yükümlülükler, özellikle zekat ve sadaka terimleriyle dile getirilmiş ve çeşitli ürünleri kapsamına almıştır.

Tarımsal ürünlerden alınan vergiler verginin oranını dile getirmek bakımından «onda bir» anlamına «uşr(öşür)» olarak adlandırılmıştır.

Müslüman olmayanların, genel olarak vergiye bağlanması yolundaki ilk adımlar gözden geçirilecek olursa, Hicret'ten sonra Muhammed'in Medine'de kurduğu örgütte, müslüman olmayanların; a) sosyal bir sigorta niteliğinde alınan paylar, b) bazı durumlarda savaş masraflarına katılma dışında toprak vergisi konusunda bir yükümlülük altında bulunmadıkları görülmektedir. Müslüman olmayanların İslam topluluğu içinde bağlı olacakları mali yükümlülükler, Peygamber'den sonra özellikle, «haraç» terimiyle adlandırılacak olan ve Kur'an'da 59/6-10 ayetlerde belirsiz bir şekilde ilkeleri saptanan, «fey» kavramı altında ortaya çıkmıştır.

Bu kavramın Kur'an'daki anlamı, başta da belirtildiği gibi, savaşmadan ele geçirilen topraklarla ilgili olan, «Allahın, onlar('ın malı)'ndan Peygamberine verdiği fey('e gelince) : Siz bunun üzerine

ne ata ne deveye binerek koşmadınız» ayetiyle çabasız sağlanan ganimet şeklinde belirlenmiştir.

Bu hakımdan uygulamada, başlangıçta, savaş veya barışta ele geçirilmesi bakımından ganimet kavramı bir anlam ikiliği kazanmıştır.

Bir şehir veya bir bölge, barışla teslim olduğunda, halka hayatı ve mülkü bağışlanmakta ve teslim anlaşmasında belirtilen ölçüde bir vergi vermek zorunda bırakılmaktadır. Savaş yoluyla baş eğdirilenlerse, her türlü haklarını yitirmiş sayılmakta, sahip oldukları mallarla birlikte ganimet özelliği kazanmaktadırlar. Hükümet, hükümdarlara ait eski mallar ve sahiplerinin boş bıraktıkları topraklardan başka, bu ganimetlerin beşte birini de almaktadır.

Bununla birlikte, ganimet ilkesine göre, taşınmaz malların ordunun askerleri arasında paylaşılması gerekliliği, yararlı olmadığı ve mali sakıncalar doğurduğu için Muhammed'in uygulamasının ışığı altında toprak, vergi ödemek koşuluyla eski sahiplerine bırakılmış, sağlanan gelirden Arap savaşçı ve varislerine aylık bağlamıştır. Bu bakımdan uygulamada, fethedilen yerlerin, haraçlarının belirli olmaması dışında savaşılmadan alınan yerlerden özce bir ayırımı olmamıştır. Böylelikle Muhammed'den sonraki dönemde ganimetle fey arasında somut bir ayırım ortaya çıkmıştır. Ganimet, tutsakları da içine alan taşınabilir mallar şeklinde tanımlanarak, önceden olduğu gibi savaşçılar arasında paylaştırılmıştır. Fey'se üzerinde oturanlarla birlikte, taşınmaz mallar anlamında paylaşılmadan haraç karşılığında eski sahiplerine bırakılmıştır. Vergileri, memurları kanalıyla her yıl toplayan devlet, askerlere belirli bir aylık ödeyerek geri kalanını devlet hazinesine katmıştır.

Sözlükçe geri dönme anlamına gelen Fey, yukarıdaki ayetlerde dile getirildiği ve Peygamberin Hayber'e uyguladığı şekilde; Halife Ömer'in fethedilen topraklardan bütün müslümanların yaralanabilmesi için belirlediği vergilerle, değişik oranlarda olmakla birlikte, temel olarak alınmıştır.

Kur'an'daki tanımı ve Muhammed'in uygulamasında, daha çok müslüman olmayanlardan savaşılmadan alınan ve türlü mal anlamına gelen ve Beytülmal'a ait sayılarak kamu yararına Peygamber tarafından yönetilen fey, Halife Ömer zamanında anlamca genişletilerek fetihle alınan yerlere de uygulanmış ve savaş veya barışla ele geçirilen ülkeler haraca bağlanarak; maliyeyi yıkacak nitelikte olan metod bırakılmıştır.

Böylece ancak Hristiyan, Yahudi gibi kitap dinine bağlı olanlara korunmaları karşılığında yüklenen ve yükümlüsünün islami seçmesi halinde ortadan kalkacak, kişi başına bir vergi olan Cizye

yanında, Fey'in alanca genişletilmesinden doğan «haraç» vergisi ortaya çıkmıştır. Ancak müslüman olmayanlardan alınan haraç, toprak alanında, topraktan alınan vergi veya gelirinden alınan pay anlamı taşımaktadır. Haraç vergisine bağlı bulunan topraklara «arazi-i haraciye» adı verilmiştir. Böylece, müslüman olmayanlardan alınan haraç ve cizye vergilerinden meydana gelen Beytülmal, müslümanlardan alınan zekat ve öşür vergilerinin toplandığı «Beytülsadaka» adlı özel kasadan ayrılmıştır. Haraca bağlanmış olan toprakların eski sahiplerinde çeşitli yetkililerle tam bir mülk şeklinde bırakılıp bırakılmadığı kesinlikle bilinmemektedir.

Gerçekten, ilk dönemlerde haraç ister toprağa bağlı olsun; yani fey topraklarını kullanan halkın islamlığı kabulü veya bu toprakların müslümanlarca satın alınması halinde yine haracın ödenmesi zorunlu olsun, isterse olmasın, başlangıçta haraci toprakların satılabilmesi olayı, mülk olarak bırakıldıklarını gösterir niteliktedir. Tarihsel verilere göre, İslamın ilk ganimet anlayışına aykırı olan haraç toprakların ortaya çıktığı I. Ömer döneminde, savaş ve ganimet kaygısının bastırdığı toprak edinme eğilimi, daha hareketsiz dönemlerde yeniden belirmiş ve haraç topraklar, görünüşte kanuni bir engel olmadığından satışla veya çeşitli yollarla Arapların eline geçmiştir. Böylece bir çok müslüman haraç toprak satın almış ve bir müslümandan haraç alınmayacağı için vergi bağışıklığı ileri sürmüş, öte yandan vergiyle yükümlü olan köylüler İslam dinine girmek ve şehirlere yerleşmekle vergiden kurtulabilmişlerdir.

Bu bakımdan devlet gelirlerinin azalmasını önlemek üzere, Emeviler döneminde önce Haccac, haraç bölgesinde mülk sahibi olmuş Arapların haraç dışı kalmalarını engellemiş ve önceden bu vergiden kurtulmuş olanlara da bunu yeniden yüklemiş ve köylerden göç etmeyi yasaklamıştır.

II. Ömer de aynı amaçla, ama dinsel kurallara uygun olarak haraç toprakların ilk planda müslümanların ortak mülkü olduğu ve ikinci planda bunların yararlanma hakkı karşılığında verildikleri toplulukların ortak mülkü sayılması, yani bu bakımdan bazı parçaların bütünden ayrılarak müslüman mülklülüğüne geçmek yüzünden vergi dışı özel mülk haline sokulmaması gerektiği sonucuna varmıştır. Buna uygun olarak hicretin 100 cü yılından başlayarak haraç toprakların Araplar ve müslümanlara satışını geçmişe yaygınlaştırmadan yasaklamıştır. Vergiyle yükümlü bir köylü islam dinine girirse, mülkü köy topluluğunun ortak malı olmakta ve bıraktığı malı tekrar ekip biçmek istediğinde topluluktan kirayla tutmak zorunda kalmaktadır.

Bununla birlikte, sistemin başarılı olması, sonraları Haccac'ın yönetimine geri gidilerek haraç ve cizye arasında kesin bir ayrılı-

mın yapılması, sadece kişiye bağlanan ve müslüman olmayanlara yüklenen «cizye»nin din değiştirmeye kaldırılması, haraç toprak işleyen müslümanların da ödemesi gereken, yani toprağa bağlı olan haracın din değiştirme halinde de devam etmesi ilkesiyle sağlanmıştır.

İslam topluluğunun ortak malı olan haraç toprakların özel mülk olarak satışının yasaklanması, bu toprakları işleyenlerin din değiştirerek İslamı benimsemeleri halinde ortak mülk niteliği kazanması, miri topraklar rejimine bir başlangıç sayılabilir. Bu bakımdan, yıllık ürünün yarısına kadar varabilen haracın, bu vergiyle yükümlü toprakların müslümanlara geçmesi veya din değiştirmeye, öşüre dönmesini önlemek üzere girilen pratikler, yeni İslami toprak rejimine temel hazırlamıştır.

İşte II. Yüzyılda Maverdi'nin Ahkam üs Sultaniye'sinde sözettiği miri topraklar rejiminin temelini meydana getirmesi gereken özel bir tür, haraci topraklar böylelikle ortaya çıkmıştır. Böylece satılamaz, kimsenin mülkü olamaz, ancak kirayla işletilebilir olan bu topraklar, hangi elde bulunursa bulunsun belirli olan kirasını getirmesi gereken devlet toprakları olmuştur.

Bu arada Peygamber, Allahın vekili ve müslüman topluluğunun başı olarak, başlangıçta bu topraklarla sahipsiz ve işlenmiyen diğer boş yerleri serbestçe tasarruf ettiğinden, bir kısmını bazı müslümanlara mülk olarak ikta etmiş ve böylece ikta sisteminin temellerini atmıştır. Gerçekten ilk toprak ikta'sı, Suriye'de bizzat Muhammet tarafından yapılmıştır.

Başlangıçta, fethedilen yerler Arap askerlerine mülk olarak dağıtılmayıp haraca bağlanmakla birlikte, «istila yüzünden sahipsiz ve boş kalan yerlerin devlete ait vergilerini ödemek koşuluyla kişilere bırakılmasından doğan ikta sistemi», kaynaklarca «Halife I. Ömer'e dayandırılmıştır.» Örneğin İmam Ebu Yusuf'a göre, Halife Ömer, Irak dolaylarında Sasani hanedanından kalan sahipsiz yerleri kişilere ikta etmiştir. İkta üzerinde bir dokunulmazlık ve veraset hakkı tanındığına göre, bunların özel mülk niteliği taşıdığı ortaya çıkmaktadır. Daha sonraki dönemlerde boş ve sahipsiz topraklar üzerindeki bu gibi işlemler, bütünüyle ikta kavramı dışına atıldığı ve sadece temlik terimiyle dile getirildiği gibi, düşman topraklarından yapılan temliklerde de ikta sözü kullanılmamıştır.

Bununla birlikte Maverdi (II. Yüzyıl), «mamura» topraklara ait ikta işlemlerinde yalnız vergilerin söz konusu olduğunu ve mülk şeklindeki iktaların ancak «mevat (boş, sahipsiz)» topraklardan yapılabileceğini öne sürerek, yukarıda sözü geçen Halife I. Ömer dönemindeki iktaların, toprakların «arazî amire (mamur topraklar)»-

dan olması yüzünden mülk olarak değil, «icare (kira)» yoluyla yapıldığını belirtmektedir. Bu bilgi hiç olmazsa sonraki dönemlerde, toprakların askeri ve sivil bir görev karşılığında değil de, devlet gelirlerinin garantilenmesi için Beytülmal'e bir kira bedeli ödemek koşuluyla temlik edilmeksizin ikta edilmiş olduğunu göstermektedir.

Devletin, bir bölgenin veya birkaç vilayetin bütün vergi gelirlerini belirli bir miktarın ödenmesine karşılık, çoğunluk «müzayede» yoluyla iltizama vermesi anlamında bu sistem, mültezimin devlete verdiği miktarı kârıyla birlikte çıkarabilmek için halkı ezmesine yol açmış ve toprak spekülasyonlarına sebep olmuştur.

Gerçekten Abbasiler zamanında, kendilerine geniş toprak ikta edilmiş olan nüfuzlu kimseler, özellikle askeri rical, devlet hazinesine verecekleri gelir payını vermemekte, zaten fazla gelir sağlamak amacıyla çiftçiye elden geldiğince baskı yaptıkları için, mukataa sahipleri de bunları hazineye geri vererek karşılığında tazminat istemektedirler.

«Belli bir hazine geliri sağlandıktan sonra, öşri veya haracı toprakların mülkiyetinin değil, sadece vergilerinin özel kişilere bırakılması anlamındaki bu ikta, Selçukiler döneminde, kumandanlara askerlerinin masraflarını karşılamak için vergilerin bırakılması şeklinde verilen iktalara dönüşmüştür.» (M. Sencer - aynı kitap - s. : 209-219)

SELÇUKLU TOPRAK REJİMİ

Gerek Büyük Selçuklu İmparatorluğu'nun gerekse Anadolu Selçuklularının yıkılışına kadar uygulanan ve Osmanlı İmparatorluğunda'da bazı değişikliklerle süregelen toprak düzeninin en kesin ve en belirgin şeklini aldığı dönem, Melikşah ve Nizam ül Mülk dönemidir.

Nizam ül Mülk, Türk ordu örgütünün temellerini, toprak sorunuyla birleştirerek ve ordu kuruluşunu ön plana alarak «Askeri İkta» sisteminin temellerini belirlemiştir:

Bu yeni düzen gereği, imparatorlukta bütün mülkün sahibi olan Sultanın şahsına ait bulunan ve «has» adını taşıyanların dışında kalan topraklar, küçük parçalara ayrılarak görev karşılığında kumandan ve askerlere verilmiş ve bunlardan savaş için her an Sultanın buyruğuna hazır olmaları istenmiştir. Böylece bir yandan ordunun devlet hazinesine yük olması önlenmiş, öte yandan kendi iktalarının geliriyle geçindikleri ve toprağın işlenmesi kendi yararlarına olduğu için askerlerin toprakla yakından ilgilenmelerini sağlamıştır.

Bu dönemin kanunları hakkında eldeki en önemli kaynak, Nizam ül Mülk'ün «Siyasetname»sidir:

Türk sosyal organizasyonu gereği, bütünüyle Sultanın malı sayılan imparatorluk toprakları, «Has», «İkta» ve «Haraci» topraklar olmak üzere üçe ayrılmıştır. Has topraklar, büyük Sultanın kendi şahsına ait olan topraklardır ki, halkın işlediği parçalardan toplanan vergiler, «İhtiyat Hazine»ye yatmaktadır.

İkta topraklar, savaş gücünün ağırlık merkezi olan (ve bir kısmı ikta verilmeden maşa bağlanan) «Hassa Ordusu»nun üyelerine ülkenin çeşitli yerlerinde verilen ve taşrada oturup seferlere asker götürerek katılanlara dağıtılan topraklardır. Mülkiyeti sultana ait olan küçük askeri mukataalar fiilen askerlik hizmetinde bulunanlara verilmekte ve babadan oğula aktarılmaktadır.

Öte yandan, hanedandan olanlara, emirlere ve devlet büyüklerine, askeri bir kuvvet beslemek koşuluyla veya bir hizmet karşılığında verilen «mukataalar» da hukukça değil, «fiilen» irsidir. Gerçekten her yeni taht'a çıkan hükümdarın, ikta yenilemesi, ikta sahibinin ölümü veya azli halinde «ikta beratları»nı varisler adına onaylaması gerekmektedir.

Siyasetname'deki kesin kurullarla reaya'nın ikta sahibi tarafından ezilmesi de engellenmiştir. Bu kurallara göre, vergi zamanı gelmeden halka hiçbir yükümlülük yüklenmemeli ve bir memurun köylüden yükümlü olduğundan fazla para alması halinde bu para köylüye geri verilmelidir. İkta sahipleri, halktan sadece yasaya uygun vergiler (mali hak) almakta ve bunu da zor kullanmadan yapmak durumunda kalmaktadır. Vergisini ödemiş olan kimserin canı, malı, karısı ve çocuklarının geleceği güven altındadır. Reaya'nın «gasb»a karşı korunmuş olan taşınabilir ve taşınamaz malları üzerinde ikta sahibinin hiç bir hakkı yoktur. Bu kuralı hiçe sayan ikta sahibi, elinden toprağı alınarak ibret için cezalandırılır. Herkesin, imparatorluk toprağının yalnız Sultan'a ait olduğunu, ikta sahibi ve emirlerinse yalnız bu toprakları gözetmekle yükümlü bulunduğunu bilmesi gerekir. Vergi memurlarının, buldukları bölgede güç kazanarak Sultan'a (merkezi otoriteye) karşı çıkmaması için üç yılda bir yerleri değiştirilir.

İkta sahibine karşı korunan reayanın güvenliği sağlanmıştır. Haksızlığa uğrayan reaya doğrudan doğruya «Büyük Divan»a başvurabilir. Köylü bulunduğu yerde çalışmak zorunda değildir, gerektiğinde oradan göçebilir. Fakat, reaya, elindeki toprağı ancak işleme halinde kullanma hakkına sahiptir ve toprak sadece erkek çocuğa intikal etmektedir.

Bu türden toprağı işleyenlerden, islami ilkelere göre «öşür»

almaz. Bunun dışında bölgelere göre değişen bazı «örfi» vergiler de vardır.

Üçüncü bir küme oluşturan «haracı» topraklarsa, fethedilen yerlerde müslüman olmayan aristokratların elinde bırakılarak, islami ilkelere göre haraca bağlanan topraklardır.

Görüldüğü gibi, islamlıktan etkilenmiş ama eski Türk geleneklerinden de büsbütün sıyrılmamış olan Selçukluların toprak sistemi, bir «askeri ikta» sistemidir. Böylelikle ilk olarak Anadolu Selçuklu İmparatorluğunda belirli bir askeri görev karşılığında askeri iktalar, yani timarların meydana getirildiği ortaya çıkmaktadır. (M. Sencer - aynı kitap)

Askeri ikta sisteminin ve miri toprak rejiminin Anadolu Selçuklu İmparatorluğunun temel yapıtaşını oluşturduğunu böylece gördükten sonra, İmparatorluğun bu temel üzerinde kurulu toplum yapısını da yakından görmemiz gerekmektedir. Çünkü, Osmanlı İmparatorluğunun doğuşuna, gelişimine ve hatta giderek çöküşüne ışık tutacak en önemli kaynak bu olacaktır.

SELÇUKLU KÖY TOPLULUĞU

Halkı Anadolu'ya umumiyetle göçebe olarak gelip yerleşmiş olan Selçuki Anadolu, gerek siyasi hayatı, gerek iktisadi müesseseleri itibariyle, esas kuvvetini köylü kitlesinden alıyordu ve bu kitle, etnik bakımdan, Türkmen menşeliydi. XIII. asır Türk köylüsünü, tabii oldukları hayat tarzı itibariyle «göçebe» ve «yerleşik» diye iki kısım olarak düşünmek gerekir. Batı uçlarıyla Güney ve Güneydoğu Anadolu bölgesinde göçebe Türkmen hayatı çoğunlukla devam etmekte olduğu halde, Orta Anadolu ile Sivas - Amasya çevresinde yerleşik hayat daha üstün hale gelmişti. Büyük Selçuki devleti Anadolu'yu zaptettiği esnada, «miri toprak sistemi» esasına göre hareket ederek, her türlü zirai istihsal arazisini devletin malı saydığı için, göçebeler olsun, yerleşik Türkler olsun, tasarruflarındaki topraklarda devletin kiracısı veya yarıcısı kabul olunmuşlardır. Tabii, Anadolu'nun ziraatçı eski Hristiyan halkı da aynı kurala tabii oluyorlardı. Köylüler, devletin ister yarıcısı, ister kiracısı olsunlar, bu sıfatla raiyyet adını almaktaydılar; devlet kendi hizmetinde bulunan kumandanlara ve Türkmenlerden tutulan süvari askerlerine, nakdi ücret yerine miri topraklardan alacağı vergileri «ikta» olarak bıraktığı için, her köy topluluğu veya birkaç köy birden bir ikta sahibinin raiyyetiydiler. Şu halde, köy sosyal topluluğu şehrinkinden hayli farklı bir siyasi-hukuki statüye sahip bulunuyordu. Yalnız şunu hemen kaydetmeliyiz ki, köy topluluğu aşiret karakterini ve teşkilatını muhafaza ediyorsa, höy-leleri, başlarındaki «boy» yahut «ulus» beyleri idaresinde olarak, az

çok geniş bir idari muhtariyete sahiptiler ve devlete yahut onun ikta sahibine kanunnamede neveleri yazılı rüsumu değil, ancak yıllık muayyen miktarda bir «mukarrerat»ı veriyorlardı. Yerleşik ziraatçı köylüler ise, aile halinde, devlete yahut ikta sahibine tabi olup, vergiyi raiyyetlik kurallarına göre ödemekteydiler. Şehirlerde her mahallenin bir mahallebaşısı, iğdişi olduğu gibi, her köyün de bir köy kethüdası vardı. Bütün köy delikanlıları bu kethüdaya tabi bir «gençlik ocağı» teşkil etmekteydiler. Köyün en muhterem ve yaşlısı olan kethüda, gençlerden birisini onların üzerine «yiğitbaşı» tayin ediyordu. Böylece, köy delikanlıları yiğitbaşının idaresinde fiili bir kuvvet ifade etmekte, icabında köylü arasındaki asayiş ve nizamın muhafazasına çalışmaktaydılar. Vilayet dahilinde veya herhangi bir bölgede isyan, eşkiyalık gibi hareketler olduğu zaman, devlet bahsettiğimiz gençlik teşkilatından yardım görüyordu. Sultanın naiplerine verilmiş olan köy asayiş ve düzenini koruma işini naiplerin adamları bu sayede kolayca temin edebilmekteydiler. Bu şekilde, gençlik teşkilatlarının başında olarak, köyü idare ve hükümet yanında onu temsil eden kethüdaların başında, yani bir vilayetin bütün köylerini temsil etmek üzere bir de «İlbaşı» görüyoruz.

İlbaşı'nın, şehir iğdişbaşısı ile birlikte kadı'nın reisi bulunduğu bir «meclis»e dahil bulunduğu tahmin edilmektedir. Burada, ilbaşı, köylerin mümessili olarak, hükümetle halkın münasebetlerinin tanzim ve hilhassa «salmalar»ın (avarız, peşkeş, v.s.) dağıtımında oy sahibi bulunuyordu.

Köy içtimai topluluğu içinde bir imam ile bir de zaviye şeyhinden (varsa) bahsetmek lazımdır. Fakat bunların halk üzerindeki rolleri hakkında hemen hiç bilgi mevcut değildir. Ancak şunu söylemek mümkündür ki, zaviye şeyhleri XIII. asırdan itibaren köy «gençlik ocakları»nı nüfuzları altına alarak, buraya tarikat usul ve adetlerini sokmuşlar, bu müesseseler de, şehirlerdeki ahi dernekleri gibi, kuvvetli bir manevi birlik kazanarak bu asrın karışıklıkları içinde müsbet ve menfi mühim role sahip olmuşlardır. (M. Akdağ - aynı kitap, sayfa: 24-28)

SELÇUKLU ŞEHİR TOPLULUĞU

Bu konuda, M. Akdağ, şu bilgileri aktarıyor :

Öyle anlaşılıyor ki, Türkler fethetmeden önce de bir çok Anadolu şehirlerinde bazı Müslüman Türk Toplulukları türemiş bulunuyordu ve bu da, ya ticaret yoluyla veya Türklerin Bizans ordusunda askeri hizmet kabul etmeleri suretinde mümkün olmuştu. Fakat Türk halkının Anadolu Bizans şehirlerinde kitle halinde yerleşmeleri, şüphesiz 1071'den sonra başlamış ve ilk şehirli Türk-

ler de Selçuklu kumandanlarının askerleri olmuştur. Türk asker ve beyleri zaptettikleri şehirlerde arsa spekülasyonları yapmayı ve ganimet emlakı elde etmeyi çok sevdiklerinden, böyleleri çabucak askeri hüviyetlerini kaybederek hemen şehirlerin zengin ve nüfuzlu aileleri durumuna geçiyorlardı. İktisadi sahibi olmak karşılığında ordu hizmetine alınan bu askerler, çok defa Türkmen boylarından tedarik olundukları için, bu usul Anadolu yaylalarını dolduran Türkmenlerin şehir sakini olmalarına imkan veren esaslı kapılardan birisiydi. Türkmenlerin şehir hayatına alışmalarına ve şehirleşmelerine yardım eden ikinci kapı, yaylacı Türkmenlerle Rum Hristiyan ahalinin şehir pazarlarında hararetle bir alış-verişe girişmiş bulunmaları olduğunda şüphe yoktur. Bu hal pek çok Türkmeni şehirlerin iktisadi-sınai faaliyetine iştirak ettirmekte ve onları iş adamı yahut işçi yapmaktaydı.

Sultan da, gerek siyasi hakimiyetinin sembolü olmak ve gerek şehirde oturan Türk-Müslüman cemaatin idaresini İslam esasları dahilinde sağlamak gayesiyle, eline geçen her şehre İran'dan bir kadı tayin edip yolluyordu. «Türk-İran»da İslam anlayışına yeni bir mana vermekte olan meşhur dervişlerin etrafında toplanan halifelerden şeyhin postuna oturma ümidi bulunmayan müritler, kendilerine «derviş» sıfatını takarak, derhal bu yeni teşekkül etmekte olan Anadolu Türk cemaatlerini «irşad»a koşuyorlardı. Böylece ilk Türk şehir topluluğu Rum-Bizans şehirlerine gelip yerleşen Türkmenlerle, onları maddeten ve manen idareye koşan «Türk-İran» medreselilerinden teşekkül etmiş bulunmaktaydı ve iktisadi faaliyeti ellerinde tutan Hristiyan halk ancak «azınlık» kaidesi altında bu topluluğa hizmet ediyorlardı.

Şehirlerin Hristiyan halkı sanayi faaliyetine ve şehir içi ticarete itibar ettikleri halde, Türkler daha çok emlak sahibi olmaya önem veriyorlardı. Şu halde, Türk ahalinin zenginliği bilhassa gayrimenkule dayanmaktaydı. Şehir ve kasabaların etrafındaki kıymetli bağ ve bahçelerin çoğu Türklerin elinde olduğundan başka, han hamam ve dükkanlar dahi onlara ait bulunuyordu. Şehirler ve memleketler arası ticaretle uğraşanların da Hristiyanlardan ziyade Müslümanlar olduğunu ifade etmeliyiz.

Mevlana Celaleddin Rumi asrı hakkındaki müşahedemize göre, içtimai hiyerarşiye şekil veren kuvvet doğrudan doğruya siyasi müesseseler olup, fertlerin refah ve zenginlik dereceleri de siyasi teşkilatta tuttukları mevkiilerine tabi bulunuyordu. Mesela bir şehirde, hükümet ricalini teşkil edenlerin aileleri zengilikte de birinciydiler. Sahibi oldukları emlak, han, hamam, dükkan, bağ, muhteşem evler gibi şeyler olup, bunların vilayetlerde de iktaları vardı. Şu halde emir aileleri hem siyasi, hem iktisadi kudretleri yönünden başta geliyorlardı. İkinci içtimai kademeyi tutanlar, «ayan» dediğimiz

ileri gelenlerle, hükümet nezdinde halkı temsil eden «iğdişler» idi. Büyük ticaret hanlarındaki odalarında oturarak, toptan ticareti idare eden tacirler(yahut haccagan) tahminimizce, bu ikinci sınıfa dahil bulunuyorlardı. Şehrin imalci (sanayici) zümresini teşkil eden zanaat sahipleri üçüncü olarak kabul olunmaktaydılar. Müderris, derviş gibi ilim erbabı ile zanatkarların dükkanlarında çalışan işçilerin (fityan)ın durumları, bunların oluşturdukları mesleki hiyerarşi bölümünde ele alınacaktır.

Mevlana Celaleddin Rumi, bir münasebetle, oğlu Veled Çelebi'ye Konya'daki içtimai sınıfları, evlerinin ihtişam derecesine göre, yukarıdan aşağı şöyle sıralamıştı : 1 — Sultan ve melikler. 2 — Emirler. 3 — Tüccarlar ve İğdişler, 4 — Zanaat erbabı. Bu ifade-den Sultan ve meliklerin en güzel evlere, yani en fazla servete sahip olduklarını, devlet ricalinin (vezir ve emirlerin) ikinci geldiklerini, idare olunanlara, yani halk tabakasına hükümet nezdinde mümessillik eden ayan ve iğdişlerin üçüncü olduklarını, zanaat erbabının, daha doğrusu şehirlerdeki sanayii işleten üstadların en altta bulduklarını öğrenmekteyiz.

Şimdi de Anadolu Türk şehirlerindeki mesleki hiyerarşiyi, Mustafa Akdağ'ın, Türkiye'nin İçtimai ve İktisadi Tarihi adlı kitabında nasıl aktardığını görelim :

Mesleklere göre mevcut kademelerin gözden geçirilmesi, şehir topluluğunun hususiyetlerini göstermesi bakımından daha önemlidir. Bilindiği gibi, ortaçağ şehirlerinde hemen bütün iş hayatı işlenen eşyanın cinsine göre sıkı kaidelere tabi birtakım «Loncakorporasyonlar»a ayrılmıştı. Bugün esnaf dernekleri (zamanımıza göre bir nevi tekkeler) dediğimiz bu müesseseler, her zanaat şubesinde çalışan insanları birer «pir»in manevi dini kudsiyetine inandırarak, onları bu zanaatın tarikatı içinde sadık ve mesleğin bütün kaidelerine candan bağlı müritler haline getiriyordu. Bu suretle daha ziyade eşya işleyicisi olan zanaat şubeleri, mesela kuyumcular, fırıncılar, ayakkabıcılar, kasaplar, bezciler (dokumacılar), dericiler ve başkaları, hep birer esnaf loncasına (yahut tarikatına) sahiptiler.

Her esnaf derneği kendi işini tamamen tekelinde tutuyordu. Yani, derneğe dahil olan dükkan ve atölye adedi derneğin dışında değişmediği gibi, bu dükkanların herbirinde bulunan bir üstad da iki olamazdı. Şu halde, kaç atölye yahut dükkan varsa o kadar da üstad mevcuttu. Diğer bütün çalışanlar, işçi (çırak) durumunda bulunuyorlardı. Çıraklıktan ustalığa geçmek için ustası olunmak istenen işte uzun müddet çalıştıktan sonra üstadların huzurunda ciddi bir imtihan vermek şarttı. Ancak bu imtihanı başarıyla geçirenlere (başka çıkanlara) merasimle üstadlık payesi veriliyordu.

Her zanaat erbabının meslek derneği de sayılan, anlattığımız korporasyonların idare tarzlarına gelince, zanaatçıların içinden en

dürüst ve hürmete değer olan, her halde yaşça da ileri bulunan bir üstad derneğın reisi olup, kendisine «ahi» deniyordu. Zanaat mensupları üzerindeki nüfuz ve tesiri itibariyle tam bir tarikat şeyhine benzeyen esnaf reisinden başka, dernek mensupları arasındaki inzi-batı temin ve kendilerini tek bir kuvvet halinde tutmak için, esnaf şeyhinin bir nevi subaşı olarak, «fityan»a kumanda eden bir yiğitbaşı, yahut «servet» adında bir ikinci reis vardı. Şüphesiz her şehirdeki bütün zanaatların insanları aynı tarz teşkilata sahiptiler. Şu halde, bir şehirde bulunan çok sayıda «ihvan» (yani ahiler) ve «serveran» (yani yiğitbaşılar), emirlerindeki teşkilatlı işçi kitleleri (fityan) sayesinde devirlerinin siyasi meselelerinde ve hükümet idaresinde tesirli söz sahibi bulunuyorlardı ki, saltanat mücadelelerinde ve şehirlerde patlak veren birçok siyasi-içtimar karışıklıklarda bunu çok iyi müşahade etmekteyiz. Bir şehirde ne kadar zanaat şubesi varsa, sayıları da o kadar olan «ahi»lerden birisi diğerlerine reis olup, kendisine «Ahi Baba» deniyordu. Şehrin iktisadi hayatında rolü en üstün olan zanaat derneğının şeyhi diğer bütün «ahi»lerden üstün olarak «Ahi Baba» kabul olunmaktaydı.

Şehirlerde, diğer bir meslek teşekkülü olarak «ilim ehli»nden, yahut dânişmendlerden bahsedeceğiz. Müderrisleri, zaviye, hane-kah (tekke) şeyhlerini (ki, bunların içinden meşhur olanları aynı zamanda birer müderris idiler), ve ilim öğrenmekte olan medrese talebesini, imamları içine alan bu toplulukta her müderris, ders vermekte olduğu gibi ilim ehli bir grubun şeyhi durumundaydı. Hatta, kadılarından, kadılık vazifesi dışında, ders vermekle meşgul olan ve talebe-mürid sahibi bulunan kimselere bile rastlanıyordu. Hakikaten, derslerini dinleyenleri kendilerini birer mürid sadakatıyla bağladıklarını gördüğümüz müderrisler talebeleri arasında bir tarikatın şeyhi tavrını takınmaktaydılar. Tabii, ahilerde olduğu gibi, ilim ehli olanlardan en tanınmış ve muhterem birisi bütün diğerlerinin başına reis olarak gösteriliyor ve kendisine «şeyh'ul-islâm» deniyordu. Bu vaziyete göre, her Anadolu şehrinde bir şeyh'ul-islâm mevcuttu. Başşehir kadısının diğer kadılara amir durumunda olduğuna benzer bir şekilde, Konya şeyh'ul-islâmı da diğer şehirlerdeki meslektaşları üzerinde bir otoriteye sahip miydi, bilmiyoruz. Ancak, kendisinin, sonradan Osmanlılarda göreceğimiz şeyh'ul-islâm'dan çok farklı bir statüde olduğunu görmekteyiz. Bilindiği üzere, Osmanlı rejiminde yalnız başşehirde oturana şeyh'ul-islâm denilmekteydi ki, fetva verme yetkisi yalnız bunlara aitti. Fakat, Selçukilerde, fetva verme yetkisi şeyh'ul-islâm'ların tekelinde olmayıp, ilim öğreten her müderris fetva verebilmekteydi. Selçuki başşehri şeyh'ul-islâmının mühim bir hususiyeti de, kendisi pek âlim ve tanınmış bir kimse olmakla beraber, diğer bütün ilim mensupları arasındaki dini ve ilmi münakaşaları çözümlenmeye merci olmasıydı. Böylece, ilim ehli zümreye ait mesleki teşekkülü şöyle özet-

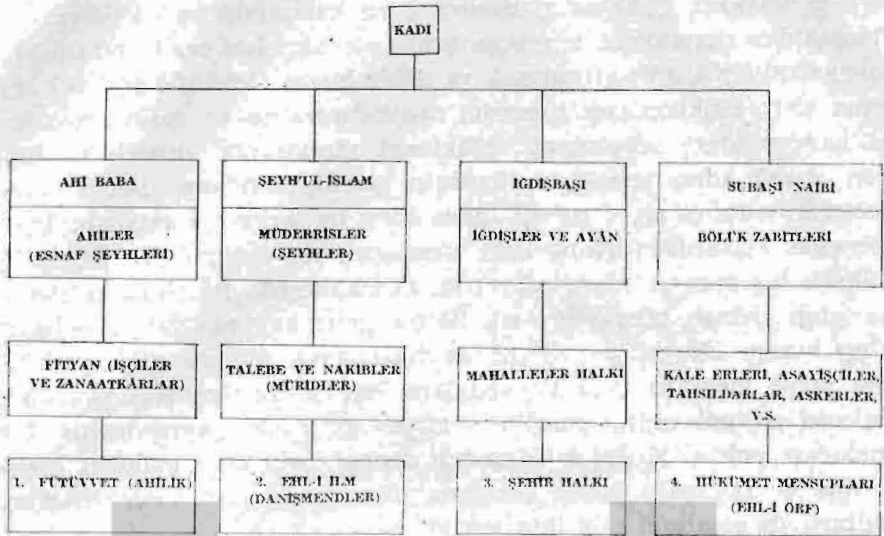
liyoruz ki, medreselerde talebeye ders okutan müderrisler birer tarikât şeyhi durumundaydılar ve içlerinden birçokları da alenen birer derviş, hatta «velî» derecesinde bulunuyorlardı. Fetva verme selahiyeti herhangi bir müderrisin üzerinde olmayıp, bunlardan her biri müracat edene fetva verebilmekteydi. Bir şehirde mevcut müderrislerden ilimde ileri ve fazilette tanınmış olan birisi hepsinin reisi olarak şeyh'ul-islâm ünvanını taşımaktaydı ki, onun bu durumu korporasyonların başındaki ahi babaninkine benziyordu. Şu halde, her Selçuki şehirde «fütüvvet ehli» gibi, müesses sınıf olarak, bir de «Dânişmendler» zümresi vardı ve şeyh'ul-islâm bu mesleki teşekkülün reisiydi.

Şehirlerin meslek teşekkülü halinde teşkilatlanmış dernekleri dışında kalan halk tabakalarıyla, oturdukları mahallelerin sınırları içinde ayrı birlikler ifade ediyorlardı. Bugünkü mahalle muhtarlarına veya Osmanlı devrinin mahalle kethüdalarına karşılık, Selçuki şehri mahallelerinin de «iğdiş» adını taşıyan mahalle başıları vardı. Bizce, her mahalle kendi iğdişini kendi seçiyor, kadı da tasvip ediyordu. Mahallelerde oturan halkı hükümet ve kadı yanında temsil eden, hükümetçe halktan istenen her türlü «salmalar» ve şehri bir devlet büyüğü ziyaret ettiği zaman kendisine verilen «peşkeşler» hane başına dağıtılır ve toplanırken, iğdişlere mühim vazife düşmekteydi. Halkı ilgilendiren mühim meselelerden, mesela bir fermannın onlara duyurulmasında yahut siyasi müzakerelerde, büyük şölen toplantılarında iğdişler mutlaka bulunuyorlardı. Gene mahalle halkından olan başlıca zengin ve tanınmış aile şefleri de, «ayân» adı ile ve iğdişlerin yanında olarak sözünü ettiğimiz toplantı ve davetlere gidiyorlardı. Bütün iğdişlerin ve ayân derecesine yükselmiş kimselerin başlarında bir de reisleri vardı ki, kendisine «iğdişbaşı» yahut «emir-i iğdişân» denmekteydi. İğdişbaşı, iğdişlerin ve ayânın başında olarak, bütün bir şehri temsil etmekte olduğu için, hükümet yanında pek mühim bir şahsiyet olarak itibar görüyordu ki, onu bu haliyle bugünün belediye reislerine benzetmek mümkündür. XIII. asrın sonlarında devletin resmi dili Farsça ve Arapça yerine Türkçe kabul edilirken, eski terimlerde yapılan birçok değişikliklerde iğdişbaşı kelimesi de «şehir kethüdâsı» şekline konmuştur. Osmanlı rejimi şehirlerinde artık mahalle kethüdaları ve şehir kethüdâsı ifadeleri umumi olup, iğdiş ve iğdişbaşı sözlerini göremiyoruz.

Selçuki Türkiyesindeki şehirlerde, son bir grup olarak askerlerden, asayiş, maliye ve idare memurlarından ibaret hükümet adamlarını da kaydetme zarureti vardır. Ancak bunlara ait teşkilatı ve bilhassa aralarındaki hiyerarşik düzeni iyice bilemediğimizden izahatına girişmiyoruz.

Bir Ortaçağ Anadolu Türk şehrinin içtimai-idari yönden nasıl

bir bünye teşkilatına sahip olduğunu anlamak için şemayı dikkatle tetkik etmek gerekmektedir :

(Kaynak: M. Ardağ - «Türkiye'nin İctimai ve İktisadi Tarihi»)

Anadolu Selçuklularında, köy ve şehir topluluklarının örgütlenmelerini gördükten sonra, şimdi merkezi otoritenin nasıl örgütlendiğini, yine Mustafa Akdağ'ın kitabına dayanarak açıklıyalım :

Anadolu Selçuklularında, bir sultan ölünce, yerine diğerinin geçirilmesi, birkaç şahıstan ibaret Selçuki divan ricalinin kararı ile olagelmekteydi. İşte Selçuki rejiminde bütün fiili kuvvet ve nüfuz bu birkaç kişilik «divan» heyetinde bulunuyordu. Şu hali ile bu rejimi tamamiyle bir plütokrasi saymakta katiyen hata yoktur.

Hükümeti idare eden Selçuki divanının kaç azası olduğu bilinmemekle beraber, sultanla sürekli temasta olmaları ve mühim müzakereler için huzurunda kurulan meclislerde hep mevcut bulunmaları (halvet olmaları) bakımından, dört şahıs devletin esas ricalini teşkil ediyolardı. Bunlar sırası ile: Vezir (sâhip lakabı ile birlikte), Pervâne (Osmanlılarda Nişancı), Beylerbeyi (Melik-il-üme-râ) ve Çaşmıgir'den ibarettir. Naip, Müstevfi, Sahib-i meclis (emir-i meclis), Emirahur, Emir-i ârîz, Zaim-üddar, Üstad-üd-dâr gibi ikinci derecede rical de memleket idaresinde yetki sahibi idiler.

Divan ricaline maaş olarak memleket dahilinde iktâ (Osmanlılarda has) veriliyordu. Bununla beraber, bunların, muazzam servetlerini daha ziyade özel ticaret işleriyle ilgi kurarak elde ettikleri görülüyor. Meselâ, birçoklarının, kervansaraylar yaptırarak, büyük bir kira gelirine sahip olmaları bunu ifade eder.

Selçuki rejiminin vilayet teşkilatı, mâli, idarî ve kazaî olarak üçe ayrılıyor. Memleket dahilinde bulunan bütün vergi gelirlerinin şahıslara, iktâ ve malikane şeklinde, maaşları olarak tahsis olunandan başkası, hükümetin başlıca para kaynağını teşkil ediyordu. Osmanlılar zamanında mukataa adını alacak olan bu hasılatın bir kısmı (tekâlif-i örfiye) sultana ve diğer kısmı (tekâlif-i şer'îye) divana aitti. Hükümdarın hissesini melik-ün-nüvap ve onun emrindeki naipler idare ediyorlardı. Hükümet merkezinin yüksek ricalinden olarak adını verdiğimiz başnaip (melik-ün-nüvap) bütün vilayetlerde sultana ait vergileri idare eden bu naiplerin reisiydi. Vergilerden «divanî» (divana ait) olanlarını da «müstevfi» adındaki yüksek bir memur idare ediyordu. Osmanlılarda hükümdara maaş karşılığı «hass-ı hümayûn» adı ile bir gelir kaynağı tahsis edilmiş olup bunun idaresi de vüzerâ'nın haslarında olduğu gibi, padişahın şahsi memuru olan voyvodalara bırakılmış olmasına mukabil, Selçuki sultanlarının, «rüsûm-ı örfiye» gelirinden ayrı, hususi bir maaşları yoktu. Moğol istilâsından sonra, hakanın memleket malîyesine el koyarak, kendi hesabına düzenleme yaptırması üzerine, sultana da ricalinki gibi ikta verildi.

Vilâyetlerdeki idare, daha doğrusu, şehirlerdeki nizam ve asayişin korunması subaşı denen valilere bırakılmış bulunuyordu. Bunlar, aynı zamanda, başında buldukları vilâyetlerden çıkacak olan askeri kuvvetlerin de serdarları idiler ve sefer ilânında, ordunun toplanma yerine gelerek, «divan» azasından olan beylerbeyinin emrine giriyorlardı. Serdarlık selahiyetleri bulunmayan ilk Osmanlı devri subaşılarının devletten, maaş olarak, gündelik (ulûfe) nakit para aldıklarını, asayiş vazifesini kendi emirlerinde olan asesbaşı ve asesler vasıtasıyla yaptıklarını, buldukları şehirlerdeki bazı mukataa hasılatını toplayarak devlet hazinesine yatırdıklarını, bu sıfatla da, ayrıca «zaim» yâni vergi tahsildarı unvanını taşıdıklarını kesinlikle biliyorsak da, Selçuki devrindeki subaşının bu tarafları hakkında aydınlatıcı bir bilgimiz yoktur. Herhalde bunların da iktâları olmakla beraber, valisi oldukları şehrin zabıta vakalarından ve rüsûm-ı örfiyesinden mühim gelirleri vardı. Tabii bütün subaşılar, askeri serdarlık vazifeleri dolayısıyla, Selçuki divanındaki beylerbeyine (melik-il-ümerâ) bağlı bulunuyorlardı. Vergi hasılatları sultan ve divan hesabına toplanan, nizam ve asayişleri köylerde naipler, şehirlerde subaşılar tarafından temin olunan, askeri kuvvetleri de bu subaşılardan emrinde bulunan vilayetlere, «divanî» yahut sultanın «divan dairesi» adı verilmekteydi, ve merkeziyet usulü ile idare manasını ifade eder. Böylece gerek mâli ve idari yönlerden gerekse askeri teşkilat bakımından divana bağlı olarak tam bir merkezi idare ünitesi teşkil eden bu sahalar hükümetin hakiki ve fiili kuvvetini teşkil ediyorlardı.

Selçuki rejiminde, subaşılarla idare olunan vilâyetlerden baş-

ka, bir de «melik»lerin idaresinde olan ikinci tip vilâyetler bulunuyordu. Çoğu hükümdarın çocukları kardeşleri ve hatta amcaları ve sair hanedan azasından olan bu melikler, birer hanedana mensup olmaları bakımından, asilzade olarak tamamıyla muhtar olup, divan ile alakaları yoktu. Doğrudan doğruya sultana bağlı idiler.

Meliklerden herhangi birinin sultana karşı gelmesi halinde, asinin vilâyeti elinden alınarak sultanın «divan dairesine» yani subaşılıkla idare olunan vilâyetler arasına katılıyordu; azledilen melik de isterse, herhangi subaşılık dahilindeki bir yerin gelirini, malikane veya «muaf ve müselleme iktâ» üzere kabul ederek, geçimini sağlayabiliyordu. Meliklik mansıbı asil bir hüviyeti icap ettirdiği için, asaletle aiâkası olmayan subaşılar bu mansıbı alamıyacıkları gibi, melik olan birisinin de subaşılık vazifesine tayin olunamayacağı ortadadır.

Sultanın divanına benzer küçük birer divanları olan melikler, vilâyetlerine «malikane» suretinde ve «muaf ve müselleme» kaydıyla tasaruf ediyorlardı. Bilhassa, Konya «divan hükümetinin» kendilerine hiçbir müdahalesi yoktu. Daireleri hasılatından veya divanın hazinesine hisse verdikleri hakkında bir delile rastlanmıyor. Yalnız, cülus tebriklerinde, yahut herhangi bir vesileyle Konya'ya ziyaretlerinde, yahut da sultan meliklik arazisinden geçerse, hediye vermeye mecburdular. Hükümdar değişmelerinde mensurlarını yenilemek zorunda olan meliklerin, bunun mukabilinde ödedikleri meblağ da büyüktü. «Peşkeş» adını alan bu bağışlar sultanın hazinesi için çok önemli bir gelir teşkil ediyorlardı. Sultanın gitmesine lüzum olmayan seferlerde, divan beylerbeyi (has gulâmlıktan yetişme birisi) orduya melik-ül-ümerâ (başkumandan) tayin edilmekte olduğundan, sefere iştirakleri emrolunan meliklerin, asil olmayan beylerbeyi ile hiyerarşik münasebetleri çok garip surette cereyan etmekteydi. Bütün sefer devamınca orduyu beylerbeyi sevk ve idare etmekle beraber, yalnız seremonide melikler üstün sayılıyorlardı. Osmanlı devrinde de birer yerin valiliğini ellerinde tutan asilzâde ailelere bilhassa Güney Doğu Anadolu'da ve Arap memleketlerinde bir hayli rastlanmakta, böyle valiler de, diğerleri gibi, sadece «bey» ünvanını taşımakla beraber, mansıplarına «ocaklık» adı verilmektedir.

Selçuki sultanlığında üçüncü tip idareyi, uçlar dediğimiz hudut vilâyetlerinde görüyoruz. Hristiyan devletlere sınır düşen topraklara «uç» demek Türklerde kaide olmakla beraber, bu tabirle, devletin bilhassa Bizans sınırları boyunca uzanan toprakları kastolunuyordu. Sinop - Kastamonu - Bolu - Eskişehir - Kütahya - Denizli - Antalya hattı etrafı hem idari, hem de siyasi ve askeri manasıyla hakiki uç'u teşkil etmekteydi. Bu geniş bölge iki beylerbeyinin idare ettiği iki orduya ayrılmıştı. Selçuki uç ordularının başında bu-

lunduklarını söylediğimiz her iki uç beylerbeyinin emirleri altında da birçok uç beyleri vardı. Uçlardaki bütün beyler asil ailelerden idiler; uç beylerbeyleri, askeri yetkileri itibariyle uç bölgesinde tamamen hakim olmakla beraber, kendilerine tâbi uç beyleriyle birlikte her saltanat değişiminde yeni sultandan menşur almaları icap ediyordu. Uçlarda oturan halkın çoğu göçbeydi.

Şu halde, Selçuki rejiminin oldukça mükemmel devre eriştiği XIII. asır ortasına doğru, Anadolu'nun idari ve askeri teşkilatı üç kademe teşkil edecek şekilde düzenlenmişti :

Sultanın «divan dairesinden» sayılan ve subaşı-valiler tarafından doğrudan doğruya divan'a bağlı olarak idare olunan yerler tam bir merkeziyeti ifade ediyorlardı. Hükümdarın has gulâmları, ücretli askerleri ve ricalin aynı tertip üzere besledikleri askerler, bu vilâyetlerden subaşılardan getirdikleri bir kısım sipahi olan kıtalar, divan dairesinin askeri kuvvetini, yani merkez ordusunu meydana getiriyorlardı. Uç ordusu (Uç Türkleri) ancak sultan bizzat sefere çıktığı takdirde, beylerbeyinin idaresinde oldukları halde bu kuvvetlere katılmakta idiler. Melik unvanına sahip olan valiler sultana veya onun memur edeceği melik-ül-ümerâ'ya muayyen bir kuvveti ya kendileri getiriyor, yahut oğullarıyla yolluyorlardı, zorunlu durumlarda, yakın adamlarından birini memur ettikleri de olurdu.

Selçukiler devri adli teşkilatı hakkında fazla bilgi yoktur. O zaman mevcut iktisadi canlılık dolayısıyla, Orta Anadolu da dahil olmak üzere memlekette kasabalar ve şehirler çok, nüfusları da kalabalık olduğundan her halde bunların her biri müstakil kadılık teşkil ediyordu. Konya kadısı aynı zamanda «kazi'ül-kuzât-il'memâlik» unvanını taşımak suretiyle, bütün Türkiye kadılarının amiri bulunmakta idi. Selçuki teşkilatında her müessesedeki memurların başına, onların reisi mahiyetinde bir kimseyi tayin ederek, hükümetin devlet müesseseleriyle olan münasebetini «melik» ünvanı taşıyan bu bir nevi nâzır eliyle sağlama usulü esas olmakla beraber, memleketteki bütün kadıların başında bulunan Konya kadısına «melik-il-kuzat» yani kadıların şefi adı verildiği görülmektedir.

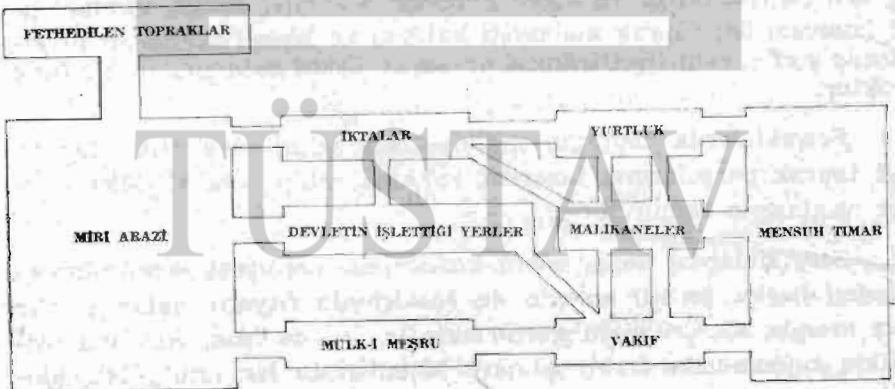
Daha önce söylediğimiz gibi, Anadolu Selçuki hükümeti, fetihçi bir karakter taşımakta ve dayandığı ana siyasi müessesede askeri iktâlardan ibaret bulunmaktaydı. Başlangıçta, merkezi otoritenin (devletin) sıkı kontrolünde olan bu askeri iktâlar, gelişim süreci içinde, iktâ sahiplerinin güçlenmesi ile çözülmeye başlamıştır. İktâ sisteminin çözülmeye uğramasında, daha doğrusu, özel mülk olma doğrultusunda çözümlenmesinde, vakıf sisteminin büyük önemi vardır. Vakıf mekanizmasının bu alandaki işleyişini görmek, aynı zamanda bu mekanizmanın Osmanlı imparatorluğuna yansımaları

da aydınlatacağı açıktır. Vakıf mekanizmasının nasıl işlediğini Mustafa Akdağ'ın kitabına dayanarak şöyle aktarabiliriz :

Devlet hizmetlilerinin, iktâlarını kendi namlarına tescil ettirmeleri için bir tek yol kalıyordu ki, o da **vazifelerine bağlı iktâ arazisini vakfettirmeleri**ydü. Sipahlar veya ümerâ, vazifeleri icabı faydalandıkları iktâ topraklarını vakfa bağladıkları takdirde, bir taraftan bir hayır müessesesi kurmuş olarak sevap işlemekte, diğer taraftan da, vakfın mütevelliliğini ve hasılatından muayyen bir kısmı çocuklarına bırakmak suretiyle onlara geçim kapısı sağlamaktaydılar . Miri toprakların bu şekilde devlet hizmetlileri, hatta bazı hallerde sultanın kendisi tarafından vakfa aktarılmasının devam etmesi, devletin dayandığı temel kuvvet olarak ifade ettiğimiz iktâ sistemini gittikçe zayıflatmış, böylece bu sistemin beslediği askeri teşkilat da zamanla büyük değişiklikler geçirmek zorunda kalmıştır. Köse Dağı muharebesi zamanındaki Türk ordusu, Selçukiler Anadolu'yu fethederken kullanılandan tamamiyle farklı olarak, büyük bir çoğunlukla sultan, divan ve emirlerin masraflarıyla beslenen ücretli askerlerden ibaret bulunuyordu.

Kısacası, vaktiyle sırtını ziraatçı sınıfa veren iktâlı askeri teşkilat zamanında, hem devlet fetihçi bir karakter taşıyordu, ve hem de cemiyetin siyasi düzeni, kökleri köy ve yayla halkı içinde bulunan üstün bir kuvvetin içinde bulunuyordu. Fakat miri topraklar vakıflara kaydıktan sonra ve bir kısmı da devlet büyüklerince geniş malikaneler haline getirildikten sonra, iktâlı sipahi askeri önemini kaybetmiş, bunun neticesinde de, devlet askeri yönden zaafa düşmüştü.

Bu şekil, Türkiye tarihinde pek mühim bir yeri olan miri toprak sisteminin zaman içinde nasıl bir işletme değişikliğine uğradığını gösteriyor.

Moğolların Anadolu'yu, işgalleri ile 1308 yılında Anadolu Selçuklu Devletinin kesinlikle ortadan kalkmasına kadar geçen süreçte merkezi otoritenin sürekli zayıflamasıyla çöktan beri varlığını sürdüren bazı feodal unsurlar (emirlikler uç beylikleri) bağımsızlık kazanarak, Anadolu Türk Beylikleri döneminin başlamasına yol açmışlardır.

BİRİNCİ BÖLÜM SONU

Orta Asya Türk topluluklarının ve Moğol toprak rejiminin oluşturduğu sosyal örgütlenme batıya doğru göç dalgaları halinde akarak yerleşik toplum hayatına geçen bu toplulukların İslâmlıkla karşılaşması; ve kendi sosyal örgütlenmelerine hem uygun ve hem de bu örgütlenmeyi geliştirici etkide bulunan İslamlığı kabullemeleri ile sonuçlanmıştır. Bu topluluklar arasında, konumuza giren Anadolu Selçuklu Devleti, İran Büyük Selçuklu İmparatorluğunun bir uç devleti olarak, fetihçi ve talancı bir sosyal örgütlenme temeli üzerinde kurulmuştur. Bu örgütlenmenin temel karakteristiği ise, «mirî toprak rejimi»dir.

Mirî toprak rejimi içinde köy topluluklarından meydana gelen geniş tabakaların, devlet ve askeri-bürokratik aygıt vasıtasıyla sömürülmeleri; kölelikten ziyade, başlangıç devresindeki feodal veya protofeodal toprak köleliğine benzemektedir. Batı Avrupa ülkelerinde bile feodalite, özgür köylülerin (komün üyelerinin) devlet vasıtasıyla vergi yoluyla sömürülen kişiler haline dönüşmeleri ve daha sonra da, çeşitli şekillerde, toprağa veya kişilere bağımlı kılınmalarıyla kurulmuştur. Feodal rejimin özü, yönetici sınıfın, Vergi veya toprak rantı vasıtasıyla üreticinin emeğiyle yarattığı artı-değere el koymasında bulunmaktadır. Bu yönetici sınıf giderek toprağın ve üreticilerin hukuki kişiliklerinin sahibi durumuna gelir. Özgür köylülerin (Selçuklularda raiyyetin) emekleriyle yarattıkları artı-değere, vergi ve diğer görevler şeklinde, devlet vasıtasıyla el konması ile; toprak mülkiyeti hakkını ve kişisel özgürlüğünü yitirmiş serf'e, rant ödettirilmesi arasında, özlere bakımından bir fark yoktur.

Selçuklularda toprağın mülkiyetinin sahibi devlettir; devlete ait toprak parçalarının tasarruf hakkına sahip olan köylüler devlet vasıtasıyla sömürülürler.

Selçuklularda, geniş köylü kitlelerinin (raiyyet) sömürülmelerinden başka ücretli emeğin de (şehirlerde fityan) hatırı sayılır bir oranda sömürüldüğü görülmektedir. Bu da bize, Anadolu Selçuklu toplumunda farklı sömürü biçimlerinin bir arada bulunduğunu göstermektedir. Fakat bütün bu sömürü biçimleri genel kural olarak nisbeten az gelişmiş olmakla beraber; aynı zamanda çok

gelişmiş bir nitelik te taşımaktadır. Şöyle ki : Bir yandan şehirlerdeki ahi teşkilatları ve köylerdeki dirlik sistemi ile çok süratli bir şekilde, çok yukarı dereceden bir sosyal birlik, işbirliği ve teknik gelişme sağlayabilmekte; diğer yandan, yapıları gereği (ahi teşkilatlarında rekabetin bütünüyle reddedilmesi ve reayanın toprağa bağlılığı) Marx'ın deyimiyle «insanı topluluğa bağlayan göbek bağının» kesilmesini engellemektedir. Anadolu Selçuklularında gelişmiş sömürü biçimlerinin ağır basmasının nedeni; sosyal gelişme düzeyinin, «kabileler birliğini sağlayan gelişmiş hayvancılık döneminden» (Engels'e göre göçebeliliğin en üst aşaması) çok az farklılaşmış olmasıdır. Toprakta özel mülkiyetin yokluğu, yada tayin edici yaygınlıkta olmayışı, özgür köylülerin varlığı; göçebeliliğin en üst aşaması olan, «kabileler birliğini» sağlayan gelişmiş hayvancılık ve ilkel tarım döneminden kalma unsurlardır. Gelişmiş hayvancılık ve ilkel tarım dönemine olan bu yakınlık, geniş ölçüde toplumun yönetici tabakalarının niteliğini de belirlemektedir. Gerçekten de Selçuklu yönetici tabakaları, en azından görünüşte, ekonomik veya askeri faaliyetlerdeki veya kültürel alandaki şeflik, düzenleyicilik ve yöneticilik fonksiyonlarını yerine getirmeye devam etmektedirler. İmtiyazlı durumlarını da bu fonksiyonları vasıtasıyla edinmişlerdir.

Böylece, Anadolu Selçuklu toplumunda temel belirleyici niteliğin değişik sömürü biçimlerinin ve sosyo-ekonomik rejimlerin bir arada bulunması olduğunu, öte yandan da bu toplumda geniş halk tabakalarının ekonomik bağımsızlıklarını ve kişisel özgürlüklerini göreceli de olsa muhafaza ettikleri ve gelişmiş hayvancılık ve ilkel tarım döneminde kalmış unsurların hala hatırı sayılır etkinlikte olmasıdır. Bütün bunlar da, geçiş toplumlarının tayin edici özellikleridir.

Bu geçişin yönelişi; «kabileler birleşmesini sağlayan gelişmiş hayvancılık ve ilkel tarım toplumundan», Engels'in deyimiyle «Yarı-feodal Osmanlı toplumuna», diğer bir deyimle; gelişmemiş sınıflı toplumdan, gelişmiş sınıflı topluma doğru olmaktadır.

Buraya kadar ana hatlarıyla incelediğimiz Anadolu Selçuklu Devleti tarihsel gelişimini tamamlayıp, son bulurken; bu devletin daha üst biçimde fakat aynı sosyo-ekonomik temel üzerinde yükselen ve gelişen, devamı olan Osmanlı İmparatorluğunun ortaya çıkmasını gözlemlemekteyiz. Bu yeni devletin oluşumunu ve tarihsel gelişim sürecini bundan sonraki bölümde izleyeceğiz.

ölümünün 79. yılında f. engels (*)

MARKSİZMİN ANSİKLOPEDİSTİ

Friedrich Engels, diyalektik materyalizmin büyük bir ustası ve Karl Marx ile beraber, kurucularından biridir. Lenin, «Karl Marx» adlı yazısında, Engelsin eserlerinin tümünü özümlemeden, ne Marksizmi anlamamanın ne de marksizmin herhangi bir açıklamasını yapmanın olanaksız olduğuna işaret etmiştir. İşte bu yüzden, Lenin, Marx'ın felsefi kavramlarını açıklamak istediği zaman, çoğunlukla Engels'in yapıtlarından çıkarttığı formülasyonları kullanmıştır.

Ansiklopedik bir bilgiye sahip olan Engels, insanın bilgisinin bütün alanlarında tesadüfi konular üzerinde yüzeysel yargılamalarda bulunan özenci bir amatör olarak değil, tam tersine tartışmalı sorunların temeline inen gerçek bir bilimcidir. Engels bu yeteneğini diyalektik materyalizme borçludur. Belli bir konu üzerinde belli nicelikte özel bilgi olduktan sonra, diyalektik materyalizm tek bir görüşten hareketle, çeşitli görünümlerdeki süreçleri anlamayı; ve bu görüşle istisnasız insan biliminin bütün alanlarını ansiklopedik bir biçimde kavramayı olanaklı kılar.

(*) İki bölümden oluşan bu yazı; S.S.C.B. Bilimler Akademisi üyeleri Bonifati Kedrov ve Alexandre Małych'in, S.S.C.B. Bilimler Akademisi'nin «Sciences Sociales» adlı dergisininin 1971 tarihli, 3. sayısındaki makalesinden çevrilmiştir.

Gerçekten de, diyalektik, Engels'in tanımına göre, nerede olursa olsun evrensel hareketin en genel yasalarının bilimidir: dış dünya (doğa yada toplum) veya iç dünyamızda (düşünce, insanın ruhsal hayatı). Çok geniş kapsamlı olan bu yasalar bilginin çeşitli alanlarına nüfuz eder ve nüfuz ettikleri çeşitli bilgi alanlarının tek bir sentezini, içsel olarak bütün olan bir sistemini yaratırlar. Değişiklikler ne kadar derin olursa olsun, hatta Engels'in zamanından beri bilimsel bilginin özel alanlarında büyük sarsıntılar da olsa, üzerinde bütün bilimlerin genel sistemi kurulmuş olan Engels'in yarattığı temel hiçbir zaman sarsılmamıştır.

Bu temeli oluşturan diyalektik materyalizmin merkezi görüşünü (Lenin'in ifadesine göre «çekirdek» veya «öz»), her gelişmenin kendi itkisinin, iç özünün kaynağı yada itici gücü (motor gücü) olarak **çelişki bilgisi** oluşturur. Engels'in bu konuyla ilgili olarak formüle ettiği diyalektik yasa; çelişkili kutupların birbiri içine nüfuz etmesi olarak özetlenebilir. Engels tarafından oluşturulan bilimsel bilgi genel sisteminin bazı özelliklerini işte bu görüş açısından incelemeye çalışacağız.

BİLGİ VE MANTIK TEORİSİ OLARAK DİYALEKTİK (İKİLİ YAPISI : NESNELLİK VE ÖZNELLİK)

«Nesnel diyalektik bütün doğada hüküm sürer, fakat öznel diyalektik, yani diyalektik düşünce onun sadece bir yansımasıdır...»

(F. Engels, *Doğa'nın Diyalektiği*)

«Bilimin diğer bütün alanlarında olduğu gibi, bilgi teorisinde de diyalektik düşünmek önemlidir...»

(V.İ. Lenin, *Materyalizm ve Ampiriokritisizm*.)

Diyalektik materyalizm ve temel yasaları, genel olarak bütün insan bilgisi ansiklopedisinin, ve özel olarak da bütün marksist bilgi ansiklopedisinin temel eksenini olduğundan, Engels'in diyalektik üzerine düşüncelerini ve eserlerini daha ayrıntılı incelemek gerekir. Engels, diyalektiğe şu eserleri ile katkıda bulunmuştur: Anti-Dühring, Doğanın Diyalektiği, Ludwig Feuerbach ve Klasik Alman Felsefesinin Sonu ve özellikle 19. yüzyılın 90 yıllarının başlarında, tarihi materyalizm üzerine yazdığı bir dizi mektup ve yazı.

Engels'in diyalektiği konu edinen eserlerinde, temel sorun; marksizmde diyalektiğin, mantığın ve materyalist bilgi teorisinin **bölünmezliği**dir. Bu sorun, doğada ve toplumda hüküm süren nesnel diyalektik ve Engels tarafından nesnel diyalektiğin bir yansımasından başka bir şey olmadığı kabul edilen, öznel diyalektik olarak formüle edilebilir.

Marksist felsefenin, diyalektiğin, bilgi teorisinin ve mantığın bölünemezliği üzerine olan tezi böylece formüle edilebilmektedir; günkü, öznel diyalektik (yani düşüncenin, bilginin diyalektiği) bir yandan insan beyninde, doğanın ve toplumun diyalektiğinin yansıması olarak yorumlanmakta, diğer yandan ise, gerekliliği ve yasalarını öğrenen, kavrayan düşünce bilimi olarak mantık şeklinde yorumlanmaktadır.

Engels, bu iki seri yasadın, dış dünyanın yasaları (nesne) ve dış dünyayı yansıtan insan düşüncesi yasalarından (özne) söz ederken, bu iki seri yasanın, **içeriklerine** göre uygunluklarını; **biçimlerine**, eylem ve beliriş vasıtalarına göre farklılıklarını göstermiştir.

Özne ve nesne arasındaki benzerliğin ve farklılığın aynı dikkatle gözetilmesi, bilimin incelenen her alanında süregiden özne-nesne gelişiminin özgülüğünü açıkça ortaya çıkarır. Bu noktadan hareketle, diyalektik, Engels'de diyalektiğin farklı yönlerini (biçim olarak farklı) temsil eden nesnel ve öznel diyalektiğin birliği (tekliği) olarak ortaya çıkar. Bu birlik (teklik), marksist felsefenin bütünüünün içsel tutarlılığının çimentosu görevini yerine getirir; marksist felsefenin bütün yönlerinin ve bütün bölümlerinin metodolojik, mantıki ve gnozeolojik (bilgi teorisi) fonksiyonları da dahil olmak üzere bütün diyalektik fonksiyonlarının karşılıklı olarak birbiri içine nüfuz etmesini sağlar.

Böylece, Engels, varlığı kendi niteliği gereği olarak (kendiliğinden birşey imişçesine) inceleyen ve felsefenin özel bir kesimini oluşturan ontolojinin felsefeye girişini, gittikçe daha zorunlu kılan, felsefe içindeki metodoloji, gnozeoloji (bilgi teorisi) ve mantık arasındaki kopukluğun daha başlangıçta üstesinden gelmesini bilmiş, ontolojiyi gereksiz kılmıştır. Tek bir felsefi bilimin bölümlere ve birbirinden kopuk doktrinlere bölünmüşlüğü, Kant'ta ve takipçilerinde en açık biçimde görülür. Diğer başka felsefi sistemlerde de, çoğu kez hiçbir içsel bağlantısı olmayan birçok felsefi doktrinin ve çeşitli bölümlerinin seçmeci (ekletik) birleşimleri (kombinezon) büyük yer tutar.

Bütün bu felsefi sistemlere karşıt olarak Engels, diyalektik doktrini, bilgi teorisini ve mantığı kapsayan; ve ontoloji, metodoloji, doğa felsefesi, v.s. gibi eskiden çok yaygın olan öğretileri yararsız ve gereksiz hale getiren bir bilim olarak diyalektik materyalizmi geliştirmiştir. Engels'te diyalektik, hem metod doktrini (metodoloji), hem bilgi doktrini (gnozeoloji) ve hem de bilgi yasaları (mantık) olarak, **tek bir** öğreti niteliği kazanmıştır.

Engels'e göre, dış dünyadaki nesnel diyalektiğin bilincimizdeki yansıması olan öznel diyalektiği, tek başına, nesnel diyalektiğin dışında incelemek olanaksızdır. İşte bu yüzden, geleneksel olarak ka-

bul edilen ontolojik girişim, marksist felsefeden atılmıştır, çünkü, ontolojik girişim insan bilincinde varlığın yansınması sorununu temelden kabul etmemektedir. Bugün marksist felsefenin, güya yaratıcı gelişmesini sağlamak bahanesiyle yapılacak her türlü ontolojik girişim restorasyonu, gerçekte bir ilerleme değil, fakat Engels'e ve Marx'a göre bir adım geri gitmek olacaktır. Ancak bu platformdan hareketle, Engels'in bilinç-varlık, ruh-doğa, düşünce-madde, öznesne, psişik-fizik ilişkisini neden sadece bilgi teorisinin değil; fakat felsefenin en temel sorunu olarak nitelendirdiği anlaşılabilir. Bazı düşünürler, bu yaklaşımı bir «gnozeolojizm» veya «dogmatizm» iddiası ile itham etmekle beraber, Engels'i takip eden düşünürler, bu sorunun bugün de gerçekten felsefenin en temel sorunu olduğunda ısrar etmekte ve daha önce Lenin'in yaptığı gibi, her felsefi problemi, her felsefi tartışmayı, ilk önce buradan hareketle analiz etmek gerektiğini söylemektedirler.

Felsefenin en temel sorununun Engels tarafından yorumlanışında ortaya çıkan özellik ne olmaktadır? Engels bu en temel sorunu, eski felsefenin taraftarlarının ona verdikleri geleneksel dar gnozeolojik (bilgi teorisi), çerçevenin dışına çıkartarak, diyalektiğin en köklü sorunu düzeyine çıkartmıştır.

Engels tarafından felsefenin en temel sorununa verilen cevabın karakteristiği üzerinde daha derinlemesine durmamız gerekir. Bu sorunun ilk yönünün materyalist çözümünün; maddenin, varlığın, doğanın, nesnenin, fiziğin birinci, ilk önce olduğunu bilmek; düşünce- nin, bilincin, ruhun, öznenin, psişiki ikici, daha sonra olduğunu bilmek biçiminde yorumlandığını biliyoruz. Engels, burada, «birinci» ve «ikinci» kavramlarını hangi anlamda anlamakta ve kullanmaktadır? Tarihsel doktrin ilkesi diyalektiğin temel ilkelerinden biri olduğundan, Engels, bunu herşeyden önce bütün dünyanın, bizzat gerçekliğin evriminin tarihsel doktrinini anlamında kullanmaktadır. Engels, birincinin, tayin edenin; ve ikincinin, birinciden türeyenin hangisi olduğu cevabını; evrenin gerçek tarihsel sürecinde ilk önce hangisinin var olduğunu ve hangisinin bu tarihin daha sonraki ve daha üst bir aşamasında, birinci ve ilk olan maddenin, doğanın evimi ile doğduğunu araştırarak bulmuştur.

Madde ve düşünce, ruh ve doğa ilişkisi üzerindeki görünüşte tamamen gnozeolojik bir sorun gibi görünen bir sorunu Engels'in tamamen diyalektikten esinlenerek ve herşeyden önce de diyalektiğin tarihsel doktrinine dayanarak cevapladığını görüyoruz. Bu da bize, diyalektiğin Engels'te her zaman gnozeolojik fonksiyonunu yerine getirerek bilgi teorisi olarak ortaya çıktığını göstermektedir.

Bu durum, felsefenin en temel sorununun aynı zamanda ikinci yönü ile de ilgilidir. Mutlak gerçeklik, göreceli gerçekliklerin toplamı

olduğundan, Engels, insanlığın, mutlak gerçekliği, sonsuz bir göreceli gerçeklikler ardarda gelişme sonucu keşfedeceğini ispatlayan bilim tarihinden hareketle şeylerin ve özlerinin bilinebilirliği, nüfuz edilebilirliği tezini çıkartmıştır. Gerçekliğin ölçütü (bilgimizin doğruluğu) insanın pratiği tarafından saptanır.

Engels'te, tekdüze, karanlık, çizgisel, değişik anlamlarda kullanılır, simetrik tek bir tablonun gölgesi olmadığı gibi, özne (imge) ve nesne (yansıyan nesne) arasında mekanik bir uygunluk ta yoktur. Materyalist bilgi teorisi, Engels'te herşeyden önce **bilgi sürecinin** diyalektiği olarak ortaya çıkar; bu bilgi sürecinde bilgi teorisi ve diyalektik arasında tam bir uygunluk vardır. Marksist felsefenin hasımları, marksist teoriyi hareketsiz olmakla, yani metafizik ve mekanist olmakla nitelendirdiklerinde, bu aslında onların bu sorun üzerindeki gerçek görüşlerinin mekanist ve metafizik olduğunu acımasızca gösterir. Engels'in bu konudaki görüşlerinin eleştirisi, özellikle yansıma teorisinde, öznenin hiçbir etkinliği olmadığı, bu teorisinin, öznel faktörü, nesnenin durgun ve edilgen bir yansıması düzeyine indirgediği görüşü üzerinde toplanmaktadır.

Oysa, Marx'ın Feuerbach üzerindeki ünlü tezlerini geliştirirken, insan bilicinin (öznenin) etkin rolünü, bilgi sürecinde pratiğin tayin edici rolünü en köklü ve en derin biçimde açıklayan bizzat Engels'tir.

Diyalektiğin ve materyalist bilgi teorisinin, mantık ile (düşünce yasaları üzerine olan doktrin) birliği, Engels'in temel ilkelerini oluşturduğu, marksist diyalektik mantıkta da belirgin biçimde bulunur. Bu temel ilkelerden birisi de, mantık kategorilerine (düşünce kategorilerine) uygulanan tarihsel doktrin ilkesidir. Engels'e göre, mantık kategorileri, insanın bilgisinin gelişimi boyunca ve özellikle, tekten özele, özelden evrensele çıkışı süresinde ardarda açılan bilgi dereceleri olarak belirir. İşte bu nedenden dolayı, düşünce yasaları eğer maddi dünya yasaları doğru olarak biliniyorsa, bu yasalar ile çakışmak zorundadır.

Tarihsel doktrin ilkesi, Engels'e bizzat diyalektik felsefenin konusunu tarihsel evrimi içinde araştırarak tanımlama olanağını kazandırmış, fakat hiçbir zaman bunu basmakalıp bir biçime sokmamıştır.

Sonuç olarak, Engels'e göre, eski felsefeden sadece düşünce üzerine olan öğretisi kalmıştır: diyalektik ve mantık. Engels, düşünceden söz ederken, bunun nesnenin, öznenin bilincinde **yansımasından** başka bir şey olmadığını ve içerikte nesneyle çalışırken, sadece biçimde farklı olduğunu belirtmiştir. Bu yazının sonunda, bu konuya daha ayrıntılı olarak eğileceğiz.

Sovyet düşünürlerinin marksist felsefenin konusu üzerinde yap-

tıkları son tartışmalarda, Engels'in görüşlerinin şu ya da bu biçimde terkettiği görülen iki farklı ve tek boyutlu akımın belirdiği görülmüştür.

Bazı düşünürler, Engels'ten, diyalektiğin bütün hareketlerin en genel yasaları bilimi olduğu formülünü alarak, pratikte sadece nesnel diyalektik üzerinde durmuşlar, ve nesnel diyalektiğin yansıması (yansıma süreci) olan öznel diyalektiği hiç hesaba katmamışlardır. Bu görüşün gerekçesi şöyledir: öznel diyalektik, nesnel diyalektiğin yansıması olduğuna göre, onunla tamamen çakışır, o halde bilgi sürecinde öznel diyalektiğin özgüllüğünü, özelliğini ayrıca belirtmeye hiçbir gerek yoktur. Böyle bir görüşün giderek, diyalektiği **varlık-bilimci** durumuna sokması; diyalektiği, içinde bilinç diyalektiğinin, tamamen eridiği salt bir varlık diyalektiğine indirgemesi kaçınılmaz olmuştur. Böylece, diyalektiğin aşırı ve kaba yorumlarından biri vücut bulmuş oldu.

Diğer bir bölüm düşünür ise, tam tersine, bu aşırılığa karşı bir tepki olarak, tamamıyla karşı yönde başka bir aşırılığa düşmüşlerdir. Bunlar diyalektiği, içeriği nesnel diyalektik ile çakıştığı için bütünüyle öznel diyalektiğe indirgemişlerdir. Diyalektik böylece **mantıklaştırılmış**, nesnel gerçekliğin diyalektiğinden koparılmış; diyalektik, bilgi mantığı olarak dar çerçeve içine hapsedilmiştir.

Tartışmanın her iki tarafı da, tezlerinin savunusu için Engels'in çalışmalarından özellikle seçilmiş ve yorumlanmış kanıtlar ileri sürmüşlerdir. Böyle acıip bir savunuyu tartışması içinde, bazı formülasyonlar, diğerleri ile çelişmiş, uzlaşmaz bir biçim kazanmış, ve karşılıklı olarak birbirini yadımıştır. Oysa, bütün bu formülasyonlar, Engels'te birbirlerine organik olarak bağlı olup, birbirleriyle tamamen uyuşmaktadır. Bu alanda Engels'in görüşlerini bütünüyle benimsiyen Lenin'de de bu böyledir.

Engels'te diyalektiğin iki tanımı, bunun sonucu olarak ta iki yorumu vardır: Birincisi: Bütün hareketlerin en genel yasalarının bilimi. İkincisi: Düşünce bilimi. Her ikisi de gerçekte aynı şeyi ifade eder ve hiçbir zaman biri diğerine karşı gibi gösterilemez. İkisi beraber ve herbiri tek başına-farklı formülasyonlar ile aynı şeyi farklı biçimde vurgulayarak-nesnel diyalektik ile nesnel diyalektiğin yansıması olan öznel diyalektik arasındaki ilişkiyi ifade eder.

Engels, son yazılarında ve mektuplarında, insanların bilincinin (öznel faktör) varlıkları üzerine (nesnel faktör) olan etkisini, ve bunun sonucu olarak ta öznel faktörün nesnel faktör üzerindeki aktif rolünü önemle belirtmiştir. Engels, -varlığın bilinci tayin ettiğini belirttikten sonra- varlık tarafından tayin edilen bilincin, kendisini tayin eden varlık üzerine, insanın maddi pratiği ile en derin

değişiklikler yaratarak etki ettiğini gösteren materyalizmin temel tezini geliştirmiş ve tamamlamıştır.

Engels, diyalektik ve ikili yapısı sorununu, yani diyalektiğin yansıyan nesne ile onu yansıtan özne arasında varolan köklü genel gelişki içeren karakterini işte böyle formüle etmiştir.

BİLİMSEL SİSTEM OLARAK MARKSİZM

(İKİLİ YAPISI : NESNE VE ÖZNE)

«Bütün düşünceler deneyden doğar, ve gerçeğin yansımasıdır...»

(F. Engels, Anti-Dühring.)

«Marx'ın doktrini... uyumlu ve eksiksizdir; Marx'ın doktrini insanlara tutarlı bir dünya kavramını sağlar...»

(V.İ. Lenin, Marksizmin Üç Kaynağı ve Üç Bileşeni.)

Nesne ve özne arasındaki ilişkinin, bütün insan bilimlerinin ansiklopedik biçimde kavranılması genel problemine uygulanışı konusunu geliştirmeye devam ederken, bizzat marksist doktrinin temel yapısı üzerinde duralım. Engels'in Anti-Dühring'i, haklı olarak «marksizmin ansiklopedisi» olarak tanımlanır. Bu eser, üç kısım veya üç belli başlı bölümden oluşur: 1— Felsefe. 2— Ekonomi Politik. 3— Sosyalizm. Engels, bu eserle, marksizmin üç kaynağını ve üç bileşenini açıklar.

Engels, marksizmin neden üç kaynağını ve üç bileşenini göstermiştir? Bu soruya cevap verebilmek için, Engels'in, bilimin yapısının şu yada bu biçimde incelediği nesnenin yapısını her zaman yansıttığını önemle belirttiğini hatırlamamız gerekir. Çünkü, bilim, incelenen hareket biçiminin yansımından başka bir şey değildir.

Marksist doktrine yapısı sorunundan, yâni bilimsel sistem karakteri görüşünden hareketle yaklaştığımızda, bu doktrinin herşeyden önce amaç olarak, maddi olduğu kadar ruhsal-sosyal gelişme yasalarını araştırdığını ve keşfettiğini görürüz. Marksizmin temel kitabı olan Kapital'in önsözünde Marx, eserinin nihai amacının, çağdaş toplumun hareketinin ekonomik yasalarını keşfetmek olduğunu belirtmiştir. Aynı şekilde, marksizm, sosyal gelişmenin genel sosyolojik yasalarını araştırır ve keşfeder.

Kısacası, amacı insanın dışında ve ondan bağımsız olan doğa yasalarını bulup çıkartmak olan doğa bilimlerinden farklı olarak, marksizmin amacı, merkezinde sosyal varlık olarak insanın bulunduğu yasaları keşfetmektir. Bunlar, insanla doğa arasındaki karşılıklı ilişkilerin olduğu kadar, bizzat insanların kendi aralarındaki

İlişkilerin de yasalarıdır. Bu yasalar, kendi aralarında birbirlerinden ayrılmış olmayıp, bütünüyle modern toplumun gelişim yasalarını oluştururlar.

Modern toplumun yapısından sözedildiği zaman, herşeyden önce ekonomik alt-yapısı, ve siyasal (devlet kurumları, hukuksal kurumlar) ve en yüksek bileşeni felsefe olan ideolojik üst-yapı kurumları düşünüldüğü açıktır. Marksizmin bileşenlerinin, yada en azından ikisinin, modern toplumun bu yapısal elemanlarının doğrudan doğruya yansımaları olduğu açıktır. Gerçekten de, ekonomi politik, toplumun ekonomik alt-yapısını yansıtırken, felsefe de, doğrudan doğruya üst-yapı kurumlarını yansıtır. Buradanda anlayacağımız gibi marksizmin ilk iki bileşeni, modern toplumun temel yapılarının (alt-yapı, üst-yapı) bir çeşit kopyesidir.

Engels ve Lenin'in sosyalizm olarak adlandırdıkları marksizmin üçüncü bileşeninin, yâni bilimsel sosyalizm ve bilimsel sosyalizm öncesi sosyalizmin öğretisinin durumu daha karmaşıktır. Marksizmin bu üçüncü bileşeni modern toplumun siyasal üst-yapısına uygun düşmekte midir?; yada başka türlü söylenirse, marksizmin üçüncü bileşeni olan sosyalizm, devlet ve hukuk doktrinine, toplumun siyasal hayatına ve siyasal örgütlenmesine uygun düşmekte midir? Bu konuda, Engels'in Anti-Dühring'ine bakalım. Anti-Dühring'in üçüncü bölümü olan «Sosyalizm» bölümü, bilimsel sosyalizm öncesi (ütöpic) sosyalist öğretilerin ortaya çıktıkları çağdaki farklı ülkelerin siyasal ve sosyal analizi temeli üzerinde bir tarihsel özetiyle başlar.

Bunu takip eden bölümler; bilimsel sosyalizmden, kapitalist toplumun belli başlı sınıfları arasındaki uzlaşmaz çelişkiden (antagonizma), proletarya ve burjuvaziden, üretim güçleri ile bu üretim güçleri tarafından aşılacak üretim biçimi arasındaki çelişkiden sözederek. Buradan da bu uzlaşmaz çelişkilerin (antagonizma) çözümünün temel perspektifi ortaya çıkar: proletarya devlet iktidarını eline geçirecek ve üretim araçlarını Devlet mülkiyetine geçirmeye başlayacaktır. Böylece, devlet sorunu, dikkatin yoğunlaştığı odak noktası olur. Devlet, sömürücü sınıfların bir aleti olmaktan çıkıp, proletarya diktatörlüğü aşamasına varacak, daha sonra bütün toplumun sözcüsü olduğu zaman varoluş nedenini yitirecek ve ortadan kalkacaktır. Sosyal sınıflar baskı altındadır. Zorunluk döneminden özgürlük dönemine doğru bir sıçrama meydana gelecektir. Bu sıçramayı gerçekleştirmekle yükümlü sosyal sınıf, proletaryadır. Proletarya hareketinin teorik ifadesi olan bilimsel sosyalizmin görevi, bu sıçramanın tarihsel koşullarını ve karakterini incelemektir.

Bu bölümü izleyen diğer iki bölümde, üretim örgütlenme biçimi, işbölümü ve bölüşüm konuları işlenir. Üçüncü bölümün sonu, devlete, aileye ve eğitime ayrılmıştır.

Marxizmin üçüncü bileşeninin Engels tarafından yapılan yorumlanması, toplumun siyasal üst-yapısını ve sosyal temelini, sınıf temelini içerir. Devlet ve devlet iktidarının proletarya tarafından fethedilmesi sorunu, Engelste temel görüş olarak yerini alır.

Lenin, Engels'e özellikle bu konudaki görüşlerine çok büyük bir değer vermiştir. Lenin, «Marxizmin Üç Kaynağı ve Üç Bileşeni» (1913) adlı yazısında, bunların arasında üçüncü üzerinde dururken: **sınıf mücadelesinin** toplumsal gelişmenin temeli ve motor gücü olduğu gerçeğinden hareketle, yeni bir toplum yaratmaya yetenekli **tek sosyal güç** olarak proletarya'nın tarihsel görevinin, iktidardaki sömürücü sınıfları mağlup ederek, siyasal özgürlüğü fethetme zorunluğu olduğunu önemle belirtmiştir.

Marxizmin üç bileşeni düşüncesi, Lenin'in «Karl Marx» (1914) adlı yazısında daha geniş bir biçimde ifadesini bulur. Burada da, aynı sıra düzeninde önce felsefeyi oluşturan bölümler sıralanır : felsefi materyalizm, diyalektik, tarihi materyalizm kavramı. Daha sonra, teorisi Marx tarafından oluşturulan sınıf mücadelesi bölümü gelir. Bu bölüm marxizmin birinci ve ikinci bileşeni arasında bir çeşit birleşme çizgisi meydana getirir ve marksist tarih biliminin temelini oluşturur.

Genel tarih ve felsefe bölümlerinin arkasından, Marx tarafından keşfedilen kapitalist birikim eğilimini açıklayan alt bölümler ile beraber Marx'ın ekonomik doktrini olan ekonomi politik gelir. Daha sonra ise, sosyalizmi oluşturan bölümlere geçilir: sosyalizm ve proletaryanın sınıf mücadelesi taktiği. Birinci bölümde Lenin, proletaryanın tarihsel görevini ve siyasal iktidarın proletarya tarafından fethine (proletarya diktatörlüğü) yönelik bir siyasal mücadeleye dönüşecek olan proletaryanın burjuvaziye karşı mücadelesini anlatır. Daha sonra, Lenin, Marx'ın ulusal sorun ve devlet üzerine ortaya koyduğu sorulardan hareketle sosyalizmin bu alanlardaki özelliklerini belirler. Lenin, sosyalizmin sınıfları ortadan kaldıracığını bundan dolayı devleti de ortadan kaldıracığını söylerken, Anti-Dühring'in üçüncü bölümüne ve Engels'in diğer bir eserine; Ailenin, Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni'ne başvurur. En sonunda ise, Lenin, marksist öğretinin küçük köylülük karşısındaki tavrını inceler. İkinci bölümde ise, ayrıntılı bir biçimde özellikle proletaryanın sınıf mücadelesi, siyasal mücadelesinin taktiği ve bu mücadelenin sosyal temelleri üzerine eğilir.

Bütün bunların da gösterdiği gibi, marxizmin üçüncü bileşeni, herşeyden önce toplumun siyasal üst-yapısını, proletaryanın devlet iktidarını fethetmek ve amacı sosyalist bir toplum yaratmak için kendi diktatörlüğünü kurma doğrultusundaki mücadelesini kapsar. Engels, marxizmin üçüncü bileşeni sorununu bu şekilde ele almıştır.

Lenin, 1913 ve 1914'teki yazılarında, yâni Rusya'da 1917 Ekiminde gerçekleşen Büyük Proletarya Devriminden önceki yazılarında bu sorun üzerinde Engels'i böyle anlıyordu. Bu da gösterir ki, 1917'den önce, marksizmin üç bileşeni sorunu, bilimin yapısı (marksizm) ve konusu, nesnesi (toplum) arasındaki uygunluk planında çözümlenmişti.

S.S.C.B.'de proletarya diktatörlüğü kurulduktan ve yeni bir sosyalist toplumun inşası başladıktan sonra, bu sorunda bir değişiklik olmuş mudur? O güne kadar kitaplarda ve başarısız girişimlerde (başarısızlığın nedeni nesnel koşulların yokluğudur) kalan sosyalizm ve komünizm, hayatın içinde gerçekleşmiş, daha önceki bütün sosyo-ekonomik formasyon (oluşum)'lardan daha yüksek bir sosyo-ekonomik formasyon olarak vücut bulmuştur. İşte bu yüzden, sosyalist ülkelerde Marxist felsefe daha yüksek bir düzeye ulaşarak, sosyalist toplumun ideolojik üst-yapısının hakim, tayin edici felsefesi durumuna gelirken, sosyalizmin ekonomik alt-yapısını inceleyen yeni bir ekonomi politik doğmuştur.

Bu koşullarda da sosyalizmin ve komünizmin çağdaş kavramı marksizmin üç bileşenini kaçınılmaz olarak kapsar: felsefe, ekonomik politik ve sosyalizm (toplumun siyasal gelişimi, siyasal ve devlet yapısı örgütlenmesi üzerine görüşler anlamında). Bugün sosyalist ülkelerde sosyalizm ve komünizm söz konusu olduğunda bu üç eleman birbirinden ayrılamaz. Başka türlü söylenirse, bu ülkelerde komünizm veya bilimsel komünizm kavramının uygulanma alanı, marksizm ve marksizm-leninizm kavramı ile ve üç temel bileşeniyle çakışma derecesine kadar genişlemiştir.

Bu konuda şöyle bir soru sorulmaktadır: Eğer bu gerçekten böyle olduysa, yeni tarihsel koşullarda, yeni bir sosyo-ekonomik formasyon, yâni sosyalizm ve komünizmin ortaya çıkışıyla, bazı yazarların söylediği gibi, sosyalizmi, marksizmin sadece basit bir üçüncü bileşeni olarak mı kavramalıyız? Engels ve Lenin'in sadece öğretileri değil, fakat düşünce ve anlayışlarının doğrultusu da hesaba katılırsa, bugün marksizmin üçüncü bileşeninden anlamamız gereken; 1— toplumun siyasal hayatı ve devlet yapısı, 2— Kapitalist ülkelerde proletaryanın ve müttefiklerinin zafere ulaşmak için verdikleri mücadele, 3— Sosyalist ülkelerde önce sosyalizmin sonrada komünizmin kurulması için verilen mücadeleyi kapsayan bir öğreti olarak kavramamız gerekir. Bu da, marksist işçi ve komünist partileri tarihinin bu öğretinin bir elemanı olması demektir.

Bu görüşten hareketle, şu sonuca varmaktayız: Bugün daha hâlâ sosyalizm ve komünizmi, marksizmin üçüncü bileşeni olarak tanımlamaya devam edersek, bütünü parça olarak ele alıp, daha sonra bu parçayı gerçekte bütünmüşçesine ifade eden ve yorumlayan man-

tık hatasına düşmemiz kaçınılmaz olur. S.S.C.B. yüksek okullarında, felsefe, ekonomi politik ve parti tarihi derslerine paralel olarak bir bilimsel komünizm dersinin de konulmasından doğan anlaşmazlıklar işte buradan doğmuştur. Beklenileceği gibi, bu uygulamadan çıkan sonuç, diğer marksist öğreti konularının kaçınılmaz tekrarı olmuştur: felsefenin (özellikle tarihi materyalizm), ekonomi politığın (özellikle sosyalizm) ve S.S.C.B. Komünist Partisi Tarihi.

Bu paralelliği ortadan kaldırmak için, bilimsel komünizmin hacminin, üç bileşeni tarafından temsil edilen marksist doktrin ile bugün artık çakıştığını kabul etmek gerekmektedir. İşte bu yüzden, komünizmin zaferi için mücadele teorisini bugün marksist doktrin üçüncü bileşeni olarak tanımlamak, ve bugüne kadar uluslararası devrimci işçi hareketi tarihi içinde komünist partisi tarihi biçiminde ayrı başına ele alınarak ifade edilen bu teoriyi, bu mücadelenin organik parçası olarak, teorik genellemesi olarak kavramak daha doğru olacaktır. Marksizmin üçüncü bileşeni bugün bu tarzda anlaşılırsa, bu doktrin bugün hayatın ve toplumun çağdaş yapısının bir yansıması olacaktır; Engels ve Lenin'in genel kavramları da, bilimin yapısının, konusunun (nesnesinin) yapısının teorik ifadesi ve yansıması olduğuna göre, bu teori de, sosyalist veya komünist toplumun yansımasıdır.

Bu da göstermektedir ki, üç bileşeni ile beraber, marksist öğretisi sisteminin temeli, bugün de, ilke olarak Marx, Engels ve Lenin zamanının aynıdır.

TOPLUM İNCELEMESİNDE ENTEGRAL YAPISAL YAKLAŞIM (İKİLİ YAPISI : BÜTÜN VE PARÇA-SENTEZ VE ANALİZ)

«Düşünce, türdeş elemanların tek bir birlik haline gelmesinde olduğu gibi, bilinç nesnelere elemanlarına ayrışmasından da meydana gelir.»

(F. Engels, Anti-Dühring.)

«Düşünce bilimi de o halde, diğer bütün bilimler gibi tarihsel bir bilimdir.»

(F. Engels, Diyalektik Üzerine)

Nesnesinin (konusunun) yapısını yansıtan sosyal bilim yapısının incelenmesine devam ederken, şimdi de, herşeyden önce kendilerine nüfuz eden tarihsel doktrin ilkesi ile birbirlerine en dar biçimde bağlanmış ta olsalar iki farklı tip sosyal bilim arasındaki ilişkiyi görelim. Birinci tip sosyal bilimler, toplum yapısının, alt-yapısının, ve üst-yapı kurumlarının farklı yönlerini araştırırlar, ve daha önce incelediğimiz marksizmin üç bileşenini oluştururlar. Biz bu bilimleri yapısal veya alt-yapı-üstyapı bilimleri olarak isimlendireceğiz.

Diğer tip sosyal bilimler, toplumu farklı bölümlerine ve yapısal elemanlarına ayırmadan, alt-yapı ve üst-yapı kurumları da dahil olmak üzere bütün yönlerini ve bölümlerini karşılıklı etkileşim içinde ele alarak, tek, tutarlı bir bütün olarak inceler. Bu bilimleri, **tarihsel** bilimler olarak adlandıracağız.

Engels, Anti-Dühring'de, analizsiz sentez olamayacağını yazmış ve açıklamıştır. Tarihi incelediğimiz zaman, ilk önce birbiri içine girmiş sonsuz bir ilişki ve karşılıklı etkileşim yığını görürüz. Böyle bir görüş, sosyal olgular tablosunun genel karakterini doğru olarak kavramakla beraber, global, bulanık ve belirsiz olup, bu bütünü oluşturan özellikleri açıklamak için yetersizdir. Bu özellikleri bilemediğimiz sürece, bu genel tablo bizim için belirsiz olmaya devam edecektir. O halde, bu tabloyu analiz edebilmemiz için, içindeki bazı bağlantıları, yönleri ve özel ilişkileri ayıklamamız gerekir. Toplum incelenmesinde yapılacak böyle bir anatomik girişim, toplumun ekonomik alt-yapı, siyasal üst-yapı, ideolojik üst-yapı gibi yapısal yönlerini görmemizi sağlar. Diyalektik, toplumun her bir yönünü tamamlanmış, kesit olarak görmemizi değil, fakat insan toplumunun bütün hareketinin genel çerçevesi içinde ve tarihsel evrimi planında ele almamızı gerektirir. Bununla beraber toplum yapısının çeşitli elemanlarına parçalanması ve herbirinin ayrı ayrı incelenmesi, yapısal tipte bazı sosyal bilimlerin çerçevesi içine girer.

Tarihsel bilimler ve ilkönce de ulusların, devletlerin tarihsel bilimleri ise tam tersine, sosyal organizmayı bütünüyle, bileşenlerinin ve gelişim faktörlerinin karşılıklı etkileşimi içinde inceler. Bu bilimlerde elemanların parçalanması, sosyal hayatın farklı yönlerine göre değil, zamana göre (kronolojik) veya mekâna göre (ulusal, coğrafik) olur. Bu parçalanmadan da, belli çağların, ülkelerin ve halkların tarihi çıkar.

Her iki tip sosyal bilim, Marxizm'de ayrılmaz biçimde birbirine bağlıdır. Engels; Ailenin, Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni'nde, L. Feuerbach ve Klasik Alman Felsefesinin Sonu'nda, bu iki tip sosyal bilimin kendi aralarında bağımlı ve birbirinden ayrılmaz olduklarını göstermiştir.

Bir yanda tarihsel doktrin sadece tarihte değil, toplum üzerine olan bütün marksist bilimlerde bulunurken, öte yandan ulusların ve devletlerin tarihleri, yapısal tipte farklı bilimlerden ayrı ayrı incelenen ve karşılıklı etkileşim içinde bulunan bütün yönleri ile insan toplumunun gelişme tarihinden başka birşey değildir. O halde bu tarih, sentezlerinde, karşılıklı etkileşimlerinde ve konularının araştırılmasında aralarındaki bağımlılık çerçevesinde ele alınan bütün sosyal bilimlerin toplamıdır.

Marksist görüşlerden hareketle, bütün sosyal bilimlerin an-

siklopedik biçimde anlaşılması sorununun genel hatlarını ortaya koyan Engels, aralarındaki bağları ve ortaklıkları, vede bilim tiplerinden herbirinin farklılıklarını ve özelliklerini göstererek, iki tip sosyal bilimin sentetik birliğini tutarlı bir biçimde gerçekleştirmiştir.

Son zamanlarda, karmaşık bir sosyal olguyu, sadece ekonomi politik, felsefe, yada hukuksal, v.s. alanındaki yönlerinden hareketle çözümlemenin yetersizliği sorunu gittikçe daha çok ve açık olarak ortaya çıkmaktadır. Bugün, her olguyu çok boyutlu olarak, bütün bölümlerinin karşılıklı etkileşimini göstererek ele almak ve bir bütün olarak anlamak ve incelemek gerekmektedir; ve işte Engels'in diyalektik yaklaşımı bu anlamda çok büyük önem kazanmaktadır.

Bir zamanlar, her bilimin, kendi başına, ve diğer bilimlerden ayrı olarak incelediği kendine özgü bir konusu vardı. Her bilimin, diğer bilimlerle paylaşmadığı ve kendi metodlarıyla incelediği özel bir konusu bulunuyordu. Şimdi ise, bu durum çok değişmiştir: Sonunda evrensel ve eksiksiz bir tablo elde edebilmek için, aynı konuyu farklı yönleriyle, aynı anda farklı bilimlerden tarafından incelemek zorunluluğu sürekli olarak kendini kabul ettirmektedir.

Çağımızda böyle bir yaklaşım, modern bilimin evrimi, bilimsel ve teknik devrim, sosyal duruma, yaşa, aile durumuna, mesleğe, v.s. (örneğin gençlik, aile, v.s) göre modern toplumun çeşitli grup ve tabakalarının durumu ve hareketi gibi son derece karmaşık sosyal süreçlerin ağırlığı ile bu zorunluluk kendini daha çok hissettirmektedir.

Bu karmaşık sosyal olguların ve süreçlerin incelenmesi, somut sosyoloji gibi, veya somut sosyal olayların araştırılması gibi sosyal bilimin yeni alanlarının konusu olmaktadır.

Daha son zamanlara kadar sosyal bir olguyu tek bir yönden, tek bir açıdan incelemek olanağı varsayılırken, bugün ortaya çıkan bu yeni sosyal disiplinler veya bilimlerde disiplinlerarası olmaya yönelen gelişim, temel bilimlerin karşılıklı yoğun etkileşimini ve kaynaşmasını zorunlu kılmaktadır.

Böylece, bütün modern sosyal bilimler, yada daha geniş olarak ele alırsak bütün marksist bilimler, Engels'in oluşmasında son derece önemli katkılarda bulunduğu tek bir sistem içinde erimeye başlamışlardır.

DOĞA BİLİMLERİNİ SINIFLANDIRMA İLKELERİ (İKİLİ YAPISI : HAREKET BİÇİMLERİ VE MADDİ İÇERİKLERİ)

«Doğa, biçim ve içeriğin aynı ve birbirinden ayrıla-

maz olduğunun engin bir kanıtından başka bir şey değildir.»

(F. Engels, Doğanın Diyalektiği)

«Hareket, maddenin varoluş biçimidir.»

(F. Engels, Anti-Dühring.)

Engels'te bütün bilimsel bilgilerin ansiklopedik bir görüş biçimi kazanması, sadece sosyal bilimlerde ve genel olarak insan bilimlerinde sınırlanamazdı. Evrensel bir görüş gerekliydi, ve Engels, sadece toplumun ve düşüncenin gelişimini göstermek değil, fakat doğa olgularının da diyalektik tarzda oluştuğunu ve diyalektiğin aynı genel yasalarına boyun eğdiğini göstererek bu zorlu işin üstesinden gelmeyi başardı.

Engels, Anti-Dühring'in önsözünde, matematik ve doğa bilimleri üzerindeki çalışmalarında, hareketin aynı diyalektik yasalarının doğadaki sayısız değişiklikler kaosunun ortasından kendilerine yol açarak ilerlediklerini; tarihte de, görünüşte tesadüfi bir karakteri olan olayların oluşumunu hazırladıklarını; ve insan düşüncesinin evrim tarihini yönlendirdiklerini kanıtlama amacını güttüğünü yazmıştır

Diyalektiğin yasalarının ve doğa olgularının keşfi, Engels'e doğa bilimleri (matematik te dahil) arasındaki rasyonel bağı ortaya çıkarma ve buradan hareketle bu bilimleri sınıflandırma olanağını kazandırmıştır.

Engels, bu sınıflandırmanın temeli olarak, herşeyden önce (mayıs 1873) **hareket biçimi** kavramını kabul etmiştir. Bu kavram aracılığıyla, doğanın, canlı ve cansız, bütün alanlarını kavrayabilmiştir. Bu kavram, sadece doğa bilimleri alanını değil, fakat bütün bilimsel bilginin genel bir sistemini kurmayı sağlayarak sosyal olguları ve insan düşüncesini de kavrar.

Engels, sınıflandırmanın metodolojik temeli olarak, diyalektik materyalizmin ilkelerinden yararlanmıştır. İlk önce, bilimlerin arasındaki bağı (yâni yapıları arasındaki bağı) bizzat hareketin biçimleri arasındaki bağı yansıması olarak yorumlamıştır. Bu nesnellüğün materyalist ilkesidir. İkinci olarak bilimleri gelişimlerine uygun olarak ve aşağıdan yukarıya, basitten karmaşığa doğru, birbiri ardısıra bir düzen içinde sıralamıştır; bu diyalektik aşama sırası ilkesi, tarihsel doktrin ilkesidir.

Çalışmasının başlangıcında, Engels'te, doğanın diyalektiği alanında, doğa bilimlerinin temel hiyerarşik bir şeması ortaya çıkmıştır. Bu doğanın diyalektiğinin belirlenmesi için bir başlangıç niteliğindedir :

MEKANİK	FİZİK	KİMYA	BİYOLOJİ	
(Hareketin mekanik biçimi)	(Termik biçim ve hareketin diğer fiziksel biçimleri)	(Hareketin kimyasal biçimi)	(Hareketin biyolojik biçimi)	Tarihe ve düşünceye geçiş

Üç yıl sonra, Engels, Anti-Dühring'in redaksiyonuna başladığı zaman, (Mayıs 1876) bilimlerin sınıflandırılmasını tamamlamış, derinleştirmiş ve genişletmiştir. Hareketin biçimlerine paralel olarak, bilimlerin maddi içerikleri, yani, maddi dayanakları (vektör) kavramını da geliştirmiştir. Bu kavramda söz konusu olan maddenin, özgül varlığının vasıtası olan hareketine uygun biçimde olup, birbiri ardısıra gelen madde türleridir.

Engels'in bu konudaki düşüncesi şöyledir: Eğer hareket genel olarak hertürlü değişiklik olarak anlaşılırsa, maddenin varlığının vasıtası (veya biçimi) dir. Hareketin her özgül biçiminin özel ve niteliksel olarak ta kendisine uygun bir türü vardır. Engels'e göre, bu maddi taşıyıcılar, maddenin makrocisimleri veya mikropartikülleridir. İçerik (madde) ve biçim (hareket) arasındaki benzerlik ve bölünemezlik, burada maddenin ardarda gelen türü ve ona uygun düşen hareket biçimi arasındaki bölünemezlik ve niteliksel uygunlukla somutlaşmıştır. Engels'in incelediği doğa bilimleri ve konuları (nesnelere) ile ilgili bundan sonraki dizi şu biçimi almıştır :

MEKANİK	FİZİK	KİMYA	BİYOLOJİ	
(Mekanik hareket ve vektörleri-makrocisimler: yer kütleleri, ve gök cisimleri)	(Termik hareket ve diğer fiziksel hareketler ve vektörleri-moleküller)	(Kimyasal hareket ve vektörleri-atomlar)	(Biyolojik hareket ve vektörleri-proteinler)	İnsan'a geçiş toplum ve düşünce tarihine geçiş.

Engels, dikkatini özellikle bilimler arasındaki geçişlere yoğunlaştırmıştır (hareket biçimleri arasında ve bunun sonucu olarak maddi ve vektörler arasındaki geçişler). Doğa bilimlerinin sınırları içinde, bunlar mekanik ve fizik arasındaki geçiş alanları (ısınnın mekanik teorisi, termodinamik, gazların kinetik teorisi) ; daha sonra fizik ve kimya arasındaki geçiş alanları (fiziko-kimya o zamanlar yeni yeni ortaya çıkmaktaydı) ve kimya ve biyoloji arasındaki geçiş alanları (Biokimya, Engels tarafından öngörülmüştü).

maz olduğunun engin bir kanıtından başka bir şey değildir.»

(F. Engels, *Doğanın Diyalektiği*)

«Hareket, maddenin varoluş biçimidir.»

(F. Engels, *Anti-Dühring*.)

Engels'te bütün bilimsel bilgilerin ansiklopedik bir görüş biçimi kazanması, sadece sosyal bilimlerde ve genel olarak insan bilimlerinde sınırlanamazdı. Evrensel bir görüş gerekliydi, ve Engels, sadece toplumun ve düşüncenin gelişimini göstermek değil, fakat doğa olgularının da diyalektik tarzda oluştuğunu ve diyalektiğin aynı genel yasalarına boyun eğdiğini göstererek bu zorlu işin üstesinden gelmeyi başardı.

Engels, Anti-Dühring'in önsözünde, matematik ve doğa bilimleri üzerindeki çalışmalarında, hareketin aynı diyalektik yasalarının doğadaki sayısız değişiklikler kaosunun ortasından kendilerine yol açarak ilerlediklerini; tarihte de, görünüşte tesadüfi bir karakteri olan olayların oluşumunu hazırladıklarını; ve insan düşüncesinin evrim tarihini yönlendirdiklerini kanıtlama amacını güttüğünü yazmıştır

Diyalektiğin yasalarının ve doğa olgularının keşfi, Engels'e doğa bilimleri (matematik te dahil) arasındaki rasyonel bağı ortaya çıkarma ve buradan hareketle bu bilimleri sınıflandırma olanağını kazandırmıştır.

Engels, bu sınıflandırmanın temeli olarak, herşeyden önce (mayıs 1873) **hareket biçimi** kavramını kabul etmiştir. Bu kavram aracılığıyla, doğanın, canlı ve cansız, bütün alanlarını kavrayabilmiştir. Bu kavram, sadece doğa bilimleri alanını değil, fakat bütün bilimsel bilginin genel bir sistemini kurmayı sağlayarak sosyal olguları ve insan düşüncesini de kavrar.

Engels, sınıflandırmanın metodolojik temeli olarak, diyalektik materyalizmin ilkelerinden yararlanmıştı. İlk önce, bilimlerin arasındaki bağı (yâni yapıları arasındaki bağı) bizzat hareketin biçimleri arasındaki bağı yansıması olarak yorumlamıştır. Bu nesnellüğün materyalist ilkesidir. İkinci olarak bilimleri gelişimlerine uygun olarak ve aşağıdan yukarıya, basitten karmaşığa doğru, birbiri ardısıra bir düzen içinde sıralamıştır; bu diyalektik aşama sırası ilkesi, tarihsel doktrin ilkesidir.

Çalışmasının başlangıcında, Engels'te, doğanın diyalektiği alanında, doğa bilimlerinin temel hiyerarşik bir şeması ortaya çıkmıştır. Bu doğanın diyalektiğinin belirlenmesi için bir başlangıç niteliğindedir :

MEKANİK	FİZİK	KİMYA	BİYOLOJİ	
(Hareketin mekanik biçimi)	(Termik biçim ve hareketin diğer fiziksel biçimleri)	(Hareketin kimyasal biçimi)	(Hareketin biyolojik biçimi)	Tarihe ve düşünceye geçiş

Üç yıl sonra, Engels, Anti-Dühring'in redaksiyonuna başladığı zaman, (Mayıs 1876) bilimlerin sınıflandırılmasını tamamlamış, derinleştirmiş ve genişletmiştir. Hareketin biçimlerine paralel olarak, bilimlerin maddi içerikleri, yani, maddi dayanakları (vektör) kavramını da geliştirmiştir. Bu kavramda söz konusu olan maddenin, özgül varlığının vasıtası olan hareketine uygun biçimde olup, birbiri ardısıra gelen madde türleridir.

Engels'in bu konudaki düşüncesi şöyledir: Eğer hareket genel olarak hertürlü değişiklik olarak anlaşılırsa, maddenin varlığının vasıtası (veya biçimi) dir. Hareketin her özgül biçiminin özel ve niteliksel olarak ta kendisine uygun bir türü vardır. Engels'e göre, bu maddi taşıyıcılar, maddenin makrocisimleri veya mikropartikülleridir. İçerik (madde) ve biçim (hareket) arasındaki benzerlik ve bölünemezlik, burada maddenin ardarda gelen türü ve ona uygun düşen hareket biçimi arasındaki bölünemezlik ve niteliksel uygunlukla somutlaşmıştır. Engels'in incelediği doğa bilimleri ve konuları (nesnelere) ile ilgili bundan sonraki dizi şu biçimi almıştır :

MEKANİK	FİZİK	KİMYA	BİYOLOJİ	
(Mekanik hareket ve vektörleri-makrocisimler: yer kütleleri, ve gök cisimleri)	(Termik hareket ve diğer fiziksel hareketler ve vektörleri-moleküller)	(Kimyasal hareket ve vektörleri-atomlar)	(Biyolojik hareket ve vektörleri-proteinler)	İnsan'a geçiş toplum ve düşünce tarihine geçiş.

Engels, dikkatini özellikle bilimler arasındaki geçişlere yoğunlaştırmıştır (hareket biçimleri arasında ve bunun sonucu olarak maddi ve vektörler arasındaki geçişler). Doğa bilimlerinin sınırları içinde, bunlar mekanik ve fizik arasındaki geçiş alanları (ısınmın mekanik teorisi, termodinamik, gazların kinetik teorisi) ; daha sonra fizik ve kimya arasındaki geçiş alanları (fiziko-kimya o zamanlar yeni yeni ortaya çıkmaktaydı) ve kimya ve biyoloji arasındaki geçiş alanları (Biokimya, Engels tarafından öngörülmüştü).

Bilimlerarasında, bu geçiş alanlarında Engels, çağının doğa bilimleri ve özellikle gelecek için çok büyük yarar görmekteydi. Bilimler arasındaki bu geçiş elemanlarının -birleştirme elemanlarının- önemine işaret eden Engels, fiziği, moleküllerin mekaniği; kimyayı atomların fiziği; ve biyolojiyi, proteinlerin kimyası olarak tanımlamıştır. Böylece doğa bilimleri arasındaki diyalektik karakteri göstermiştir: bir yandan aralarında varolan ve yokedilemez bağlar, diğer yandan ise, kendi aralarında birbirine yaklaşık (bağlı) her çift bilim arasındaki farklılık, aralıklı karakter.

O güne kadar birbirinden kopuk olarak incelenen doğa bilimleri, Engels'te, bilimlerarası disiplinlerin çimento görevini görerek temel bilimlere bütün ve bölünmez bir karakter verdiği, birbiri içinde bütünüyle erimiş bir bilimsel bilgi alanı olarak ortaya çıkmıştır. Böylece insan bilgisinin gelişiminde süregelen iki karşıt eğilimin birliği ve birbirine nüfuz etmesi gerçekleşmiştir: bir yandan, bilimin farklılaşmasına, uzmanlaşma süreçlerinin güçlenmesine ve derinleşmesine yönelik eğilim, ve diğer yandan bilimlerin bütünleşmesine, bu bölünmenin üstesinden gelen ortak bir sistem içinde birleşmeye doğru yönelik eğilim.

Bu alanda, Engels tarafından yapılan çalışmalar sadece doğa veya insan bilimlerinde sınırlanmamıştır; bu çalışmaların bir hedefi de, doğadan insana gerçek geçişi, maddenin evrimi süresince oluşan insanın toplum hayatına geçişini keşfetmektir. Engels, «Maymunun İnsana Dönüşümünde Emegın Rolü» adlı incelemesinde bu konuyu ayrıntılarıyla incelemiştir. Charles Darwin, doğa bilimci araştırma araçları ve mukayeseli anatomi metodları ile, insanın, insansı maymundan türediğini ispatlamıştır.

Engels, bu olayda yalnızca doğa bilimci yaklaşımın yetersiz olduğunu ve üretici emek gibi sosyal bir faktörün, insanın bu uzak atasına, hayvan dünyasının üstüne yükselmeyi, ve sosyal varlık olarak bir insan olmayı sağladığını hesaba katmak gerekliliğini göstermiştir. Engels tarafından yaratılan, insanın doğuşunda üretici emegın rolü teorisi, doğa bilimleri ile toplum bilimleri arasındaki bağları ve birliği oluşturma yolunun çözümlenmesinde özellikle katkıda bulunmuş ve sonuç olarak bilimsel bilginin bütünüünün tutarlı bir ansiklopedisini yaratmıştır.

Engels'in hareketin farklı biçimlerinin ardarda gelen maddi vektörleri üzerindeki düşünceleri, özel ve genel düzeyde birçok bilimsel öngörüye temel ve hareket noktası teşkil etmiştir.

Çağında bilinmeyen vektörler üzerinde Engels'in ilk bilimsel öngörüler arasında, optik ve elektrik olgular bulunur. Bu olguları moleküllerin hareketine (diğer fiziksel vektörler üzerinde verilerin yokluğundan dolayı) tutarlı biçimde bağlayan Engels, bilimin ge-

lecekte «eter» partikülleri olarak adlandırdığı özgül taşıyıcıları keşfedeceğini öngörmüştür. Bu konuda somut olarak yazdıklarına bakılırsa, «eter» partikülleri olarak adlandırdığı şeylerin aslında daha sonra fotonlar ve elektronlar tarafından temsil edilen elektrik partikülleri ile vücut bulan ışık enerjisi taşıyan partiküller olduğu anlaşılmaktadır.

Hayat olgularının fiziko-kimya temellerinden ve özellikle belli biyolojik özellikle maddi vektörler olarak özgül proteinlerden söz ederken, Engels modern biyolojinin ve özellikle genetiğin evrim yollarını öngörmüştür.

Engels'in özellikle karmaşıklık doğrultusunda (basitten karmaşığa doğru) evrimleşen aralıklı (biri ardı sıra gelen) seri üzerine olan düşüncesi, somut ifadesini maddenin yapısal örgütlenme düzeyinde bulmuştur.

Gerçekten de Engels, bu kavramı Doğanın Diyalektiği'nde ve Anti-Dühring'de, maddenin göreceli olarak farklı kütle değerleri ile kesinlikle sınırlanmış bir seri önemli gruba ayrıldığı ve farklı derecelerin aralıklı (ard arda gelen) bölümlerinin («eter» atomları, «kimyasal atomlar», cisimler, gök cisimleri) evrensel maddenin farklı niteliksel varlık biçimlerini tayin eden son derece önemli noktalar olduğunu yazdığı zaman oluşturmuştur.

Böylece modern bilim, Engels'in farklı derecelerin aralıklı (ard arda gelen) bölümleri, veya maddenin niteliksel varlık biçimleri olarak adlandırdığı şeyleri maddenin yapısal örgütlenmesi düzeyleri olarak adlanmış ve Engels'in düşüncelerini doğrulamıştır.

TEKNİK BİLİMLER : DOĞA BİLİMLERİ İLE SOSYAL BİLİMLER ARASINDA BAĞLANTI

(İKİLİ YAPISI : ÖZNEL AMAÇ VE GERÇEKLEŞMESİNİN NESNEL OLANAĞI-ÖZGÜRLÜK VE ZORUNLUK)

«İrade özgürlüğü, zorunluluğu bilerek karar vermekten başka birşey değildir.»

(F. Engels, Anti-Dühring)

«TEKNİK, insanın amaçlarına hizmet eder, çünkü karakteri (yapısı) dış koşullar (doğa yasaları) tarafından tayin edilmiştir.»

(V. İ. Lenin, Felsefe Defterleri)

Yüksek maymunu varlıklardan insana geçiş, dünya tarihinde doğa ile toplum arasındaki geçişin temel halkasını meydana getirdiğinden beri, teknik, insan ile doğa arasındaki sürekli ve gittikçe artan bir bağlantı alanı olmuştur. Bunun sonucu olarak, teknik bilim-

ler ve genel olarak uygulamalı bilimler doğa bilimleri ile sosyal bilimler arasında bağlantı kurma görevini yükümlenmiştir; fakat bu bağlantı, antropoloji ile insanın doğuşunda emeğin rolü teorisi arasındaki bağlantıdan farklı biçimde bir bağlantıdır.

Tekniğin özelliği, insanın bildiği doğa yasalarından yararlanarak, pratik eylemin özel yönünün, yâni amacının, nesnel yönle kaynaşmasıdır; bu kaynaşma nesnel olarak gerçekleşir. Bu demektir ki, doğa bilimleri doğa yasalarını keşfetme, eylem ve belirış koşullarını bilmeyi amaçladığı hâlde, teknik bilimler başka bir amaç taşır: bu yasaların belirış (ortaya çıkış) koşullarını suni bir biçimde düzenleyip, bu yasanın yönettiği doğal süreçleri insan tarafından arzulanan yöne doğru yönlendirerek yasaların pratik uygulamasını (üretim, sanayi) bulmayı amaçlar. Bu, belli bir yasanın eylemini istenilen yöne kanalize etmek, doğal süreci insan tarafından suni olarak yaratılan (teknik olarak icat edilen) uygun koşullar içinde gerçekleştirmek demektir.

Engels'e göre özgürlük, insanların doğa karşısında hayali bir bağımsızlığı olmayıp, tam tersine, bu yasaları öğrenmek, ve bu bilgiye dayanarak doğanın yasalarını belli amaçları yerine getirmek için sistemli olarak zorlamaktır. Bunun sonucu olarak, insanın düşüncesi herhangi bir alanda ne kadar çok **özgürse**, bu alanın içeriğini tayin eden **zorunlulukta** o kadar büyüktür.

Teknik ve teknik bilimlerin bizzat temelinde özgürlük (özne) ile zorunluluk (nesne) arasındaki diyalektik çelişki bulunur; yâni daha önce sözünü ettiğimiz öznel ile nesnel arasındaki aynı çelişki burada da geçerlidir.

Tekniğin özü, karşılıklı etkileşim içindeki çelişkili iki eleman tarafından tayin edildiği için, çeşitli teknik bilimlerin (ve genel olarak pratik uygulamalı teknik bilimlerin) yeri, ilk önce tekniğin bu alanında yararlanılan doğa yasalarının (mekanik, kimyasal, v.s. yasalar) karakteri tarafından; ikinci olarak ta bu tekniğin uygulandığı ulusal ekonomi branşı (sanayi, ulaştırma, haberleşme, v.s.) ve biraz daha geniş bir anlamda, tarım ve halk sağlığı (tıp) alanları tarafından tayin edilir.

Teknik bilimler hesaba katılmadıkça, bütün bilimsel bilgilerin ansiklopedik bir biçimde kavranılmasına ulaşmak, ve herşeyden önemlisi, doğa bilimleri ile sosyal bilimler arasındaki ilişkide, teknik bilimlerin oynadığı içsel bağlantı gibi temel önemde bir rolü keşfetmek olanaksızdır. Üç bilim grubunun genel sisteminin temel şeması şöyledir :

DOĞA BİLİMLERİ ◆ TEKNİK BİLİMLER ◆ SOSYAL BİLİMLER

Teknik bilimlerin ikili ve çift karakteri, aracı durumları ile açıkla-

nır. Doğa bilimleri teknik alanda uygulandığından dolayı, bu bilim-ler doğa bilimleri ile hısımdır. Fakat diğer yandan, teknik bilimler aynı zamanda ulusal ekonominin farklı alanlarında, dolayısıyla insanların sosyal hayatında da uygulanır, ve bu yüzden de sosyal bilim-ler ile hısımdır.

BİLİMLERİN EVRENSEL ANSİKLOPEDİSİNİN FELSEFİ TEMELLERİ (İKİLİ YAPISI : GENEL VE ÖZEL)

«Doğadan ve tarihten kovulan felsefeye, o zaman-
dan beri saf düşünce alanından... yani mantık ve
diyalektik'ten başka yer kalmamıştır.»

(F. Engels - L. Feuerbach ve Klasik Alman Felse-
fesinin Sonu)

«Bilginin tecrit olmuş branşları arasında karşılıklı
doğru bir ilişki kurmak kaçınılmaz bir görevdir.»

(F. Engels - Doğanın Diyalektiği)

Engels'in çalışmalarının temellerini attığı bilimlerin evrensel ansiklopedisi, temel olduğu kadar geçici de olan bilimsel bilginin bütün branşları arasındaki organik bağı keşfetmeyi gerektirir. Böyle bir ansiklopediyi oluşturmanın koşulları, marksist felsefe tarafın-dan, ve en önce de materyalist bilgi teorisini ve mantığı içeren mark-sist diyalektik tarafından yaratılmıştır. Marx'la beraber marksist felsefesinin temellerini atan Engels, aynı zamanda bilimler ansiklo-pedisinin temellerini de tanımlamıştır.

Gerçekten de Engels, diyalektiği, sadece düşünce bilimi olarak değil, fakat, doğada, toplumda veya düşüncede oluşan her hareketin en genel yasalarının bilimi olarak tanımlamıştır. Söz konusu olan bir yanda doğada, diğer yanda toplumda veya insan düşüncesinde kumanda eden yasalar olmayıp, öznel düşüncede ve nesnel dünyada aynı anda kumanda eden, ve bunun sonucu olarak ta her iki alanda da aynı olan yasalardır.

Bu yasaların son derece geniş ve evrensel bir karakteri olduğun-dan, bunların incelenmesiyle uğraşan bilim, yâni diyalektik felsefe de bir genel bilimdir. Diğer bütün bilimler göreceli olarak ne kadar geniş kapsamlı olurlarsa olsunlar, felsefeye göre her zaman özel'dir-ler: Çünkü, bütün diğer bilimler, bütün hareketlerin, bütün gelişme-lerin en genel yasalarını değil, fakat dünyadaki olguların belli bir alanını veya bu olguların belli yönlerini incelerler.

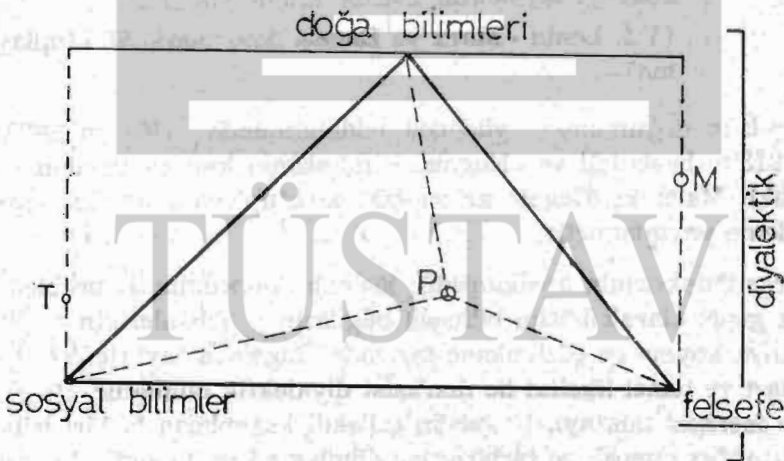
Felsefe ve diğer bütün bilimler arasındaki ilişkilerin temelinde, ve bundan dolayı da bütün bilimlerin ansiklopedisinin temelinde, ge-

nel ve özel, evrensel ve evrensel olmayan arasındaki diyalektik bağlantı vardır.

Suni bir düşünce yapısında olmayan bütün bilimlerin ansiklopedisi, zorunlu bir mantık temeline sahiptir, ve bizzat bilimlerin kendi aralarındaki içsel bağlar çıkar; bilimlerin kendi aralarındaki içsel bağlar da, bilimsel bilginin nesnelere (konularının) ait olduğu dünyanın **tekliliğini (birliğini)** gösterir.

Bilginin nesnesi (konusu) ve insanın pratik eyleminin uygulama alanı olarak diyalektik ve aynı zamanda materyalist kavramını derinleştiren Engels, dünyanın bu tekliliğinin (birliğinin) nereden meydana geldiğini göstermiştir: dünyanın birliği (tekliliği), maddeselliğinde, yani dünyadaki bütün şeylerin ve nesnelere maddeden oluşmasındandır; bütün olgular ve süreçler maddenin eylemleri ve belirtileridir. Dünyanın birliğini (tekliliğini) koşullandıran maddeselliği, Engels'in dediği gibi, doğa bilimlerinin ve felsefenin uzun ve zahmetli gelişimi ile doğrulanmıştır.

Diyalektiğin Engels tarafından yapılan tanımlaması, somut dünyanın en büyük alanları olan doğa, toplum ve düşünce alanları üzerine kurulmuştur. Engels tarafından oluşturulan bilimlerin ansiklopedisinin eksenini bu üç temel alan arasındaki ilişki içinde görürsek, bütünüyle Engels'i takip ederek, bu eksen, tepelerinde somut dünyanın çeşitli alanlarını inceleyen bir «bilimler üçgeni» biçiminde gösterebiliriz. Oysa, felsefe sadece düşünceyi ve özgül yasalarını değil, fakat doğaya, topluma ve düşünceye nüfuz eden bütün hareketlerin en genel yasalarını, bunun sonucu olarak ta doğa ve toplum bilimlerini inceler. O halde, bilimlerin genel ansiklopedisinin eksenini meydana getiren «bilimler üçgenini» yaklaşık olarak şöyle gösterebiliriz :

Diyalektik ile beraber kenarlı parantez, felsefenin bir bölümü olup, felsefenin genel bilim olarak bütün özel bilimlere nüfuz ettiği

ni göstermektedir. Aracı bilimler, temel bilimlerin birleşim noktaları olarak, şemada bitişik bilimleri temsil eden kesintili çizgilerdeki noktalarla gösterilmiştir. Teknik bilimler (T noktası) geniş kavramı içinde doğa bilimleri ile sosyal bilimler arasındaki birleşme noktasında gösterilmiştir. Matematik bilimler (M noktası) doğa bilimleri ile (herşeyden önce fizik) felsefenin bölümü olarak mantık arasındaki birleşme noktasında gösterilmiştir. Matematikten fiziğe geçiş, doğa bilimlerinin (mekanik, termodinamik) matematikleşmiş (soyut) alanlarından geçerek olur; ve buradan da mantığa geçiş, matematiksel mantık ile gerçekleşir. Somut dünyanın üç temel alanının kesiştiği Psikoloji (P noktası) «bilimler üçgeninin» üç açısından gelen çizgilerin kesişme noktasında bulunur, çünkü, psişik olguların maddi temeli yüksek canlı organizmaların belli vektörleri ve organları tarafından oluşturulur (Psikolojinin, hayvan psikolojisi ile, ve yüksek sinir sistemi üzerindeki öğretilerin doğa bilimleri ile arasındaki bağ buradan çıkar.)

Fakat psikoloji bilim olarak diğer yandan sosyal varlık olarak, sosyal bir organizmanın üyesi olarak (buradan da sosyal psikoloji aracılığı ile sosyal bilimler arasındaki bağı ortaya çıkar) insanın ruhsal hayatını inceler. En nihayet, psikoloji, insanın düşünce ve bilincinin kişisel belirtilerinde etkinliğini gösterir (buradan da felsefe ile olan bağı ortaya çıkar).

SONUÇ

«Bütün mektuplaşmanın merkezini eğer tek kelimeyle tanımlamayı denersek, bütün tartışılan ve ifade edilen düşünceler ağıının yöneldiği merkezi noktayı **diyalektik** olarak tanımlayabiliriz.»

(V.I. Lenin - Marx ve Engels Arasındaki Mektuplaşma)

Engels'in doğumunun yüzüncü yıldönümünde (Kasım 1920) Lenin 1913'te başladığı ve «Engels, kömünizmin kurucularından biri» başlıklı Marx ve Engels arasındaki mektuplaşma üzerine olan bir inceleme yayınlamıştır.

Marksit doktrininin ansiklopedik biçimde kavranılması problemlerini ve genel olarak bütün bilimsel bilgilerin problemlerinin toplamını ortaya koyma ve çözümlenme tarzında Engels'in tayin edici aleti, yasaları ve temel ilkeleri ile marksist diyalektik olmuştur. Bu seri içinde merkezi noktayı, Engels'in çelişkili kutupların birbiri içine karşılıklı nüfuz etmesi, ve birbirlerine dönüşmesi ve Lenin'in karşıtların (zıtların) «mücadelesi» ve birliği olarak adlandırdığı diyalektik çekirdek oluşturur.

Engels ele alınan bütün alanlarda, diyalektik çelişkiyi ortaya çıkarmıştır :

— Bizzat diyalektik alanında (nesnel diyalektik ile öznel diyalektik arasındaki ilişkideki çelişki)

— Bilimsel sistem olarak marksizm alanında (Bilimin nesnesi (konusu) ve bunun yansımaları olan bilim arasındaki ilişkideki çelişki)

— Sosyal bilimler alanında (nesnenin (konunun) bütünlüğü ile bundan çıkarılan bir bölüm arasındaki ilişkideki çelişki; nesneye (konuya) bütünsel ve yapısal yaklaşımdaki çelişki, sentezle analiz arasındaki çelişki)

— Doğa bilimleri ve sınıflandırılması alanında (biçim ve içerik, madde ve varoluş vasıtası olarak hareketi arasındaki çelişki)

— Teknik ve teknik bilimler alanında (öznel amaç ile buna varmak için gerekli nesnel olanak arasındaki çelişki, özgürlük ve zorunluluk arasındaki çelişki)

— Felsefe (diyalektik) ile diğer bilimler arasındaki zincirleme alanında (özel ve genel arasındaki çelişki)

Karşıtların birbirini içine karşılıklı nüfuz etmesi (Engels) ve birliğinin (Lenin) somut olarak ortaya çıktığı diyalektiğin «ikili» kategorileri ile ifade edilen bu çelişkili diyalektik ilişkiler, bilimlerin evrensel bir ansiklopedisinin yaratılması için gerekli metodolojik anahtarı sağlamıştır. Sadece Engels gibi, marksist doktrin ve 19. yüzyılın bütün bilimlerinin ansiklopedisti olan büyük bir bilgin böyle yüce bir görevi başarmann kıyasına varmıştır.

ENGELS; EKONOMİ POLİTİĞİN KONUSU VE METODU ÜZERİNE

Marksist ekonomik doktrin temelli olarak Marx'ın eserlerinden oluşmuştur. Marx ve Kapital sayesinde proletarya ekonomisi politigi oluşabilmiş, tarihsel planda ve dünya çapında tanınmıştır. Engels te bu bilimin oluşturulmasında ve geliştirilmesinde çok önemli bir rol oynamıştır. Engels'e, Marx tarafından çok değer verilen, ve sosyalizm ve işçi sınıfı sorunlarından hareketle yazılmış ilk ekonomik eser olan, «Ekonomi Politik Taslakları»nu borçluyuz. Bundan başka, Engels'e, ekonomi politik sorunlarını işleyen bir seri eser borçluyuz. «İngiltere'de İşçi Sınıfının Durumu», «Konut Sorunu», «Anti-Dühring»i saymamız Engels'in bu konudaki büyük katkısını göstermeye yeterlidir. Ekonomi politigin bazı önemli tezlerine ve düşüncelerine ilk defa bilimsel bir formülasyon kazandıran yine Engels'tir.

Engels'in, Marx'ın Kapital'inin çeşitli baskılarındaki ve geniş

olarak tanıtılmasındaki başarıları herkesçe bilinir. Engels'in, Kapital'in 2 nci ve 3 ncü ciltlerini baskıya hazırlama çalışması o kadar çok yönlü ve önemlidir ki, Lenin, bu iki cildi Marx ve Engels'in ortak çalışmasının ürünü olarak kabul etmiştir. Engels, Marx'ın ölümünden sonra, Marx'ın isteğini yerine getirerek, daha henüz tamamlanmamış bu iki eseri Marx'ın el yazmalarından hareketle son derece tutarlı ve tamamiyle Marx'ın düşüncesine uygun biçimde yayınlamıştır. Yayın tarihinden çok önce Marx'ın hazırladığı parçalardan, el yazmalarından ve bazen bitmemiş taslaklardan hareketle, bütün bunları eserin genel yapısı içinde organik olarak bütünleştirmenin ne kadar güç bir çalışma olduğu açıktır. Engels'in bir diğer büyük katkısı da, son derece zengin içerikli ve bazen paha biçilmez değerinde Marx'ın elinde olmayan yeni belgeler ve açıklamalarıyla bu eserleri zenginleştirmiş olmasıdır. Öte yandan, Engels'in Kapital'in 2 nci ve 3 ncü ciltlerine yazdığı önsözlerin de bilimsel değerini değerlendirememelik edemeyiz. Bundan başka Engels, 3 ncü cilt için, değer yasa ve kâr oranı üzerine iki sayfalık bir ek yazmıştır.

Engels'in iktisatçı olarak son derece büyük ve değerli niteliği, ekonomi politiğin konusu ve metodunun oluşturulmasındaki büyük katkısı ile ispatlanmıştır.

Bu temel sorunlarda, klasikler de dahil olmak üzere burjuva ekonomi politiği aşılması ve eleştireci bir zihniyetle ele alınması gereken bir miras bırakmıştı. Adam Smith ve David Ricardo bile, ekonomi politiğin konusuna ve bu bilimin gerçek inceleme konularına uygun düşen bir tanımlama bulamamışlardır. Örneğin, Smith, halkın temel kitlesinin gelirinden meydana geldiğini, farklı çağların ve farklı halkların yıllık tüketimlerini oluşturan fonların yapısını keşfettiğini ileri sürüyordu.

Ricardo, ekonomi politiğin temel araştırma konusunun toplam ürünün, toprak sahipleri, sermaye sahipleri ve işçiler arasında bölüşümünü yöneten yasaları belirlemek olduğunu söylüyordu; bununla beraber Ricardo, üretim sorunuyla ilgilenmiş, ve genel ekonomik teorisinde, burjuva kavramı çerçevesinde kapalı kalmakla beraber göreceli bir başarı ile burjuva toplumunun fizyolojisini açıklamıştır.

Senior tarzında vülger iktisatçılar, ekonomi politiğin amacı ve araştırma konusu üzerinde belirginliği olan hiçbir tanımlama vermemişlerdir. Onlara göre, ekonomi politik servetin (zenginliğin) bileşimini, hangi usullerle yaratıldığını, büyüdüğünü ya da küçüldüğünü, bölüşümünü yöneten yasaların ne olduğunu açıklamakla yükümlüdür. Böylece, üretim yasaları ihmal edilmiş, ve ekonomi politik sadece bölüşüm alanı içine hapsedilmiştir.

Burjuva iktisatçıları, burjuva üretimini mutlak bir üretim biçimi olarak kabul etmişler ve burjuva üretim ilişkilerinin devamlı,

hiç değişmeyecek nitelikte üretim ilişkileri olduğunu ileri sürmüşlerdir. Bu ilişkileri ve koşulları açıklamak için başvurdukları bilimsel kategorilerin de doğal olarak katı ve donmuş nitelikte olmaları kaçınılmazdı.

Klasiklerin ekonomik analizleri de niteliksel değil, tam tersine niceliksel. Değer, ücret, v.s. kavramlarının temeli üzerinde durmuyorlar, bu ve bunun gibi kavramları kendine özgü dinamikleri olan ve değişmez bir içerik temeli üzerinde gelişen belli büyüklükler olarak görüyorlardı.

Engels, bazen Marx'la aynı paralelde, kısmen de Marx'dan sonra, geleneksel ve alışılmış burjuva ekonomi politiği kavramlarını çürütmüş, ekonomi politiğe yeni ufuklar açmış ve yeni bir araştırma metodu sağlamıştır.

Engels'e göre ekonomi politiğin araştırma ve inceleme konusu, insan toplumundaki üretim ve mübadeleyi (değişim) yöneten yasalarlardır. Bölüşüm biçimi, üretim ve mübadele biçimlerine bağlıdır, ve bunlar tarafından tayin edilir. Ürünlerin üretim, mübadele, ve bölüşüm biçimleri hiç değişmeden sürgit devam edemez. Her tarihsel çağa tamamen uygun düşen şu yada bu üretim biçimi, mübadele ve bölüşüm usulleri tekabül eder.

«O halde ekonomi politik bütün ülkeler ve bütün tarihsel çağlar için aynı değildir.» (F. Engels-Anti-Dühring-Paris 1950-s : 179)

Belli çağların sınırlı tarihsel çerçevesi içinde ekonomi politik yasaları ve ilkeleri, her ülkedeki somut üretim ve mübadele biçiminin özelliğine göre belli bir derecede değişebilir. Temelde tarihsel bir bilim olan ve sürekli değişim halinde olan bir konuyu inceleyen ekonomi politik, herşeyden önce üretimin gelişimin her bir aşamasına özgü, özel üretim, mübadele ve bölüşüm yasaları üzerine eğilir.

Marx ve Engels'in yaşadıkları dönemde en gelişmiş ekonomi politik, kapitalizmin ekonomi politiği idi. Marx'ın temel eseri olan Kapital, temelde kapitalist toplum hareketinin yasalarını bulup ortaya çıkarmaya yönelmiş bir eserdir. Üretimin ve mübadelenin bundan sonraki aşamalarını, kapitalizmden çok daha az incelemiştir. Gelecekteki komünist rejim üzerine olan düşünceler, kapitalist üretim ve mülkiyetin temel yönelimleri ve işçi sınıfının ekonomik ve siyasal mücadelesinin incelenmesi temelinin analizi üzerinde yükselen bilimsel bir öngörü karakterindedir.

Engels, Anti-Dühring'de, ekonomi politik kavramını en geniş anlamda şöyle formüle etmiştir: «ekonomi politik, çerçevesi içinde, çeşitli insan toplumlarının ürünleri ürettiği ve mübadele ettiği, ve bunun sonucu olarak ürünlerin her defa yeniden bölüşüldüğü koşulların ve biçimlerin bilimidir» (Aynı eser, s: 182)

Engels, daha bu dönemde, yâni Kapital'in 1 nci cildinin yayınlanmasından sonra böyle bir ekonomi politiğin «yaratılması gerektiğine» işaret ediyordu. Bu görevi şöyle formüle etmişti: daha o dönemde Marx tarafından temelini inilerek analiz edilen kapitalist toplumdaki üretim ve mübadele yasalarının köleci, feodal ve ilkel komünist toplumlarda da derinlemesine incelenmesi.

Daha sonraları genç Sovyet Devleti ve Komünist Partisi sosyalizmin kuruluşu sorununa pratikte ele alırken, ekonomi politiğin konusunun bu tür kavranılması Lenin'in dikkatini çekmiştir. O dönemin bazı teorisyenleri, kapitalizmin örgütsüz, anarşik, «sebepsiz» bir toplum olduğu ve bu toplumda tesadüfi durumların abartılmış bir rol oynadığını ileri süren hatalı bir görüş oluşturmuşlar, ve bunun sonucu olarak, sadece kapitalizmin temel içsel çelişkilerinin incelenmesini gerekli görmüşlerdir. Bu görüşü savunanlar, herşeyin bizzat sosyalizmin özellikleri tarafından önceden tayin edilmesi, ve bilinçli olarak formüle edilmiş amaçların varoluşu nedeniyle kapitalist toplumdan sosyalist topluma örgütlü olarak geçen unsurların, ekonomi alanında bilgisel eylem zorunluluğunu ortadan kaldırdığını, ve ekonomik teoriyi amaçsız ve konusuz kıldığını ileri sürmüşlerdir.

Bu görüş özellikle N. Bukharin tarafından savunulmuştur. Lenin, «Geçiş Dönemi Ekonomisi» adlı kitabında, sosyalist üretim ilişkilerini iradeci (volontarist) bir tarzda ele alan, ve üretimi biçimi çevresinde toplum üyeleri arasında nesnel olarak oluşmuş ilişkilerinin yerine, yeni bir ilişkiler sistemini zorla yerleştirmek isteyen bu görüşü eleştirmiştir.

Ekonomi politiğin sadece kapitalist pazar için üretim ilişkilerini incelemekle sınırlanmasını ve kapitalizmin son bulmasının aynı zamanda ekonomi politiğin ölümü olduğunu iddia eden Bukharin'in tam tersine, Lenin, sosyalizmin zaferi ile ekonomi politiğin ölmeyeceğini kanıtlamıştır. Hatta daha da öteye giderek, kapitalizm ile sosyalizm arasındaki ortak ekonomi politik yasalarını göstermiştir: örneğin sosyal ürünün, gerekli bölüm ve ek bölüm olarak ikiye bölünmesi, genişletilmiş yeniden üretimin sağlanması için birikimin gerekliliği. Lenin, ekonomi politiği sadece kapitalist formasyonun üretim ilişkilerinin incelenmesi olarak kabul eden Bukharin'ci görüşün, ekonomi politiğin yorumunu çok daha geniş olarak yapan «Engels»e göre bir adım geriye gitmek olduğunu söylemiştir. (Lenin Derleme, XI-s : 349-rusça)

Sosyalizmin ekonomi politiğinin birçok önemli problemini çözümlen Lenin örneği, sonraki iktisatçı kuşakların elde ettikleri sonuçlar, sosyalist üretim ve mübadele biçimlerinin yansması olarak sosyalizmin ekonomi politiğinin varolduğunu ve geliştiğini yadsınamaz biçimde kanıtlamıştır; bütün bunlar ise Engels'in eko-

nomi politiğin konusu üzerindeki düşüncesinin son derece verimli ve sarsılmıyacak bir sağlamlıkta olduğunu ispatlamıştır.

Daha önce söylediklerimize gelirse, Engels'in ekonomi politik konusundaki görüşünü şöyle açıklayabiliriz: üretim ve mübadele, ya da daha tam olarak bunları yöneten ekonomik yasaları ve insan toplumu varlığının gerekli koşulları olan temel fonksiyonları incelemek olduğunu saptayabiliriz. Maddi yaşama araçlarının bölüşüm biçimi, bu biçimi tayin eden, ve karşılığında bu biçim tarafından etkilenen iki fonksiyona bağlıdır. Engels, saf «bölüşüm» teorisyenlerinin kavramlarını gerçek bir ekonomik bilimden uzak ve geçersiz olarak kabul etmiş, ve bunları kararlı biçimde eleştirmiştir. Sürekli olarak üretimin, ve bunun sonucu olarak ta emeğin önceliğini (üstünlüğünü) savunmuş, ve bölüşümün üretimden türediğini, ikincil bir fonksiyon olduğunu söylemiş, ve şu tanımlamaya varmıştır: «Tayin edici çizgileri içinde, bölüşüm her durumda belli bir toplumun, ve bu toplumun daha önceki tarihsel çağlarının üretim ve mübadele ilişkilerinin gerekli bir sonucudur.» (F. Engels -aynı eser- sayfa: 185). Engels, böylece, bölüşüm alanında yapılan ve son derece bir görüşüm taşsa bile her türlü reformun sınırlı ve yüzeysel bir karakterde olacağına işaret etmiştir.

Teknik çalışma araçları, ulaştırma ve haberleşme araçları veya daha genel olarak, maddi üretim güçleri karşısında üretim ilişkileri şeyler konusunda kişiler arasındaki ilişkiler olduğundan ekonomi politiğin kapsamı dışında yer alamaz. «Ekonomi, şeylerle değil, fakat kişiler arasındaki ilişkilerle ve son tahlilde ise sınıflar arasındaki ilişkilerle ilgilidir, oysa bu ilişkiler her zaman şeylere bağlıdır, ve şeyler gibi görünür.» (K. Marx ve Friedrich Engels -İki Ciltlik Seçme Eserler- Moskova 1965-Cilt 1-sayfa: 390) dediği zaman, Engels işte doğrudan doğruya bu gerçeği anlatmaktaydı. Üretim ilişkileri, üretim güçlerinin karakteri ile tayin edilir; üretim ilişkilerinin yeniden üretilmeleri ve gelişmeleri üretim güçlerinin hareket sürecinde ve bunun sonucu olarak ürünün hareketi sürecinde gerçekleşir.

Üretim, ulaştırma ve haberleşme araçlarının tamamen teknik karakteristikleri, bunları işletme koşulları, bilimsel özel disiplinlerin alanına girer. Coğrafik, çevre için de bu böyledir. Coğrafik çevre, üretim biçimi üzerinde dolaylı yada dolaysız bir etki yaptığı; üretimin ve mübadelenin niceliksel ve niteliksel belirtilerinde yansdığı; ve bunun sonucu olarak bölüşüm alanına sadece niceliksel «düzelticiler» getirdiği ölçüde, ekonomi politiğin inceleme konusu olabilir.

Somut bir ekonomik ilişkiler biçiminin, yâni belli bir üretim ve mübadele biçiminin nesnel yasalarının bulunup ortaya çıkarılmasına; üretime ve mübadeleye uygulanabilir tamamen genel ve az sayıda yasanın belirlenmesine; paralel olarak Engels, ekonomi politi-

ğin temel görevinin; bir sosyal üretim biçiminden bir diğerine, bir alt biçimden bir üst biçime geçişlerin nesnel bağımlılığını keşfetmek olduğuna işaret etmiştir. Ekonomi politik, eğer bir hakim üretim biçimi içinde bu üretim biçiminin ölümünü hazırlayan, ve içsel gelişmelerini çözen daha yeni ve daha yetkin olan ve ondan sonra gelecek bir üretim biçiminin unsurlarını keşfederse sağlam bir bilim niteliği kazanır. Böyle bir ekonomi politik ilk defa Marx tarafından oluşturulmuştur.

Çağdaş kapitalist üretim biçimini Marx'ın incelediği tarzda sürdüren Engels, bu üretim biçiminin yitmesine ve tarihsel takipçisinin ortaya çıkmasına neden olacak uzlaşmaz gelişmeleri (antagonizma) araştırmıştır. Resmi ekonomik düşünce; kapitalizmin yükseliş çağında bu rejimi ebedi ve bütün diğer rejimler arasında en tutarlı rejim gibi ilân ederken, Engelsin kapitalist toplum üzerinde yaptığı marksist analiz, daha sonra tarih tarafından doğrulanacak şu sonuca varmıştır: «kapitalizmin ardılı olan sosyalizm, şimdiden kapıyı çalmaktadır.» (F. Engels -aynı eser- sayfa: 181)

Ekonomi politik, ekonomi ile uğraşır; toplumun varlığının ve gelişiminin tayin edici koşulu olan üretim güçlerinin gelişim biçimini, yani temelde üretim ilişkilerini ve üretim yasalarını inceler. Ekonomi politik, üretim araçlarının mülkiyet biçiminin, doğadaki nesnelere insanlar tarafından ele geçirilişinin (mülk edinilmesinin) sosyal biçimlerini inceler. Öte yandan, Engels özellikle hayatının son yıllarında, iktisatçıların dikkatini; «ekonomik, siyasal ve diğer yansımaları», yani, üretime bağlı olan; üretime etkide bulunan; üretimin doğrudan doğruya parçası olmayan, ve fakat üretimin sınırları dışında olduğu halde, üretimin hareketini genellikle takip eden alanlara çekmiştir. Engels, bu konudaki düşüncelerini, 27 Ekim 1890 tarihinde, Conrad Schmidt'e yazdığı mektupta ifade etmiştir.

Üretim, para piyasası ve değerler piyasası üzerinde egemendir; üretim yasalarının bu iki piyasa için etkinliği büyüktür, bununla beraber para piyasasının da, değerler piyasasının da genel bağımlılıkları içinde, sanayiye etki eden kendi özel yasaları ve evreleri vardır. Giderek para ticaretinin yaygınlaşması ile sadece devlet bonoları değil, fakat sanayi ve ulaştırma işletmelerinin hisse senetlerinin alınıp-satılması biçimine kadar varan değerler ticaretinin hedefi, üretimin bir kısmına doğrudan doğruya hakim olmaktır; bankerler ve değerler ticareti yapanlar bazı işletmelere el koyarlar ve üretimi yönetmeye başlarlar.

Göreceli olarak bağımsız bir alan olan para piyasası, sanayi krizlerinin önemsiz, hatta hiç bir rol oynamadığı faktörler tarafından doğrulan kendine özgü krizler geçirebilir. Fakat para krizleri ve para piyasasının bütün diğer sapsmaları sanayi üzerinde zorunlu olarak belli bir etkide bulunur.

Engels'in bu konudaki sağlam kavrayışı, çağdaş burjuva dünyasının para krizlerinin karakteri ile, bu krizlerin, ekonomik çevrimin (cycle) bizzat yükseliş (gelişme) aşamasında bile patlak vermesiyle tamamiyle doğrulanmıştır. Engels, siyasal hareketin ekonomik hareket tarafından tayin edildiğini; ekonomik hayatın belli gereksinimlerinin, her zaman belli ekonomik çıkarları yansıtan bir siyasal gücü, devleti doğurduğunu söylemiştir. Engels, «Devlet, temelde... üretim üzerinde egemen olan sınıfın ekonomik gereksinimlerinin yoğunlaşmış bir biçimde yansımalarından başka bir şey değildir...» (F. Engels-K. Marx-Seçme Eserler, Moskova-1968-sayfa: 649) diyerek vurgulamıştır. Fakat devletin de göreceli bir bağımsızlığı vardır; ve devlet iktidarı hareketleri tıpkı değerler ve para piyasası dalgalanmaları gibi, ekonomik ilişkiler üzerine, üretimin gelişmesi üzerine etki yapar. «Eşitsiz iki gücün karşılıklı etkileşimi vardır: bir yandan ekonomik hareketin etkisi; diğer yanda ise, mümkün olduğu kadar bağımsızlık eğilimi taşıyan ve bir kez bunu sağladıktan sonra kendine özgü bir hareket kazanan siyasal iktidarın hareketi» (Aynı eser, sayfa : 725)

Engels, ekonomik gelişim üzerinde siyasal iktidarın üç «önceyi kapsama» (retroaksiyon) olanaklı değişkenini belirlemiştir : 1 — Aynı yönde siyasal iktidar hareketi: Bu durumda ekonomik gelişim hızlanır. 2 —Ekonomik gelişmenin nesnel olarak olgunlaşması ve gerekli yönelimlerine karşı : Bu durumda siyasal iktidar, tarihsel akışın acıkça karşısındadır, ve kaçınılmaz olarak yıkılır. 3 — Ekonomi üzerinde değişken tavrılı bir siyasal iktidar hareketi: Bu durumda, siyasal iktidar bazen nesnel gelişim yönünde, bazen de karşısında yer alır.

İşçi sınıfı ve en sağlam biçimde örgütlenmiş bir parti içinde kişilik bulan siyasal öncü gücü (avan-gardı) : proletarya diktatörlüğünün kurulması için mücadele ederken, burjuvazinin iktidarının yerini alacak olan proletarya diktatörlüğünün ekonomik alanda tarafsız olamayacağı, ve olmaması gerektiği bilincindedirler. Proletarva diktatörlüğünün temel hedefi; ekonominin bilimsel yönetimi, ortak üreticilerin ekonomik eylemlerinin planlı örgütlenmesidir. Proletarva diktatörlüğünde, siyasal iktidarın ekonomik notansiyeli, üretim araçlarının sosyal mülkiyeti sayesinde ölçülemeyecek derecede büyüür.

Bu gerçekler de göstermektedir ki; modern burjuva devletin farklı teknelci yönetim ve düzenleme metod ve biçimleri, doğrudan doğruya olmasa bile, ekonomi politiğin konusu kapsamına girmektedir, ve girmek zorundadır. Burjuva devlet gücünün tekellerinin gücü ile kaynaşmasından doğan teknelci devlet kapitalizmi sosyo-ekonomik problemlerinin, modern burjuva ekonomi politiğinin temel bir elemanı olduğunu hiç kimse yadsıyamaz.

Sosyalizmin ekonomi politığının de herşeyden önce teori alanına giren problemleri incelediği aynı şekilde yadsınamaz, sosyalizmin ekonomi politığı, özellikle sosyalist devletin ekonomik eylemini; bu eylemin genel yönlerini olduğu kadar nesnel temellerini, ekonomi politığın biçimlerini ve metodlarını; ekonomi politik aracılığıyla nesnel yasalardan yararlanma mekanizmasını; üst-yapı kategorilerinin sosyo-ekonomik temellerine, yâni üretim ilişkilerine etkisini analiz eder.

Sosyalizmin ekonomi politığı, doğru bir ekonomik politikanın; yâni üretim güçlerinin olgunlaşmış gereksinimlerini bilimsel olarak ifade eden bir ekonomik politikanın teorik temelini oluşturur. Sosyalist toplumun ekonomik gelişiminin somut planlarını ve ölçülerini gerçekleştiren ekonomik politika, ekonomi politığın sonuçlarına ve tezlerine dayanır. Diğer yandan, ekonomi politik, somut bir ekonomi politikasının, toplamı belli bir üretim ilişkileri tipini meydana getiren ekonomik yasaların karakteri ve belirli biçimi üzerindeki etkisini hesaba katar. Bunun sonucu olarak, ekonomi politikası ve ekonomi politik, kendi aralarında bağımlı olmakla beraber, aynı şey değildirler. Katı bir sınırla ayrılmamakla beraber, birbirleriyle çakışmazlar da.

Engels'in görüşlerini eleştiren burjuva ve sağ reformist görüş; Engels'in kavramlarını suni olarak Marx'ın kavramlarına karşı çıkarmaya çalışmakta; ve çoğu zaman ikisi arasında (Marx ve Engels arasında) güya metodolojik «farklılıklar» varmış gibi göstermeye gavret etmektedir. Bazıları ise, Engels'in sözde Marx'a sadık kalırken, gerçekte tarihsel gelişme genel kavramının diyalektik karakterini basitleştirdiğini; marksist diyalektik tarih kavramı yerine, evrensel bir «tekçi sözde diyalektiği (monist pseudo-diyalektik)» ve toplumsal gelişim süreci ile sonsuz organik gelişim sürecinin özdeşliğini savunduğunu iddia ederler; yâni onlara göre, Engels, doğanın gelişim yasaları ile toplumun gelişim yasalarını aynı plana yerleştirmiş, ve bizi çevreleyen doğanın hareketinin ve insan toplumu hareketinin temelindeki yasaları aynı ölçüde yorumlamıştır. Bu «elestiricilerin» görüşüne göre, Engels, zayıfı ortadan kaldıran ve seçkinlere, güçlülere yaşama hakkı tanıyan koyu bir gerekirci (determinist), kendiliğinden gelişen bir evrime inanan bir sosyal-Darwinci olmaktadır.

Fakat, Engels'in ekonomi politığın metodu için söylediklerine baktığımızda, bütün bu ithamlar kağıttan kaleler gibi yıkılmaktadır. Engels, tamamen Marx'ın yöntemi ile burjuva ekonomi politığının zayıf noktalarını derinliğine açıklamıştır. Bütün sosyal bilimlerin idialı «reformcusu» Dühring'in metodolojik güçsüzlüğünün en parlak şekilde gösterilmesi Engels'e aittir. Oysa, geçen yüzyılın 70 yıllarında bu yazarın eserlerinin, ve özellikle «Ekonomi Politik

ve Sosyal Ekonomi Dersleri» adlı eserinin sosyalist ideale tamamen sadık, tartışılmaz politik dürüstlükte ve çok zeki bir çok insanın yönünü şaşırtabilmiştir. Örneğin, A. Bebel, Dühring'in ağına düşenlerden biri olup, bu yazarın Ekonomi Politik ve Sosyal Ekonomi Dersleri adlı kitabı için Marx'ın Kapital'inden sonra «son zamanların en iyi ekonomik eseri» demiştir.

Engels, marksist ekonomi politiğin devrimci metodunun temel özelliklerini tanımlamıştır.

«17. nci yüzyılın sonunda dahilerin zihninde beliren» ve Ricardo'nun eserlerinde zirveye ulaşan burjuva ekonomi politiğinin tayin edici karakteri, metafiziktir. Burjuva iktisatçıları tarafından formüle edilen yasalar ve kategoriler, çağlarının gereksinimlerinin ve ilişkilerinin ifadesi olarak değil, fakat «ölümsüz ruhun» ifadesi olarak; ekonomik eylemin tarihsel olarak belirlenmiş bir biçiminin ifadesi olarak değil, fakat doğanın ebedi yasaları olarak ortaya çıkmıştır.

Burjuva iktisatçılarının insanın değişmeyen yapısından çıkardıkları üretim ve mübadele ekonomik yasaları, dikkatli bir gözle baktığımız zaman oluşmakta olan burjuva toplumunun karakteristiklerini taşıyan temel üzerinde üretim ve mübadele ile uğraşan kendi çağdaşları olan «hiçbir zaman değişmeyecek» insanın yapısından doğmaktaydı. Bu insanın davranışı ve düşünce biçimi, bütünüyle burjuva toplumuna özgü üretim biçiminin özellikleri ile şartlanmıştı.

Ekonomi politiğin tarihsel karakteri, gerçek ekonomik ilişkileri farklı ülkelerde ve farklı uygarlık derecelerinde incelemek gerekliliğini içerir. Bu çok önemli ideolojik ilke, burjuva klasikleri tarafından küçümsenerek yadsınmıştır.

Ekonomik ilişkilerin nesnel karakterini tanıması; nedensellik ilkesini, yani şu yada bu ekonomik olguların karşılıklı bağıntısı ilkesini, insanın bilinçli amacından bağımsız bazı nedenlere sürekli olarak uygulaması Smith'in yadsınamaz başarısıdır. Böylece, sosyal üretim için, insan toplumunun bütünü için yararlı olan iş-bölümünün gerçekleşmesi: Smith'e göre kişilerin iyi niyetliliği ve acık görürlülüğü sonucu değil, fakat bir nesnenin diğer bir nesne ile mübadelesine, ticarete doğru yönelen bir eğilimin yavaş ve dereceli olarak gelişiminin sonucu gerçekleşmiştir. Kasa, biracı., veya fırını karşılıklı bir sempati nedeniyle kendi aralarında ticaret yapmazlar: onları kendi aralarında ticaret yapmaya zorlayan şey, hepsinin kendine özgü çıkarıdır. Bununla beraber bir burjuva toplumu temeli üzerinde gelişiminin en yüksek derecesine varan nesnel olarak oluşan bu ilişkileri, bu «doğal düzeni» Smith, mutlak ve tek gerçek olarak kabul etmiştir.

Sosyalizmin «reformcusu» ve «temel eleştiricisi» Dühring tarafından temsil edilen en yeni burjuva ekonomi politığının tezlerini inceleyen Engels, bunların temelinde de tarihsel yasaların değil, fakat «sonsuz gerçek», «son tahlilde kesin gerçek» iddialarını taşıyan «doğal» yasaların olduğunu göstermiştir. Yani, Smith'ten Dühring'e kadar hiçbir şey değişmemiştir.

Dühring, bölüşüm yasalarını, üretim ve mübadele temeli üzerinde kurmak yerine, örneğin, ekonomik güçlerin birleştiği ve amaçlarının uyduğu «iki kişi» şeması gibi idealist ve volontarist (iradeci) şemaları uyarmıştır.

Dühring'in bu şemasının diğer bir biçiminde ise, taraflardan biri diğeri tarafından ortak eylem sürecinde şiddet zoruyla «basit bir köle, veya ekonomik hizmet için basit bir araç» durumuna getirilmiştir. Bütün bunların nedeni, tesadüfi durumlardan ortaya çıkan saf şiddet olup, bu adaletsiz ve ahlaka aykırı bir şeydir ve mahkum edilmelidir.

Böylece, Dühring, «bölüşüm teorisini ekonomik düzeyden çıkarıp, bütünüyle ahlak ve hukuk düzeyine, yani maddi olgular alanından, az yada çok sallantılı kavramlar ve duygular alanına aktarmıştır.» (F. Engels, Anti-Dühring-sayfa-187)

İşte Dühring'in belli bir bölüşüm biçimini zorunlu kılan gerçek nedenleri hesaba katmadan, gerçekten adaletsiz olan kapitalist bölüşüm biçiminin temel nedenlerini ortadan kaldırma gerekliliğini göstermeden; emeğin ürünlerinin bölüşümünün adil ve ahlaki, evrensel ve ebedi ilkelere uyularak yapılmasını vaaz ettiği siyasal bildirimleri, bu öznelci ve idealist sahte kavramlarından doğuyordu.

Almanya'da Marx'ın Kapitali'nin yayınlanmasından sonra, marksizmin ekonomik doktrinine karşı koymak için ekonomi alanında üretim ve mübadelenin nesnel yasalarının teorik analizi yerine, bir yığın olgunun sadece yüzeysel biçimde tasvirini ve kaydedilmesini savunan «tarihsel metodun» taraftarları ortaya çıkmıştır. Bunlar, kendilerini, bilimsel olmayan bir metodu benimsemekle itham edenlerden kaçınabilmek için bir yandan bilimsel ve tutarlı bir karakteri olduğunu ilân ettikleri kendi ekonomi politiklerini överirken, diğer yandan soyut, hayattan kopuk burjuva klasikleri de dahil olmak üzere ekonomi politığın gerçekten bilimsel ekollerinden destek bulmaya gayret etmişlerdir.

Nesnel olarak mantıki olan bu değişimde, Engels, burjuva ekonomik düşüncesinin had safhaya varmış bozuluşunun işaretini görmekteydi. N. F. Danielson'a şöyle yazıyordu: «Ekonomik bilimin hangi uçuruma düştüğünü size göstermek için Lujo Brentano 'Klasik Ulusal Ekonomi' (Leipzig 1888) üzerine bir kitap yazdı. Bu ki-

tapta şunları vaaz ediyor: 'Genel veya teorik ekonominin hiçbir değeri yoktur, fakat özel veya pratik ekonomi herşeydir. Doğa bilimlerinde olduğu gibi (!) olayları tasvir etmekle kendimizi sınırlamayız; bu tür tasvirler, peşin hükümlü (a priori) bütün tümdengelimlerden son derece daha çok değerlidir.' Doğa bilimlerinde olduğu gibi (!) bu söz, Darwin'in, Mayer'in, Joule'un, Clausius'ün, enerjinin evrimi ve dönüşümü yüzülünde çok komiktir (!)...» (F. Engels-Kapital Üzerine Mektuplar-sayfa: 361). «Tarihsel metodun» savunucuları, Brentano'da görüldüğü gibi görüşlerini doğa bilimlerine dayandırmak istiyorlardı. Fakat bu önceden başarısız kalmaya mahkum bir girişimdi. Çünkü, doğa bilimlerinin büyük başarıları; özellikle nesnel olarak varolan bir yapının olgularının yüzeysel gözlemlerle varılmıyan özünü ifade eden yasaları temel almasından doğmaktaydı. Ekonomi biliminde olduğu gibi, biyolojide, fizikte ve diğer doğa bilimlerinde görülen ilerleme, derin süreçlere nüfuz edilme yönünde geliyordu.

Marx'ın metodu, marksist ekonomi politik metodu, diyalektik materyalizm, maddi dünyanın ve maddi dünya bilgisinin gelişiminin en genel yasalarını inceleyen bir bilimdir.

Diyalektiğin ve diyalektik mantığın temel yasaları, Engel tarafından formüle edilmiştir; fakat Engels'in isaret ettiği gibi, diyalektik, Hegel'de yapısı bozulmuş bir biçimdedir; ve «düşüncenin kendiliğinden gelişimini» ifade etmektedir. Hegel'in diyalektiğinin içerdiği soyut kurulların yanısıra çok önemli tezleri olduğu da gerçektir. Örneğin, Hegel'in diyalektiğindeki nicelikten niteliğe ve nitelikten niceliğe geçiş yasasını felsefi sistemine sokan Marx, bu yasa sayesinde toplumun somut gelişiminin inandırıcı ve canlı bir tablosunu çizmiştir. Hegel tarafından soyut düzeyde oluşturulmuş diyalektik geçişler, Marx tarafından özellikle Kapital'de meta'nın tarihi ve yapısı; bir özel meta'nın pazarda billurlaşması; para ve paranın sermayeye dönüşümü analizinde gerçekliğin sağlam bir bilimsel açıklaması olarak ifadesini bulmuştur. Diyalektik materyalizm, ekonomi politik metodu olarak, havafi, sözde-bilimsel, hayattan kopuk semalar icat etmek demek olmadığı gibi, gözlemlenen olaylara sevirici kalmakta demek değildir; tam tersine, diyalektik materyalizm, ekonomi politik metodu olarak gerçek ekonomik ilişkileri incelemeyi; olayların ve olayların bağlantılarının bizzat özüne nüfuz etmeyi; sistemli ve son derece dikkatli bir ayıklama yapmayı; sosyal ve tarihsel gelişimin motor güçlerini ve yönetici eğilimlerini ortaya çıkarmayı gerektirir.

Marx, ekonomik biçimleri analiz ederken, doğa bilimcilerinin kullandıkları mikroskop ve kimyasal maddeler gibi araçlardan yararlanılmıyacağını belirtmiştir. Bunu söylediği çağdan beri, bilimsel araştırmanın yöntemleri ve somut araçları muhakkak ki, ilgü-

İemiyecek dorecede zenginleşmiştir. Bu zenginleşme, elbette ki sadece doğa bilimleri alanında olmamıştır. Elektronik beyinlerin yeni teknikleri, ekonomik süreçlerin incelenmesinde kullanılmaya başlanmış, matematik modeller ekonomik süreçlerde geniş uygulama alanları bulmuştur. Fakat bugün daha hâlâ yüz yıl öncesi gibi, soyutlama gücü, yâni şeylerin ve ilişkilerinin genel içeriğinin düşünce vasıtasıyla genelleştirilmiş bir ifadeye indirgeme sanatı, ekonomi politikte son derece büyük bir önem taşımaktadır. Bu tarzda yapılmış soyutlamaların bilimsel sağlamlığı büyük olup, bilgilenme alanında çok önemli bir yer tutmaktadır. Bu tür soyutlamalar, keyfi bir düşünce ürünü değildir. Bunlar, gerçekte şeyler içindeki içeriği ve araştırmacıyı ilgilendiren ilişkileri düşünce biçiminde yansıtır.

Soyutlamalar, bilimsel kavramlar; şeylerin özünü, karşılıklı ilişkilerini, hareketlerini, gelişimlerini ifade etmek zorundadır. Engels, «şeyler ve karşılıklı ilişkileri sabit olarak değil de, değişken olarak kavrandığı anda, bunların insan beynindeki yansımaları olan kavramların da, değişikliğe uğradığı kendiliğinden anlaşılır; bu koşullar içinde, kavramlar, katı bir tanımlama içinde hapsedilmiş olarak kalmıyacaklar ve fakat oluşumlarının tarihsel veya mantıki sürecine göre gelişeceklerdir.» (F. Engels-Kapital'in, Birinci Cildinin, Üçüncü Kitabına Önsöz-Paris-1957-sayfa: 17)

Engels, özellikle değer yasasını; pazar için üretimin gelişim ve geleceğinin tarihsel sürecinin içsel bağlantılarının; mantıklı ve bilimsel araştırılması sürecinde, insan düşüncesinde bu sürecin örnek biçimde ifade edilmesi olarak kabul eder. Bu ne bir kurgu, ne de keyfi bir hipotezdir; fakat gerçek ilişkilerin bilimsel yansımasıdır (K. Marx-F. Engels-Toplu Eserler-25-II nci kısım-sayfa: 469, rusça).

Bundan sonra önemli olan, farklı soyut tanımlamalar arasındaki mantıki bağı saptamak, birbirlerine göre doğru biçimde düzenlemektir. Başka türlü söylenirse, aşamalı (birbiri ardı sıra gelen) bir soyutlamalar sistemi kurmak gereklidir, çünkü, bilimin gereksinimlerine cevap veren; dağınık ve düzensiz gruplar halindeki kavramlar değil, tam tersine, birbirleriyle sıkı sıkıya bağlantılı ve tutarlı belli bir sistemdir.

Bugün değişik yerlerde ortaya çıkan yeni bir moda, ekonomi politiği bir uygulamalı matematik olarak göstermeye gavret etmektedir: soyut mantık aygıtı ve aletleri, matematik sembolleri, formülleri, v.s. karşısında silinme derecesine varıncaya değin ekonomi politik matematikleştirilmek istenmektedir. Bu modanın bazı çok gayretli taraftarları ise, ekonomi politiğin «fizikleştirilmesi» üzerinde tartışmaktadırlar. Ekonomi politiğin geleneksel ve en yetkin biçime ulaşmış aygıtını yoksaymayı, ve ekonomiko-matematik

araştırma metodlarının artan rolünü daha iyi yansıtacak yeni bir aygıt kullanmayı istemektedirler.

Ekonomik süreçlerin incelenmesinde kullanılan somut yöntem ve araçlar alanında meydana gelen ilerleme, hiçbir zaman ekonomi politikte, niteliksel analizin önceliğini kaybetmesi anlamına gelmez.

Ekonomi politığın tarihsel, mantıki ve soyut karakteri, bu bilimi hiçbir zaman ekonominin pratik problemlerinden uzaklaşmış, salt tasvirci bir bilim olarak kabul etmeyi, ve yeni bir «pratik» ekonomi politik yaratmayı gerektirmez. Ekonomik ve bilimsel-teknik ilerleme ile ekonomik bilimlerin ve yeni bilimlerin farklılaşmasının derinleşeceği, özellikle de uygulamalı bilimlerin ekonomik bilimlerden ayrılacağı açıktır. Üretimin yeni branşlarının ortaya çıkmasının, hizmetler sektörünün yaygınlaşmasının bir yeni ekonomik disiplinin ortaya çıkması için gerekli koşulları hazırlaması doğaldır. Fakat bütün ekonomik bilimlerin teorik temelini, ekonomi politik tarafından sağlandığı ve sağlanacağı da hiçbir zaman yadsınamaz.

Marx'ı ve doktrinini daha sağlığında çürütmek için, Rodbertus'un eserinden çaldığı ileri sürülmüştür. Bu tutarsız ithamın ayrıntılı analizi başlıbaşına bir yazı konusu oluşturur. Bununla beraber, burada Engels tarafından C. Rodbertus-Jagetzow'un soyutlamalarının özü hakkında yapılan açıklamaları kısaca hatırlatmakta yarar vardır. Bu açıklamalar, Marx'ın teorik temellerinin, Rodbertus-Jagetzow'un teorik temellerine tamı tamına karşıt (zıt) olduğunu göstermiştir; bu temelsiz çalma ithamı böylece yıkılmıştır.

Marx'ın teorik soyutlamaları, incelenen nesnenin maddi içeriğini ifade ettiği halde, Rodbertus tam tersine, ilk önce bizzat kendisi için bir ideal tasvir yaratır, ve nesneyi, bu ideal tasvire göre yorumlar; şeyleri ve ilişkileri, daha önceden hazırlanmış bir çerçeveye içine yerleştirdiği soyut bir kavram olarak formüle eder.

Maddi şeylerin de sosyal ilişkilerin geçici karakterine isaret eden Marx'tan farklı olarak, Rodbertus, şeylerde ve sosyal ilişkilerde ebedi bir gerçeklik içeriği aramıştır. Rodbertus'un yaklaşımı, sosyal ilişkiden bu sosyal ilişkiye uygun düşen kavrama doğru değil, fakat soyut bir kavramdan, havalı bir gerçekliğe doğrudur.

Bir kavramın, tamamen bilimsel de olsa, gerçek hayatın fotoğrafik bir kopyesi olmaktan uzak olduğu açıktır. 12 Mart 1895'te, Conrad Schmidt'e yazdığı mektupta, Engels, «kavram, gerçekliğin dolaysız, eksiksiz ifadesi olmayıp, gerçekliğin de kendine özgü dolaysız ve eksiksiz kavramı yoktur... bir kavram, bir kavramın temel karakterine sahiptir... kavram, önce soyutlanması gereken gerçeklik ile bir anda prima facia (ilk göz atışta) çakışmaz...» (F. Engels-Kapital Üzerine Mektuplar-sayfa : 416-417)

Kavram ve ifade ettiği gerçeklik arasındaki kısmi aykırılığa örnek olarak, Engels, genel ve ortalama kâr oranı kavramının pratik hayattaki iş yönetimi ile mukayesesini göstermiştir. Kâr, «her an ancak yaklaşık olarak vardır. Aynı kâr oranı iki ayrı şirkette en ufak ayrıntısına çakışmıncaya gerçekleşse bile, iki şirket belli bir ticaret işleminde **tamı tamına aynı kâr oranını elde etseler bile...** genel kâr oranı ancak birçok şirketin ortalaması ve bir dizi yıl üzerinden bulunabilir.» (Aynı eser-sayfa: 417). Feodalite, feodilite kavramına hiçbir zaman tam tamına uymamıştır. Engels'in bu gözlemi, kapitalizme de tamamiyle uygulanabilir.

Gerçeklikle doğrudan doğruya çakışmamakla veya gerçekliğe her zaman tamı tamına uymamakla beraber, kavram bir hayal mahsulü de değildir; kavram, olgunun, sürecin, sosyal biçimin, v.s. tayin edici ve temel hatlarını ifade etmek zorundadır. Kavram ve olgunun birliği, bunların sonsuz bir yaklaşım süreci olarak tanımlanabilir.

Engels, bilimde önceden oluşturulmuş bütün şemalara en kararlı biçimde karşı çıkmış, ve karmaşık sosyal olguların önceden saptanmış, basmakalıp çerçeveler içine yerleştirilmesinin kabul edilemez bir davranış olduğunu belirtmiştir.

Engels, istenilen sonuçları çıkarmak için olayları çarpıtmaktan her zaman tiksiniştir. Bu konuda şöyle diyordu: «Bütün eleştirilerin koşulu, bağımsızlıktır.» (F. Engels-Felsefenin Sefaleti-Birinci Almanca baskısına önsöz-Paris-1961-sayfa : 39)

11 Ağustos 1884 tarihinde Engels'in Paul Lafargue'a gönderdiği mektup, bu konuda büyük bir metodolojik yarar sağlamaktadır.

P. Lafargue'in fransız burjuva iktisatçı ve sosyolog P. Leroy-Beaulieu'nün «Kollektivizm. Yeni Sosyalizmin Eleştirisel Araştırması» adlı kitabı için hazırladığı elyazması makalenin somut bir analizinden sonra, F. Engels, Lafargue'a şöyle yazıyordu: «Marx, sizin ona atfettiğiniz 'siyasal ve sosyal ideale' karşı çıkmıştır. Söz konusu olan, ekonomik bilimin «bir bilim adamı» ise, onun ideali olamaz, o bilimsel sonuçlar oluşturur, ve ne zamanki bundan da fazla olarak, bu bilimci parti üyesidir, o zaman bu bilimsel sonuçların pratiğe uygulanması için mücadele eder. İdeali olan bir adam, bir bilim adamı olamaz, çünkü onun önceden tasarlanmış bir görüşü vardır» (K. Marx-F. Engels-Toplu Eserler-cilt 36-sayfa 170 rusca). «İdeal» kelimesi burada, somut bir maddenin ancak kılı kırk yararcasına yapılan bilimsel analizi temeli üzerinden sonuçlar çıkarmak gerekliliğini hesaba katmadan tamamiyle öznel bir isteğe uygun olarak, kamıt göstermeksizin iradeci (volontaris) biçimde tez ileri sürmek anlamına gelmektedir.

Bilim, ideal hayalleri bünyesinde barındırmaz. Fakat sağlam ve tutarlı olarak vücut bulan bilimsel sonuçlar, gerçekleşmesi için uğruna mücadele verilen bir ideal değeri kazanabilir. İnsanlığın en yüce kurtuluş savaşı ideali, Marx, Engels ve Lenin tarafından oluşturulan bilimsel komünizmdir.

Ekonomi politik isminin de gösterdiği gibi, bir sınıf tavrı, zorunlu olarak bir parti zihniyeti, bir saf tutma tavrı, belli bir sınıfın siyasal ve ekonomik çıkarlarını savunma gerektirir. Burjuva ekonomi politiği, varoluşunun başlangıcından beri, şeklen halkın yada ulusun zenginleşmesinin bilimi gibi gösterilse de, gerçekte burjuvazinin zenginleşmesinin bilimi olmuştur. Burjuva ekonomi politiği, üretim araçlarının sahiplerinin dar sınıf çıkarlarını, bütün toplumun çıkarları gibi göstermiştir.

Burjuvazi ilerici bir sınıf niteliğini koruduğu sürece, kendini savunması, tarihsel ilerlemenin koşullarına genel hatlarıyla uygun düşmekteydi. Fakat, üretim güçlerinin sosyal karakteri ile üretim güçleri üzerindeki burjuva örtüsü arasındaki çelişkiler keskinleştiği ölçüde, burjuva ekonomi politiği çerçevesinde burjuvazinin kendini savunması, bu bilimin bilimsel değerini gittikçe yoketmiş, ve temelsiz, sahte ve ayakları üzerinde duramıyan bir sözde-bilim durumuna sokmuştur. Kapitalist mülkiyetin dokunulmazlığını savunan burjuva iktisatçıların görüşleri, bilimsel nesnel bir analizin gereksinimleri ile açıkça çelişkili duruma gelmiştir.

İlk defa Marx ve Engels'in gösterdikleri gibi, en köklü sosyal devrimi yapmakla yükümlü olan yeni bir sınıf, proletarya, burjuvaziden siyasal ve ekonomik iktidarı devralma sürecine çoktan girmiştir. Proletaryanın büyük tarihsel görevi, sosyal hayatın tayin edici alanı olan üretim alanındaki nesnel süreçlerin nesnel analizi sonucu ortaya çıkmıştır. İşte bu yüzden, işçi sınıfı safında yer alan bilimciler, parti zihniyeti ile beraber en bilimsel zihniyeti de birarada temsil etmektedirler.

Bilimin diğer bütün alanlarında olduğu gibi, ekonomi politik alanında da bir çok araştırması, son derece zengin ve çeşitli eserleri ile evrensel yücelikte bir insan olan Engels, bozulmaz ve kararlı bir parti zihniyeti ile beraber tam bir nesnellığın en örnek alınacak ve en değerli birleşimi örneklerinden biridir. Engels, incelenen konunun, bir yandan mantık açısından, diğer yandan ise tarih açısından yaklaşımının en sağlam örneklerini vermiştir.

Ekonomi politikte en önemli metodolojik sorunlardan biri, mantık ve tarih arasındaki orantı olup, her özel olayda, incelenen her oigunun, her kategorinin özelliklerine yaklaşımda tarihsel yaklaşım ve mantıki yaklaşım eşdeğerli olmak zorundadır. Bu yaklaşımlardan herhangi birine ağırlık verip, diğerini ihmal etmek, varılacak

sonucu fakirleştirir, incelenen şeyin özünün bulunmasını engeller, yada bu özü çarpıtır. Daha önce sözünü ettiğimiz «tarihi okul» ekonomik süreçlerin içsel mantığını ihmal etmiş ve bunun sonucu olarak çalışmaları sadece tasviri ve tamamen yüzeysel kalmıştır. Bu ekolün çalışmalarının sonuçları, bütünüyle sistemsizdir. En iyi burjuva iktisatçıları olan Smith ve Ricardo, kapitalist pazar ilişkilerinin özünü keşfetmeye çalışmışlardı; çalışmalarının bilimsel değeri büyüktü, fakat kendilerini çevreleyen dış dünyayı, tarihsel hareketi olmayan, donmuş bir evren olarak görmüşlerdir.

Smith ve Ricardo burjuva toplumunun kategorilerine, bu kategorilerin ifade ettiği ilişkilere, ebedi, hareketsiz bir karakter atfetmişlerdir. Kazanılmış bilgilerin mutlaklaştırılması, ve sosyal gelişimin derecesi, burjuva klasiklerinin zayıflığı olmuştur.

Soyut mantık ve tarih bilimi olan ekonomi politiğin bizzat kendi özelliklerinin zorunlu kıldığı mantık ve tarihin biraradalığı ilkesinin bilincine bütün iktisatçılar arasında ilk kez varan Marx ve Engels olmuş, ve bunu pratikte de gerçekleştirmişlerdir.

Kapital'in yayınlanmasından önce, bu ilkenin en yetkin biçimde vücut bulduğu eser, Marx'ın «Ekonomi Politikin Eleştirisi» nin ilk baskıdır (1859). Bu ilke, bu eserde doğrudan doğruya formüle edilmeksizin ortaya çıkmıştır. Bu eserin yayınlanmasından iki ay sonra, Engels, Das Volk'ta, dostunun kitabını incelediği bir yazıda, son derece önemli olan bu ilkeye dikkati çekmiş, ve Marx'ın hem ekonomi politik alanında, ve hem de felsefe alanındaki devrimci ve yaratıcı düşüncesinin en büyük bulgularından biri olarak nitelemiştir.

Engels, Marx'ın ekonomi politiğin eleştirisini, kendi yarattığı bir metod uygulayarak yaptığına işaret etmiştir. Marksizmin kurucuları eserlerini yarattıkları dönemde, bilimin pratikte ilmi araştırma metodu vardı. Bir yanda, yaratıcısının idealist biçimde bıraktığı hegelci diyalektik, kullanılmaktaydı; diğer yanda ise, her türlü evrimi yadsıyan metafizik metod. Bu iki metoda uyan burjuva iktisatçıları, Engels'in deyimiyle «bağlantısız ve birbirini takip etmeyen kocaman eserlerini yayınladılar (K. Marx-F. Engels-2 Ciltlik Seçme Eserler-1 nci cilt-sayfa-387).

Kant ve özellikle Hegel, yetersizliği artık açıkça ortaya çıkan metafizik metodu bir ölçüde aşmışlardır. Fakat metafizik metodun daha hâlâ kullanılmaya devam edilmesinin nedeni, düşünce tarzı anlaşılmadığı için Hegel'in diyalektik metodundan korkulması, ve bizzat Hegel'in diyalektik metodunun da kendi içinde çelişkili olması ve köklü bir eleştiriye ihtiyaç duymasıydı. Oysa böyle bir eleştiri üstesinden gelinmeyecek kadar çetin gözüküyordu. Engels, bu konuda şöyle yazıyor: «Marx, bu alanda Hegelci mantıktan Hegelin

gerçek keşiflerini içeren çekirdeği çıkarabilen ve diyalektik metodu, idealist kabuğundan sıyrarak, düşüncenin gelişiminin en doğru biçimini oluşturan tek kişidir. Marx'ın ekonomi politik eleştirisinin temeli görevini gören metodun oluşturulmasını, önem bakımından, temel materyalist kavramın hemen arkasından gelen bir sonuç olarak kabul ediyoruz.» (F. Engels-aynı eser-sayfa: 388.389).

Diyalektik materyalist metodu oluşturduktan sonra, bunun kullanım tarzına da karar vermek gerekiyordu, çünkü, Engels'in işaret ettiği gibi, Marx tarafından yaratılan yeni metod bizzat kendi gereksinimlerine göre ekonomi politik eleştirisine iki tarzda uygulanabilirdi; tarihsel veya mantığı :

İlk bakışta tarihsel araştırma biçiminin daha açık oima yararı varmış gibi görünür. Bu açıdan bakıldığında, bu tarihsel araştırma biçimi daha yaygındır. Gerçekte, olayların bilimsel yansıması olarak tarihte kaba hatlarıyla bir evrim gözlenir; daha basit ilişkilerden, daha karmaşık ilişkilere doğru olan bir gelişim. Bununla beraber, daha yakından bakılırsa, ilk bakışta en doğru ve en sağlıklı gözüken bu tarihsel biçim ne tamamiyle doğrudur, ne de tamamiyle sağlıklıdır. Engels son derece dikkatli bir biçimde tarihin çoğu kez sıçramalar ve zigzaglarla geliştiğine dikkati çekmiştir. İşte bu yüzden, tarihin akışı çok yakından takip edilirse, özden uzaklaşmış olunabilir. Tarihsel gelişim izlenirken, temel bir değeri olmayan çok geniş bir belgeler yığınına başvurmak gerekir, bu da, ister istemez düşüncenin sürekliliğinde kopukluklara yol açar. Bu nedenden bilimcinin ekonomik politik uzmanının tarihsel metodu kullanırken, bir yandan gerçek gelişimi takip etmesi gerekirken, diğer yandan ise araştırmanın tarihsel metod tarafından ezilmesini önlemesi, ve herhangi bir olguyu analiz ederken, bu olguyu karmaşıklaştıran tesadüflerden kurtarılması gerekir. Böylece iç yasalar, yani sürecin mantığı takip edilebilir.

Bilimci, mantığı metodu hiçbir zaman tarihsel metodun karşısı olarak anlamamalı, tam tersine, tarihsel metodun, ekonomi politığın bizzat kendi nitelikleriyle vücut bulduğunu kavramalıdır. İktisatçı, mikroskobunu, tarihin zigzagları üzerine değil, tarihin genel akışı üzerine yerleştirir; kategorilerin tarihsel yol alışı analiz eder. Bu konu ile ilgili olarak Engels'te sunları okuyoruz: «Düşüncelerin düzeni, söz konusu olan tarihin ne ile başladığı, ve bundan sonraki gelişiminin, tarihsel akışın soyut bir biçimde ve teorik olarak tutarlı bir yansımasından başka birşey olmayacağıdır; bu düzeltilmiş bir yansıma olacaktır, fakat bu düzeltme, tarihin her andaki gelişiminin en uygun noktasında ve klasik saflığında gözlemlenen gerçek akışı tarafından yapılacaktır. (F. Engels-aynı eser-sayfa: 389). Gerçek tarihsel süreç, mantığı düşüncenin nesnel temelini sağlar. Mantığı tanımlamaların tümdengeliimi, tarihe dayanmak zorundadır.

Özetlersek, mantık ve tarih birbiriyle çakışmak zorundadır. Bundan da öteye, Engels'in işaret ettiği gibi mantıki gelişim hiçbir zaman sadece soyut bir açıklama ile sınırlanamamalıdır. Tam tersine tarihsel belgeler, tarihsel gerçekliğe sürekli olarak başvurmak, mantıki metod için zorunludur.

Engels'in bu konudaki düşüncelerinin ve tanımlamalarının Marx'ın aynı konudaki eseri «Ekonomi Politığın Eleştirisi» adlı kitabındaki düşünce ve tanımlamalarla çakışması ilginçtir. Marx'ın bu eserinin ilk baskısından önce yada sırasında Engels'e bu konuda danıştığını bilmiyoruz. Bu mümkün olabilir. Engels'e yazısında ekonomik araştırmada mantıki ve tarihsel metodlar arasındaki ilişki problemi üzerinde durması söylenmiş olması çok mümkündür.

Engels'in Marx'ın bu kitabının (Ekonomi Politığın Eleştirisi) ile ilgili yazısı üç bölümden meydana gelecekti. Bugün elimizde sadece ilk iki bölümü bulunmaktadır. Marx'ın kitabının ekonomik içeriği ile ilgili bölüm yazılmamıştır, ya da kaybolmuştur. Fakat Engels ilk iki bölümde, ekonomi politiği daha önce ulaşılmamış bir yola sokmaya yetenekli tek model olan Marx'ın metodunun tutarlı bir karakteristiğini vermiştir.

Engels, Hegel'in diyalektiğini eleştirerek özümleyen ve pratikte Kapital'de ve diğer eserlerinde uygulayan Marx'ın oluşturduğu diyalektik materyalizmi en yetkin biçimde kullanmıştır. Fakat Engels, diyalektik materyalizmin sadece mukayese edilemez bir propagandacısı değildir. Engels, aynı zamanda diyalektik materyalizmin yasalarının ve kategorilerinin geliştirilmesine çok büyük bir katkıda bulunmuştur. Engels'in bu alandaki eserleri, nesnel ekonomik gerçekliğin diyalektik analizinin modelleridir. Daha önceki iktisatçıların olumlu yönlerinden büyük bir ustalıkla yararlanan Engels, Marx'la birlikte kapitalizmin tarih öncesini, yapısını, tarihsel hareketinin genel yasalarını, kaçınılmaz yokoluşunu açıklayan eşsiz proletarya ekonomi politiği anıtını yaratmıştır.

Marx ve Engels tarafından kurulan temeller üzerinde, kapitalist üretim biçiminde Marx ve Engels'ten sonra meydana gelen değişiklikler, özellikle Lenin'in eserlerinde incelenmiştir, ve sosyalizmin ekonomi politiği kesinlikle formüle edilmiştir.

Bugün, Engels'in geçen yüzyılın 70 yıllarında yaratılmasının görev olduğunu söylediği kelimenin geniş anlamında bir ekonomi politiğe sahip olduğumuzu söylemek hakkımızdır.

tekrardan sendikalar bugünkü durum ve trotski ve bukharin'in hataları

V. İ. LENİN (*)

Parti içi tartışmalar, kongre öncesi fraksiyon mücadeleleri, yâni, SBKP'nin X neu Kongresi için seçim-öncesi mücadeleler son kertesine varmıştır. İlk fraksiyon tavrını, Trotski yoldaş, 25 Aralık tarihinde «Sendikaların Rolü ve Görevleri» adlı bir program-brosür yayınlamak üzere, bunu Petrograd örgütünün şiddetli bir karşıcevabı takibetmiştir (Partiye hitaben 6 Ocak 1921 de Petrogradskaia Pravda'da sonra da 13 Ocak 1921'de Parti merkez organı olan Moskova Pravda'sında yayınlanmıştır). (Okur daha ilerde, bu karşıcevaptaki şiddete hak verecektir). Daha sonra, Moskova Komitesi, Petrograd örgütüne karşı bir bildiriye, aynı günkü Pravda'da yayınlamıştır. Bundan sonra ise, Sendikalar Merkez Konseyindeki SBKP fraksiyon bürosu, 30 Aralık 1920'de, Parti'nin çok büyük ve önemli bir toplantısı olan VIII nci Sovyetler Kongresinin SBKP fraksiyonunun stenografik tartışma tutanağını yayınladı. Bu tutanağın başlığı şöyledir: «Üretimde sendikaların rolü» (Önsöz, 6 Ocak 1921 tarihlidir). Tutanağın, bu tartışmanın bütün bölümlerini vermekten uzak olduğu açıktır. Anlaşmazlık konusu olan problemler ise, pratikte bütün Parti konferanslarında tartışılmaktadır. 30 Aralık 1920'de «gündemi saptıran» bu şartlar karşısında müdahale etmek zorunda kaldım ve şöyle konuştum: Tartışmaya katılmayabilir, ne önceki ne de sonraki konuşmacıları dinlemeyebilirdim. Fakat şimdi, bozulan tartışma düzenini tekrardan düzeltmeye ve «düzenleyici» bir tavır içinde konuşmayı deneyeceğim.

(*) Bu yazı; V.İ.Lenin'in, Üç Ciltlik Seçme Eserleri Editions du Progres-1968, (Fransızca Baskı)'nın, 3. cildindeki, «Tekrardan Sendikalar. Bugünkü Durum ve Trotski ve Bukharin'in Hataları» adlı yazının çevirisidir.

FRANSİYONEL HAREKETLERİN PARTİ İÇİN TEHLİKESİ

Trotski yoldaşın, «Sendikaların rolü ve görevleri» isimli broşürü bir fraksiyon tavrı almak mıdır? İçeriğinden bağımsız olarak, bu türlü bir tavrı alma, Parti için herhangi bir tehlike niteliğindedir? Trotski yoldaştan da başka, Petrograd'daki yoldaşların karşı-cevabını fraksiyon tavrı olarak niteleyen Moskova Komitesi üyeleri de, özellikle bu soruyu sessizlikle geçiştirmeye çalışıyorlar; bu durum, 30 Aralık 1920'de «tampon-fraksiyon» (1) adına :

«... Tren raydan çıkma tehlikesine girince, tamponlar hiç de o kadar kötü bir şey değildir» (sayfa: 45, 30 Aralık 1920 tartışmasının tutanağı) diyerek bir açıklama yapmaya kendini zorunlu sa-nan Bukharin yoldaş için de geçerlidir.

Bu durumdan anlaşıldığına göre, trenin raydan çıkma tehlikesi vardır ve bu böyle bir durumda, bu tehlikenin nereden ve nasıl doğduğunu ve neden ortaya çıktığını araştırmayan bilinçli Parti üyeleri düşünülebilir mi?

Trotski'nin broşürü, şu giriş ile başlıyor: «Bu broşür kolektif bir çalışmanın ürünüdür», «bütün bir grup sorumlu, ve özellikle sendika yöneticileri (Sendikalar Merkez Konseyi Prezidyumu üyeleri, Metalürji İşçileri Merkez Komitesi üyeleri, v.s.) bu broşürün hazırlanmasına katkıda bulunmuşlardır; bu bir program-broşürdür». Ve 4 numaraları tezin sonunda, «Partinin önümüzdeki Kongresi, sendikal hareketin iki eğilimi arasında **karar verecektir** cümlesini okuyoruz (çizen Trotski'dir).

Eğer bu girişimlerde, sözkonusu olan Merkez Komitesinin bir üyesi tarafından bir fraksiyon oluşturma değil ise, eğer sözkonusu olan «belli bir raydan çıkma tehlikesi» değil ise, Bukharin yoldaş, veya dostlarından herhangi birisi bize, şu rusça kelimelerin daha başka ne anlam taşıdığını açıklasın: «fraksiyonel hareket», «partinin raydan çıkma tehlikesi?» «Tampon olmak isteyen» ve böyle bir «raydan çıkma tehlikesinin» karşısında **gözlerini kapayan** bu insanların körlüğünden daha ucube bir körlük tasavvur edilebilir mi?

Biraz daha yakından bakalım : Trotski yoldaşın tezlerinin öntaslağı ve sendikalar için öngördüğü parti politikasının tartışılması ile geçen, Merkez Komitesinin olağanüstü ayrıntılı, uzun ve tartışmalı iki genel toplantısından sonra (9 Kasım, 7 Aralık), Merkez Komitesinin bir üyesi, 19 kişiye karşı tek başına kalıyor; Merkez Komitesi dışında, kendi çevresinde bir grup kuruyor, ve bu grubun «programı» kılığında «kolektif» bir «eser» i öne sürerek, Kongre'nin, «iki eğilim» arasında karar vermesini öneriyor!! 9 Kasım'dan bu yana olayların gelişimi içinde Bukharin «tampon» tavrı alırken, yoldaş Trotski, sadece iki eğilimin durumunu ortaya koymak-

tadır. Bu durumun Bukharin'in grubunun gerçek rolünü, en kötü, en zararlı fraksiyon hareketinin suç ortağı olduğunu açıkça gösterdiğini bile söyleyemiyorum. Çünkü bu kendiliğinden anlaşılıyor. Fakat her parti üyesine soruyorum: Sendikal hareket alanında iki eğilim arasında «karar» istemek için yapılan bu baskının ve saldırının başdöndürücü bir niteliği yok mu? Üç yıllık proletarya diktatörlüğünden bu yana, sendikal hareket alanındaki iki eğilim sorunu üzerinde böyle bir «saldırıda» bulunabilecek bir tek Parti üyesinin olabileceğini görmememiz mümkün mü?

Fakat bu daha hepsi değil. Bu broşürü dolduran fraksiyonel saldırılara dikkat ediniz. İlk tezdten itibaren, «parti tarafından ilkel planında uzun zamandan beri tasfiye edilmiş, trade-union'culuğa doğru gerilemiş» (burada açıkça, Merkez Komitesinin 19 üye arasından tek bir üyesi Partiyi temsil ediyor) «sendikal hareketin bazı militanlarına» şiddetle çatılıyor. 8 nci tezde, «sendikal yöneticiler tabakası içindeki loncacı (korporatist) tutuculuk» tumturaklı sözlerle mahkum ediliyor (burada «yönetici tabakaya» yöneltilen ithamın, tamamen bürokratik tarzda olduğu dikkatle kaydedilmeli). 11 nci tezin başlangıcında, —en nazik ifadeyi arıyorum— bu olağanüstü, ispatlayıcı, somut bir incelikle dolu bir «ima»dır: «Sendika yöneticilerinin çoğu», IX ncu Kongrenin kararlarını «şekli olarak», **yâni sözde** «tanımaktadırlar».

İşte bu yetkili yargıçlar, sendika yöneticilerinin **çoğunluğunun** (!!)

Parti kararlarını **sözde** (!!)

tanındıklarını söylemektedirler. 12 nci tezde :

«... Bir çok sendika sorumlusu, gitgide daha sert ve uzlaşmaz bir tonda, karışım perspektiflerine karşı çıkmaktadırlar. Bunların arasında, Tomski ve Lozovski yoldaşları görüyoruz. Bir çok sendikacı, yani metodları ve görevleri bir yana iteleyerek, çevrelerinde dar bir lonca zihniyeti ve belli bir ekonomik branş ile ilgili yeni militanların karşısında düşmanlık zihniyeti ekmektedirler; böylece sendikalar içinde örgütlenmiş işçiler arasında lonca zihniyetinin kalıntılarını yaşatmaktadırlar.»

Okur, bu düşünceleri dikkatle tekrardan okumalı, ve üzerlerinde ciddiyetle düşünmelidir. «İnciler» burada şaşırtıcı bir zenginliktedir. İlk önce, kendi fraksiyon zihniyeti görünümünü altında bu tavır alışını değerlendiriniz! Düşününüz ki, eğer Tomski, Trotski'yi ve «birçok» askeri sorumluyu bürokratik zihniyeti geliştirmekle, barbarlık kalıntılarını yaşatmakla itham eden bir program yayınlasaydı, Trotski'nin ne diyeceğini ve ne yapacağını tasavvur ediniz.

Burada ne fraksiyon hareketinin keskinliğini görmeyen —onlar buna kararlı bir şekilde dikkat etmiyorlar— bütün bunların Petrograd yoldaşlarının müdahalesinden daha fraksiyoncu bir hare-

ket olduğunu görmeyen Bukharin'in, Préobrajenski'nin, Sérébrjakov'un «rolü» nedir?

İkinci olarak. Problemi bu şekilde ele alış biçimine dikkat ediniz: birçok sendikacı «çevrelerinde bir zihniyet ekmektedirler»... Bu daha fazla bürokratik olunamayacak bir tavidir. Gördüğünüz gibi bütün sorun, Tomski'nin ve Lozovski'nin «kendi çevrelerinde» geliştirdikleri «zihniyet» olup hiçbir şekilde, kitlelerin, milyonlarca insanın evrim düzeyi ve varlık şartları değildir.

Üçüncü olarak. Yoldaş Trotski bizzat kendisi tarafından olduğu gibi, Bukharin ve «tampon» grubu tarafından da bu kadar ihtimalla savsaklanan ve gölgelendirilen tartışmanın temelini yanlışlıkla ifade etti.

Bütün uzlaşmazlığın temeli ve mücadelenin kökeni, bir çok sendikacının yeni metodları ve görevleri bir yana itelemesi ve çevrelerinde, yeni militanlar karşısında bir düşmanlık zihniyeti yaratmaları mıdır? Yada, sendikalarda örgütlenmiş işçi kitlelerinin, bürokrasinin yararsız ve kötü aşırılıklarını düzeltmek istemeyen militanları başlarından atmaya hazır olmaları ve bu militanları yasal olarak protesto etmeleri midir?

Uzlaşmazlığın temeli, bazı kişilerin «yeni metodları ve görevleri» anlamak istememeleri midir? Yada bazı kimselerin, yeni metodlar ve görevleri üzerinde tartışmak, bürokrasinin yararsız ve kötü aşırılıklarını beceriksiz bir biçimde örtbas etmek istemeleri midir?

Okur, bütün uzlaşmazlığın bu temelini aklında tutmalıdır.

BIÇIMSSEL DEMOKRASI VE DEVRİMCİ UYGUNLUK

Trotski yoldaş, «kollektif bir çalışmanın ürünü» olan tezlerinde, «İşçi Demokrasisi fetişler tanımaz», «İşçi Demokrasisi sadece devrimci uygunluk tanır» (tez: 23) diyor.

Yoldaş Trotski'nin bu tezlerinin başına hiç de hoş olmayan bir şey geldi. Çünkü bu tezlerin doğru olarak içerdikleri yeni söylenmiş şeyler olmayıp, bundan da öteye Trotski'ye karşı dönmekte... Yeni olarak ne içeriyorlarsa baştan sona yanlış.

Trotski yoldaşın doğru tezlerinin suretini çıkardım. Bunlar, kendisine sadece 23 ncü tezde belirtilen sorunda değil, fakat diğer noktalarda da karşı dönüyorlar.

Biçimsel demokrasi görüş noktasından, Trotski'nin Merkez Komitesinin bütününe karşı, bir fraksiyon programı yayınlamak hakkı vardı, bu tartışılmaz. Merkez Komitesinin 24 Aralık 1920 tarihli tartışma özgürlüğü üzerindeki kararının bu biçimsel hakkı tanıdığı da tartışılmaz. Tamponcu Bukharin, bu biçimsel hakkı Trotski'ye

tanıyor, fakat Petrograd örgütüne tanımıyor; çünkü, 30 Aralık 1920'de Bukharin «İşçi demokrasisinin kutsal söz hakkından» bahsetmeye kadar vardı (stenografik tutanağın 45 nci sayfası).

Pek iyi, devrimci uygunluk ne oluyor?

«Tsektran»ın (2) veya «tampon»un fraksiyon izzet-i nefsi ile körleşmemiş partizanlarından, sağduyusuna ve sadık bir hafızaya sahip olup Trotski kadar önemli bir yöneticinin sendikal harekette **böyle** bir tavır alışını **devrimci uygunluğa uygun** olarak yargılayacak tek bir ciddi adam bulunabilir mi? Bizzat Trotski tarafından belirtilen «yeni görev ve metodlar» bütünüyle doğru olmakla beraber, Trotski'nin bütünüyle yanlış olan bizzat kendi tavrı (bunu ilerde göstereceğim), aynı zamanda kendine, Partiye, sendikal harekete, milyonlarca sendika üyesinin eğitimine ve Cumhuriyete zarar getirmeyecek midir?

Eğer yiğit Bukharin ve grubu kendilerini «tampon» olarak nitelendiriyorlarsa, bu, onların, bu ismin görevlerini, kararlı olarak **düşünmemeyi** kararlaştırdıklarındandır.

SENDİKAL HAREKET İÇİNDE BÖLÜNMELEİN SİYASAL TEHLİKESİ

Herkes bilir ki, büyük ayrılıklar, bazan en küçük, hatta başlangıçta belirsiz ayrılıklardan doğar. Herkes bilir ki, herkesin hayatında onlarca defa başına gelen bir küçücük yara, hatta bir çizik bile, **eğer** bir iltihaplanırsa, çok tehlikeli hatta kesinlikle öldürücü bir tehlike durumuna dönüşebilir. Bütün çatışmalarda ve hatta tamamen kişisel çatışmalarda da olan budur. Siyasette de bu böyle olur.

Her ayrılık, hattâ belli belirsiz de olsa, eğer bir bölünme boyutları kazanma tehlikesi gösterirse, özellikle de bütün siyasi yapıyı sarsma ve çökertme eğilimi, yada Bukharin yoldasın mukayesesinden yararlanırsak, treni raydan çıkarma tehlikesi gösterirse siyasal olarak tehlikeli olabilir.

Proletaryanın diktatörlüğünü uyguladığı bir ülkede, proletaryanın içinde, bölünmenin veya proletarya partisi ile proletarya kitlesi arasındaki bir bölünmenin özellikle, eğer bu ülkede, proletarya nüfusunun zayıf bir azınlığını oluşturuyor ise, sadece tehlikeli değil fakat son derece tehlikeli olduğu açıktır. Oysa, sendikal hareket içindeki bölünmeler (bütün gayretimle dikkati çekmeye çalıştığım 30 Aralık 1920'deki sövlevimdeki gibi sendikal hareket, proletarya'nın hemen hemen bütünüyle, sendikalarda örgütlendiği harekettir) bizzat proletarya kitlesi içinde bölünmelere yol açar. 2-6 Kasım 1920'de Rusya V nci sendikalar konferansındaki bölünmeleri doğur-

ma tehlikesi yaratan hava, 1920 Aralığı başlangıcında tekrardan ortaya çıkmaya başladı ve Tsektran bölünmesi gerçekleşti.

Bu olay, tartışmalarımızın siyasal temelini değerlendirme yönünden temel ve en önemli elemanı oluşturmaktadır; ve yoldaş Trotski ve Bukharin'in bu konu üzerinde sessizliğin yararlı olduğunu, olabileceğini düşünmeleri yanlıştır. İçinde bulunduğumuz durumda, sessizlik «tampon» rolü değil, fakat makas rolü oynar, çünkü, sorun, sadece hayat tarafından gündeme konulmuş değil, fakat aynı zamanda yoldaş Trotski tarafından broşüründe de işaret edilmiştir. İşte bu broşür, gerçekten de, belirttiğim bölümlerde vede özellikle 12 nci tezde şu sorunu bir çok kez ortaya koymaktadır: Problemin kökeni, «bir çok sendikacının çevrelerinde yeni militanlara karşı bir düşmanlık zihniyeti ekmeleri midir» yada, örneğin Tsektran'da olduğu gibi, **kitlelerin** yararsız ve kötü bürokratik aşırılıklara karşı yasal «düşmanlığı mıdır?»

30 Aralık 1920'deki ilk söylevinden beri yoldaş Zinoviev, bu bölünmeye «yoldaş Trotski'nin ölçüsüz taraftarları»nın sebep olduğunu söyleyerek, temel sorunu ortaya koymakla çok isabetli davranmıştır. Acaba yoldaş Bukharin bu yüzden midir ki, «hiçbir şey söylememek için konuştuğunu» söyleyerek Zinoviev yoldaşın söylevine çatmıştı? Fakat bu ithamın haksız olduğunu, her Parti üyesi şimdi 30 Aralık 1920 deki tartışmanın stenografik tutanağını okuyarak anlayabilir; bu tutanak okunurken görülecektir ki, sarih olayları kaydeden ve sarih olaylara dayanan yoldaş Zinoviev olup, Trotski ve Bukharin hiçbir temeli olmayan entellektüel «boş lafazanlığa» başvurmuşlardır.

Yoldaş Zinoviev: «Tsektran çamurdan ayaklar üzerinde durmaktadır, ve daha şimdiden üç kısma bölünmüştür», diye bildirirken, Sosnovski yoldaş, bağırarak yoldaş Zinoviev'in sözünü şu sözlerle kesmişti :

«Ve siz, siz bunu kolaylaştırdınız» (stenografik tutanak, sayfa: 15). İşte bu ciddi bir ithamdır. Eğer bu ispatlanmış olsa idi, tek bir sendika içinde bile bölünmeyi kolaylaştıran suçlunun, doğal olarak ne Merkez Komitesinde, ne SBKP'de ne cumhuriyetimizin sendikalarında yeri olmayacaktı. Bereket versin ki, bu ciddi suçlama, ne yazık ki birçok kez «zıvanadan çıkma» polemikleri örneği veren bir yoldaş tarafından ve gayri ciddi bir biçimde ortaya atılmıştı. Sosnovski yoldaşın, örneğin üretim propagandası üzerine mümkün yazıları olmakla beraber, bazan bu propagandanın bütün eğerini yitiren «bir damla acı» ile bu yazılarını baharatlandırmayı bilmmiştir. Zengin yapılar vardır (örneğin Bukharin), bunlar, mücadelenin son kertesinde bile, saldırılarını zehirle doldurmaya yeteneksizdirler; daha az zengin yapılar vardır, bunlar çoğunlukla sal-

dırılarını zehirle doldururlar. Yoldaş Sosnovski'nin bu yönden kendi kendini kontrol etmesinde, ve hattâ dostlarının kendisini biraz kontrol etmesini istemesinde çıkarı olacaktır.

Fakat denilebilir ki, gayri ciddi, beceriksiz, açıkça «fraksiyonel» bir biçim de olsa, itham yine de oldu. Fakat eğer olay ciddi ise, gerçeği beceriksiz bir biçimde de olsa söylemek, sessizlikle geçiştirmekten yeğdir.

Olay da tartışılmaz, çünkü tekrar ediyorum, bütün tartışmanın **düğümü** düşünülduğünden de çok orada bulunur. Ve bereket versin ki, Sosnovski yoldaş tarafından ortaya atılan temel soruya cevap vermek için elimizde yeterli kanıtlayıcı ve yeterli objektif veriler var.

İlk olarak, stenografik tutanağın aynı sayfasında, Sosnovski yoldaşa cevap vermekle yetinmiyen yoldaş Zinoviev'in bir bildirisini okuyoruz: «Bu yanlışır!», fakat bununla da yetinmeyip sarih bir biçimde somut olaylara başvurmuştur. Yoldaş Trotski Zinoviev'e karşı Sosnovski yoldaşın ithamından daha ağır bir itham ile ri sürmüştür (kendi adıma ekleyeceğim: fraksiyonel gayreti ile göze görünür biçimde kendini kaybetmiş olarak), bu ithama göre, Zinoviev, **SBKP'nin Eylül konferansındaki söylevinde** bölünmeyi kolaylaştırmış yada kışkırtmıştır (Antrparantez olarak, bu ithamın temelsiz olduğunu, çünkü, Zinoviev'in Eylül söylevinin temelinde, hem Merkez Komitesince ve hem de Parti tarafından kabul edilmiş olduğunu ve kimsenin hiçbir zaman ona karşı şeklen de olsa bir protestoda bulunmadığını söyleyeceğim).

Ve yoldaş Zinoviev, yoldaş Rudzoutak'ın Merkez Komitesi toplantısında bu «sorunun» (Tsektran'ın bazı bürokratik aşırılıkları ve kötülükleri) Sibiryada ve Volga Bölgesinde, Kuzeyde ve Güneyde söylevlerimden herhangi birinden **çok önce** (yani Zinoviev'in söylevlerinden) ve Parti konferansından çok önce incelenmiş olduğunu göstermişti diyerek, cevap verdi.

Bu bildirim mutlak olarak açık, sarih ve olaylar üzerinde kuruludur. Yoldaş Zinoviev, ilk söylevinde bu bildirim SBKP'nin binlerce yüksek görevlisi önünde yapmış olup ne Zinoviev'den sonra **iki kez** konuşmuş olan yoldaş Trotski, ne de **ondan sonra** konuşmuş olan Bukharin yoldaş, Zinoviev tarafından belirtilen olayları çürütmemişlerdir.

İkinci olarak. Yoldaş Sosnovski'nin ithamının daha sarih ve resmi bir çürütülmesi de **SBKP'nin Merkez Komitesinin, komünist denizciler ile Tsektran konferansının komünist fraksiyonu arasındaki çatışma üzerindeki genel oturumunun kararı** ile olmuştur. Kabul edilen bu kararın tarihi **7 Aralık 1920** olup bu aynı stenografik tutanağın devamında yayınlanmıştır.

Tsektran ile ilgili bölüm şöyledir:

«Tsektran ve denizciler arasındaki çatışmadan sonra Merkez Komitesi şu kararları almıştır: 1 — Birleştirilmiş Tsektran'da bir denizciler seksiyonu yaratmak. 2 — Şubat ayında bir demiryolcular ve denizciler kongresi toplamak; bu kongrede yeni Tsektran'da normal seçimler yapmak. 3 — Bu kongreye kadar, Tsektran'ın eski üyelerini görevlerinde tutmak. 4 — Bütün personelini ve kaynaklarını normal demokratik ilkelere göre sendikal örgüte devrederek Glavpolitvod'u ve Glavpolitpout'u hemen fesh etmek.»

Okur, kararlarda, denizcilerin sadece mahkum edilmesinin sözkonusu olmadığını fakat aksine **haklarının** bütün temel konularda tanındığını görüyor. Bununla beraber, bu karar, 14 Ocak 1921 tarihli ortak programını («Sendikaların rolü ve görevleri») Merkez Komitesinin **hiçbirinin onamasını** (Kamenev hariç) almadı.

SBKP'nin X uncu Kongresinin karar taslağı, Merkez Komitesine bir grup Merkez Komitesi üyelerince sunuldu. Merkez Komitesi üyesi olarak değil, fakat Sendika Komisyonu üyesi olarak Lozovski tarafından ve Tolski, Kalinin, Roudzoutak, Zinoviev, Stalin, Lenin, Kamenev, Petrovski, Artem Sergueiev tarafından imzalandı.

Bu karar, yukarda adı geçen Merkez Komitesi üyelerine **karşı**, yani bizim grubumuza karşı kabul edilmişti. Çünkü, biz, eski Tsektran'ın geçici olarak ayakta tutulmasına karşı oy vermiştik. Ve zaferimiz kaçınılmaz olduğundan, Trotski, Bukharin'in kararı için oy vermek zorunda kalmıştı; çünkü aksi halde bizim görüşümüz kazanacaktı. Kasım ayında Trotski'nin taraftarı olan Rykov yoldaş, Aralık ayında denizciler ile Tsektran arasındaki çatışmayı incelemekle yükümlü özel komisyonun çalışmalarına katıldı ve denizcilerin haklı olduklarını anladı.

Özetleyelim: 7 Aralıkta, Merkez Komitesinin çoğunluğu Trotski, Bukharin, Préobrajenski, Sérédiatov, vs. yoldaşlardan, yani Merkez Komitesinin Tsektran'a karşı tarafgirliğinden kimsenin şüphe edemeyeceği üyelerinden oluşuyordu. Ve bu çoğunluk, kendi kararıyla, sonuç olarak denizcileri değil, fakat görevini hemen sonra erdirmemekle Tsektran'ı mahkum etmiş oldu. Böylece Sosnovski'nin ithamının temelsiz olduğu ispatlanmış oldu.

Hiçbir şeyi gölgede bırakmamak için, belirtilmesi gereken bir nokta daha var. Bir çok defadan daha fazla belirttiğim «bürokrasinin zararlı ve kötü aşırılıkları» nelerden meydana geliyordu? Bu ithamda bir temelsizlik veya abartma payı yokmuydu ve yok mudur?

Bir kez daha bunun cevabı, yoldaş Zinoviev tarafından 30 Aralık 1920'de ilk söylevinde verilmişti ve bu kesinliği şüphe götürme-

yen bir cevap idi. Yoldaş Zinoviev, yoldaş Zof'un 3 Mayıs 1920 tarihli nehir nakliyatı ile ilgili ve şu bildiriye taşıyan bir basılı emrinden bir alıntıyı aktardı: «Komitelerin varoluşu nedeni artık yoktur.» Yoldaş Zinoviev, bunu temel bir hata olarak nitelendirmekte haklıydı. İşte, bürokrasinin zararlı ve kötü aşırılığının ve «ihbar» pratiğinin bir iyi örneği. Yoldaş Zinoviev bunu yaparken, ihbar edilen sorumlular arasında Yoldaş Zof'dan «çok daha az ispatlanmış ve daha az deneyli yoldaşlar» bulunduğu ihtiyatını hemen ifade etti. Merkez Komitesinde, Zof'un en yetenekli militanlardan biri olarak kabul edildiğini söylendiğini duydum ve Savunma Konseyindeki kendi gözlemlerim de bu düşüncüyü tamamen doğruladı. Hiç kimse bu yoldaşların ne otoritesini yıkmayı, ne de onları «vur abalıya» durumuna getirmeyi düşünmüyor (yoldaş Trotski, raporunun 25 nci sayfasında hiçbir neden ortada yokken bizi bunla suçladı). «İhbar edilenlerin» otoritesi onların hatalarını düzeltenler tarafından değil, fakat hatalı oldukları zaman bile onları savunmayı düşünenler tarafından yıkılmaktadır.

Böylece görüyoruz ki, sendikal hareket içindeki bölünmeler hayali değil, fakat gerçektir. Yine açıkça, hiç abartmadan, ayrılıkların temelini ne olduğunu doğru olarak görüyoruz: Bürokrasinin bazı zararlı ve kötü aşırılıkları ve ihbar pratiği mücadelesi ne desteklenmeli, ne doğrulanmalı, fakat düzeltilmelidir. Bu konuda söyleyeceklerimin hepsi budur.

İLKE AYRILIKLARI ÜZERİNE

Fakat, ilkelerde temelli, derin ayrılıklar var ise bu durum en şiddetli ve fraksiyonel tavır alışları doğrulamaz mı? Yeni ve anlaşılmamış bir şeyi söylemek gerekirse, bu bazan hatta bölünmeyi bile doğrulamaz mı?

Ayrılıklar eğer gerçekten son derece derin ise, ve eğer partinin veya işçi sınıfının siyasetinin yanlış bir yönelimini başka türlü düzeltmek olanaksız ise, elbetteki evet.

Fakat, talihsizlik şu ki, bu ayrılıklar aslında yoktur. Yoldaş Trotski bunları göstermeye çalıştı, fakat sonuç alamadı. Ve eğer broşürün yayınlanmasından önce (25 Aralık) ihtiyatlı ve uzlaşır bir dil kullanılabilirse de ve kullanılmak zorunda olunsaydı da (eğer ayrılıklar varsa, daha henüz bilincine varılmamış yeni görevler olsa bile, sonucu bu şekilde ele almamak gerekirdi.), bu broşürde **sonra** artık şunu söylemek gerekti: Yoldaş trotski'nin getirdiği tezlerde yeni olan ne varsa, hepsi temelde yanlıştır.

Yoldaş Trotski'nin tezleri ile Roudzoutak'ın V nci Rusya Sendikalar Konferansı (2-6 Kasım) tarafından kabul edilmiş tezleri karşılaştırıldığında bu durum açıkça görülmektedir. Bunları 30

Aralıktaki söyleyimde ve 21 Ocak tarihli Pravda'da aktardım. Bu tezler, Trotski'nin tezlerinden hem çok daha doğru ve hem de çok daha tamdır. Trotski'nin tezlerinin, Roudzoutak'ın tezlerinden ayrıldığı noktalarda, Trotski hatalıdır.

Başlamak için, yoldaş Bukharin'in Merkez Komitesinin 7 Aralık'taki kararında geçirtmek için, acele ettiği ünlü «üretim demokrasisini» ele alalım.

Şurası iyi anlaşılmalıdır ki, bir yazıda yada bir söylevde kullanıldığı zaman entellektüel takıma özgü («imbikten geçirilmiş bir şekilde») bu sol, suni terime çatismak gülünç olur. Fakat olay tamı tamına şu ki, Trotski ve Bukharin, kendi «programlarını» sendikalar tarafından kabul edilen Roudzoutak'ın tezlerinden ayırt eden bu terim üzerinde tezlerinde ısrar ederek gülünç bir tavır içine girdiler.

Bu terim, teorik planda hatalıdır. Her demokrasi, genel olarak her siyasal üstyapı gibi (sınıfların ortadan kaldırılması sona ermediği, sınıfsız toplum yaratılmadığı sürece kaçınılmaz olarak olacaktır) son tahlilde üretimin hizmetindedir ve belli bir toplum içinde onu tayin eden o toplumdaki üretim ilişkileridir. İşte bu yüzden «üretim demokrasisini» diğer demokrasilerden tecrit etmenin hiçbir anlamı yoktur. Bu anlamsız ve boş bir terimdir. İlk nokta işte budur.

İkinci olarak. Bakınız, Bukharin, bu terimi, Merkez Komitesinin 7 Aralık'taki toplantısının kararında nasıl kaleme alarak açıklıyor. «İşte bu yüzden, işçi demokrasisinin metodları üretim demokrasisinin metodları olmak zorundadır» diyerek Bukharin yazıyor. «Bu demektir ki» «Bu demektir ki» sözünü not ediniz! Bukharin kitlelere olan çağrısına, **özel bir açıklama gerektiren** son derece ince bir terimle başlıyor: benim düşünceme göre, demokrasi görüşü açısından bu **demokratik değildir**; kitleler için özel bir açıklama gerektiren terimler kullanmadan yazmak gerekir. «Üretim» görüşü açısından bu zararlıdır; bu yararsız bir terimi açıklamak için boşuna vakit kaybetmeye yol açar. «Bu demektir ki, bütün seçimler, adayların gösterilmesi, desteklenmeleri, vs. sadece siyasal sağlıkları açısından değil, fakat aynı zamanda yönetici yetenekleri, yönetimdeki deneyleri örgütleyici nitelikleri, ve pratik olarak doğrulanmış olan çalışan kitlelerin maddi ve manevi çıkarları üzerinde titizlikleri açısından yapılmak zorundadır.»

Belirgin olarak yanlış ve zoraki bir düşünce. Demokrasi, sadece «seçimler, adayların gösterilmesi, desteklenmesi, vs.» değildir. Bu sorunun bir yanı. Diğer yandan ise, bütün adaylar siyasal sağlamlık ve yönetici yetenekleri açısından değerlendirilmek zorunda değildir. Milyonlarca işçi olan bir örgütte, Trotski ne derece de-

sin, aynı zamanda belli bir yüzdede müteşebbisler, bürokratlar olmalıdır (iyi bürokratlar uzun yıllar boyu vazgeçilmez olacaklardır). Fakat bir «müteşebbisler» veya «bürokratlar» demokrasisinden bahsetmiyoruz.

Üçüncü olarak. Sadece seçilenleri, sadece örgütleyicileri, vs. düşünmek doğru değildir. Onlar herşeye rağmen bir önemli kişiler azınlığından başka birşey değildir. Temeli, kitleyi düşünmek gerekir. Roudzoutak bu düşünceyi sadece daha basit ve daha anlaşılabilir bir tarzda değil, fakat teorik planda çok daha doğru bir tarzda ifade etmektedir (6. tez).

... «Üretime katılan herkesin yerine getirdiği görevlerin gerekliliğini ve uygunluğunu anlaması mutlak gereklidir; Üretime katılan herkes, yukardan saptanan görevleri yerine getirmekle yetinmemeli, fakat teknik planda olduğu kadar, örgüt planında da görüldüğü bütün üretim hatalarını düzeltmek için bilinçli olarak müdahale etmelidir.»

Dördüncü nokta. «Üretim demokrasisi», karşılıklığa yol açan bu terimdir. Bu terimden hem diktatörlüğün reddi ve hem de tek yönetim anlaşılabilir. Bu terim hem alışılmış demokrasinin uzatılması gibi, ve hem de bu demokrasiyi bir reddetme olarak anlaşılabilir.

Bu iki yorumda zararlıdır, ve bunu önlemek için özel açıklamalar gerekir.

Aynı düşüncelerin Roudzoutak tarafından basit açıklaması, daha doğru olup aynı zamanda bu sakıncaları ortadan kaldırmaktadır. Ve Trotski, 11 Ocak tarihli Pravda'da yayımlanan «Üretim demokrasisi» yazısında bu hataları ve sakıncaları çürütmek şöyle dursun (Bu soruyu ustalıkla başından savıyor, ve tezlerini Roudzoutak'ın tezleri ile kıyaslamıyor) böylece kendi tezlerinin uygunsuz ve hatalı olduğunu dolaylı olarak doğruluyor. Bereket versin ki, hatırladığıma göre, biz, hiçbir zaman böyle bir terim üzerine fraksiyonel tartışmalara girmemiştik.

Trotski'nin «Üretim atmosferi» terimi daha da talihsiz bir terimdir. Zinoviev haklı olarak bunla alay etmiştir. Trotski kızgınlığından kıpkırkımızı olmuş ve şöyle karşılık vermişti: «Bizde askeri bir atmosfer olmuştur... Şimdi ise, işçi kitlesi içinde, ve yüzeyde değil fakat kitlenin en derinliğinde, bir üretim atmosferinin yaratılması gereklidir, yani cephelerde olduğu kadar, üretim atmosferinin yaratılması kitlede de üretim için bir gerilim, gerçek ticaretlik ve dikkat yaratılmalıdır.»

İşte bunun olabilmesi için, «işçi kitlesine, kitlenin en derinine» Roudzoutak'ın tezlerinde kullandığı dili kullanmalıyız, yoksa

«üretim atmosferi» gibi şaşkınlık veren, güldüren terimleri değil. Temelde, yoldaş Trotski «üretim atmosferi» terimini kullanarak üretim propagandası kavramının ifade ettiği aynı düşünceyi ortaya koyuyor. Fakat, işçi kitleleri ve derin tabakaları için üretim propagandası yürütülürken böyle formüller kullanmaktan kesinlikle kaçınmak gerekir. Bu ifade, kitleler içinde üretim propagandasının nasıl yürütülmemesini çok iyi gösteriyor.

SIYASET VE EKONOMİ, DİYALEKTİK VE SEÇMECİLİK

Tekrardan bu kadar elemanter bir sorunun üzerinde durulmasının gerekmesi gariptir. Fakat, ne yazık ki Trotski ve Bukharin beni buna mecbur ediyorlar. Biri ve diğeri, beni, bu sorunun yerine «başka bir sorunu koymakla» veya kendilerinin «ekonomik» bir görüşleri varken, beni «siyasi bir görüşe» sahip olmakla itham ediyorlar. Bukharin hatta bunu tezlerinde belirtti ve iki görüşün «üstüne yükselmeyi» denedi: iki görüşü birleştiriyorum, diye iddia ediyor. Bukharin'in teorik yanlışlığı göz çıkartıcı. Siyaset, ekonominin yoğunlaşmış ifadesidir, diyerek söyleyimde tekrarlamıştım, çünkü daha önce de bana «siyasi» tavır yakıştırıldığını duymuştum; oysa bu bütünüyle anlamsız olup bir marksist ağız için kabul edilemez bir şeydir. Siyaset, ekonomi üzerinde öncelik taşıyamaz. Başka türlü düşünmek, marksizmin a b c'sini unutmak demektir.

Siyasal değerlendirişim belki yanlış olabilir. Bunu söyleyiniz ve gösteriniz. Fakat, siyasi görüş «ekonomiye» eşittir «biri ve diğeri tek tek ele alınabilir» demek (yada dolaylı olarak bu düşünceyi kabul etmek), marksizmin a b c'sini unutmak demektir. Diğer bir deyişle, siyasi görüş şu demektir: Eğer biz sendikaları hatalı bir şekilde ele alırsak, sovyet iktidarı ve proletarya diktatörlüğü kaybedilmiştir (hatta parti tarafından olursa, parti ve sendikalar arasında bir bölünme Rusya gibi bir köylü ülkesinde sovyet iktidarını hemen devirir). Bu düşüncenin doğruluğu temelde araştırılabilir (ve araştırılmak zorundadır), yani incelenir, derinleştirilir ve böyle bir tavrın yanlış veya doğru olduğuna karar verilir. Fakat, «siyasi görüşünüzü doğru buluyorum» «fakat», bu sadece siyasidir, bize «aynı zamanda» «ekonomik» görüş de gereklidir demek, böyle bir şeyi yaparken «boynunuzu kopartacağınız düşünce-nizi kabul ediyorum» fakat, boynunuzu kopartırken aç ve çıplak olmaktansa karnı dönmüş ve giysili olmanın daha iyi olacağını da dikkate alınız, demektir.

Bukharin siyasi ve ekonomik görüşlerin birleştirilmesini vaaz ederken, teorik planda, seçmeciliğe kaydı.

Trotski ve Bukharin şeyleri şöyle gösteriyorlar: görüyor musunuz, biz üretimin gelişmesi ile meşgul oluyoruz, siz ise sadece bi-

çimsel demokrasi ile uğraşıyorsunuz. Bu görüş yanlıştır, çünkü, sorun **ancak** şöyle konur (ve, marksist olarak konuşursak, **konulabilir**) : doğru bir siyasi tavır olmaksızın, herhangi bir sınıf egemenliğini koruyamaz, ve **bunun sonucu olarak, üretimdeki görevinin** üstesinden de gelemez.

Daha somut olarak görelim. Zinoviev şöyle diyor: «Sendikalar da bölünmeye kadar iteleyerek bir siyasi hata işliyorsunuz. Üretimin gelişmesine gelince, Ocak 1920'den beri bu konu üstünde banyolar inşa etti örneğini aktararak söyledim ve yazdım.»

Trotski ise şöyle cevap veriyor: «İşte bu olay! -sayfa 29- Örnek olarak bir banyolar kuruluşunu alarak bir broşür yazmak; siz, sendikaların ne yapması gerektiği üzerinde «tek bir kelime» bile söylemiyorsunuz, «tek bir kelime» bile.»

Bu yanlıştır. Banyoların kuruluşu örneği, şakamı affediniz, on «üretim atmosferine» ve hatta buna birçok «üretim demokrasisi de» ekleyiniz, bedeldir. Banyoların kuruluşu örneği, kitleye ve «derin tabakalarına» sendikalarının ne yapması gerektiğini kesinlikle açıkça ve basitçe gösterir, oysa, «üretim atmosferleri» ve «demokrasileri» işçi kitlelerinin gözlerine atılan toz olup, anlayışlarını **karartır**.

Yoldaş Trotski bana da ithamlarda bulundu: «Lenin, 'sendikal aygıt' olarak adlandırılan kaldıraçların cınadıkları ve oynamak zorunda oldukları rol hakkında tek bir kelime söylemedi (sayfa: 66).»

Beni lütfen affediniz yoldaş Trotski, fakat Roudzoutak'ın tezlerini bütünüyle okurken ve bunlara katılırken, bu konuda bütün tezlerinizden, bütün raporunuzdan yada ortak raporunuzdan ve sonuç, söylevinizden, **daha fazla, daha tam, daha emin, daha basit ve daha aydınlık** bir tarzda konuştum. Çünkü, tekrar ediyorum, aynı primler, şeref disiplin mahkemeleri, ekonomiyi ele almak, sanayii yönetmek ve üretimde sendikaların rolünü yükseltmek, «üretim demokrasisi», «karışım», vs. üzerine tamamen soyut -giderek boş- la-kırdılardan yüz defa daha değerlidir.

«Üretim» görüşünü ileri sürmek (Trotski) yada siyasi görüşün tek boyutluluğunun üstesinden gelmek ve buna ekonomik görüşü de eklemek (Bukharin) bahanesiyle bize şu noktalarda hizmet ettiler:

- 1 — Ekonomi ve siyaset arasındaki ilişkinin teorik olarak yanlış ve seçmeci bir tanımlaması ile ifade edilen marksizmin unutulması,
- 2 — Trotski'nin broşür - programına baştan sona sinen «silkelemek» hedefi siyasette ifadesini bulan siyasal hatanın bir savunması veya gözden gizlenmesi,

- 3 — Tamamiyle ekonomik sorunlarda, üretimi arttırmaya özgü araçlarda geriye doğru bir adım; somut, pratik, hayatı, canlı görevler formüle eden Roudzoutak'ın yapıcı tezlerine göre geriye doğru bir adım (üretim propagandasını geliştiriniz, aynı primlerin uygun olarak bölüştürülmesini ve şeref disiplin mahkemelerinde zorlayıcı tedbirleri daha doğru kullanılmasını öğreniniz) daha gerçek ve pratik olan ne varsa **unutularak** teorik planda yanlış ve entellektüel bir stilde formüle edilmiş genel, soyut, «anlamdan yoksun» **tezlere** doğru, bir adım geri.

Siyaset ve ekonomi sorunu üzerinde bir yanda Zinoviev ile benim aramdaki, diğer yanda da Trotski ve Bukharin arasındaki ilişki işte gerçekte budur.

İşte bu nedenden, 30 Aralıkta Trotski yoldaş tarafından bana yapılan itirazı gülümsemeden okuyamadım: «Yoldaş Lenin, Sovyetlerin VIII nci kongresinde, durumumuz hakkındaki raporu bitirirken, söylevinde, bize biraz daha az siyaset ve biraz daha çok ekonomik görüş gerektiğini söyledi; oysa, sendikalar sorununda, siyasi yönü birinci plana yerleştirdi» (sayfa: 65). Bu sözleri söylerken, yoldaş Trotski, kendisinin «çok haklı» olduğu izlenimindeydi. Gerçekte ise, bu sözler, en korkunç düşünce karışıklığını, mutlak olarak sınırsız bir «ideolojik arap-saçını» ifade ediyordu. Siyaset ile daha az ve ekonomi ile daha çok uğraşmanızı dilediğimi her zaman ifade etim, ifade ediyorum ve ifade etmeye devam edeceğim, doğrudur. Fakat, bu dileklerin gerçekleşmesi için siyasi tehlikelerin ve siyasi hataların olmaması gerektiğinin anlaşılması zor değildir. Yoldaş Trotski'nin siyasi hataları, partimizi, ekonomik görevlerinden, «üretim çalışmasından» saptırıyor; bu hatalar, bunları düzeltmek ve sendikalist sapmayı, proletarya diktatörlüğünü çöküşüne götüren tavrı tartışmak, sendikal hareket karşısında hatalı tavrı tartışmak için (sovyet iktidarının çöküşüne götüren tavrı), genel «tezler» üzerinde tartışmak için ne yazık ki bize **zaman kaybettiriyor**; bütün bunlar somut, pratik ve «ekonomik» bir tartışma yerine oluyor: 2-6 Kasım'da V nci Rusya Sendikalar Konferansında kabul edilen Roudzoutak'ın tezleri temeli üzerinde kim en iyi ve en yetkin biçimde aynı primleri bölüştürdü, mahkemeleri örgütledi, karışımı gerçekleştirdi? Saratov'un fabrikaları işçileri mi, Donetz Havzası madencileri mi, Petrograd metalürji işçileri mi?

«Geniş tartışmanın» yararlılığını ele alalım. Orada da, siyasi hataların ekonomik görevlerden bizi nasıl saptırdığını görüyoruz. «Geniş» denilen tartışmanın karşısındaydım; yoldaş Trotski'nin tavrını ciddi bir tartışmaya hasredilmek zorunda olan sendika komisyonunu sabote eden bir hata, siyasi bir hata olarak düşünüyordum ve her zaman düşünüyorum. Görevlerini anlamadığı için (bu-

rada da, seçmeciliği diyalektiğin yerine getirdi), Bukharin başta olmak üzere tampon grubu siyasi bir hata olarak kabul ediyorum; Özellikle «tampon» görüş açısından geniş tartışmaya karşı kesin itiraz yükselmeli, ve tartışma sendika komisyonuna getirilmeliydi. Sonucun ne olduğunu görüyorsunuz. 30 Aralıkta, Bukharin şu bildiri-mi yapmaya kadar vardı: «İşçi demokrasisinin yeni kutsal emrini ilan ettik: Bütün sorunlar, dar kollejerde, küçük toplantılarda, şu yada bu korporasyonun içinde tartışılmamalı, fakat geniş topluluklar önüne getirilmelidir. Ve bu yüzden iddia ediyorum ki, sendikaların rolü sorununu böyle bugünkü kadar geniş bir topluluğun önüne getirmekle geriye doğru bir adım atmıyoruz, fakat aksine ileriye doğru bir adım atıyoruz» (-sayfa: 43-). İşte Zinoviev'i hiçbir şey söylemeden konuşmakla ve demokrasiyi abartmakla itham eden adam! Nasıl bir havada sözler ve «martavallar» koleksiyonu, biçimsel demokrasinin devrimci uygunluğa boyun eğdirilmesinin nasıl tam anlaşılması!

Trotski için de durum daha iyi gitmiyor. Trotski şu ithamı yapıyor: «Lenin, ne pahasına olursa olsun sorunun temeli üzerindeki tartışmayı ortadan kaldırmak veya kısırlaştırmak istiyor» (-sayfa: 63-). Şöyle diyor: «Neden, ben komisyona girmedim, Merkez Komitesine açıkça şunu söyledim: Parti basınında, bütün diğer yoldaşlara eşit olarak bu sorunları bütün genişliğiyle ortaya koymam müsaade edilmediği sürece, bu sorunların kapalı kutuda incelenmesinden, ve sonuç olarak da komisyonun çalışmasından hiçbir kazanç beklemeyeceğim» (-sayfa: 69-).

Sonuç? 25 Aralıkta Trotski'nin «geniş tartışmayı» başlatmasından bu yana bir aydan az zaman geçti, ve her yüz parti sorumlusundan birinin bile bu tartışmayı yararlı bulunduğunu söylemek güçtür (—daha fazlasını söylememek için—). Çünkü Trotski deneyden yararlanarak gerçek «üretim» çalışmasında ileriye doğru ilerlemek ve fakat bütün «üretim atmosferlerinin» ölü skolastiği yararına canlı çalışmadan ayrılmamak için araştırma ve pratik deneyin doğruluğunu inceleme görevi olan komisyonunda yapılan kesinlikle ekonomik planda somut bir incelemeye, «kapalı kutu»da inceleme gibi küçük düşürücü bir etiket yapıştırarak, kelimeler, kötü tezler üzerinde tartışma açarak partiye zaman kaybettirdi. Örneğin, meşhur «karışım» kelimesini ele alın. 30 Aralıkta, bu konu üzerinde konuşmamız gerektiğini tavsiye ediyordum çünkü, bizzat kendi pratik deneyimizi; **daha henüz incelememiştik**; bu şart gerçekleşmemiş ise, karışım üzerine olacak konuşmalar kaçınılmaz olarak boş gevezeliklere dönüşerek dejenerere olacak, partinin ekonomik görevinin güçlerini **saptıracaktı**. Sovnarkhoz'larda, (4) sendika temsilcilerinin 1/3 ilâ 1/2 ve 1/2 ilâ 2/3 oranında temsil edilmesini öneren Trotski'nin tezlerini bürokratik mani ve fantezi projeler olarak niteledim. Bu sözlerim, tutanağın 43 ncü sayfasında

gördüğüm gibi, bazı şeyler konuşmak için toplanan kişilerin sağirdilsiz rolü oynamamaları (bunlar bizzat bu sayfada geçen sözlerdir!) zorunda olduğunu ayrıntılarıyla bana göstermek isteyen Bukharin'in yıldırımlarını üzerine çekti.

«Lenin yoldaşın bunu bürokrasi olarak nitelendirdiğini kaydetmenizi hepinizden rica ediyorum; fakat ben, bugünden itibaren birkaç ay içinde Sendikalar Merkez Konseyinde, ve Ulusal Ekonomi Yüksek Konseyinde, Metalürji İşçileri Merkez Komitesinde, ve Metal Bölümünde, vs. ortak sorumluların sayısının yarından, 2/3'e varacağını bunun kabul edilen ve uygulanan bir olgu olacağını, önceden söyleme hakkına sahibim.» (sayfa: 68)

Bu pasajın okunmasından sonra, Milioutine yoldaşa (Ulusal Ekonomi Yüksek Konseyi As-Başkanı) karışım sorunu üzerine basılı tutanakları bana göndermesini istedim. Şöyle diyordum: Az da olsa en azından, **kendi pratik deneyimizi incelemeye** koyulmalıyım; çünkü, elimizde belge olmaksızın, olaylar olmaksızın ayrılıkdar atasözü biçimi alacaktır şüphesiz) öldürücü derecede sıkıcı icat ederek, «parti içinde genel konuşmalara» başvurmak (Bukharin'in deyimi, Sayfa: 47; bu söz de meşhur «silkelemek» terimi kadar atasözü biçimi alacaktır şüphesiz,) öldürücü derecede sıkıcı ve tamamen vakit kaybı olacaktı. Yoldaş Milioutine bana bazı eserleri, özellikle de «VIII. Sovyetler Kongresinde Ulusal Ekonomi Yüksek Konseyinin Tutanağını» (Moskova 1920; önsözü 19 Aralık 1920 tarihli) yolladı; Burada, 14 ncü sayfada işçilerin, kuruluşlarının yönetimine katılışlarını gösteren bir tablo var. Bu küçük tabloyu aktarıyorum (Bu tablo işletmelerin ve taşra sovnarkhozlarının sadece bir kısmını kapsıyor).

YÖNETİM AYGITI	D A Ğ I L I Ş						
	Toplam Sayı	İşçiler	%	Uzmanlar	%	Memurlar vs.	%
Ulusal Ekonomi Yüksek Konseyi Prezidyumu ve taşra sovnarkhozları	187	107	57,2	22	11,8	58	31,0
Genel Yönetim Kolejleri, seksiyonlar, merkezler ve genel komiteler	140	72	51,4	31	22,2	37	26,4
Kolej yönetimleri ve fabrika ve kuruluş bireysel yönetimleri	1143	726	63,5	398	34,8	19	1,7
TOPLAM	1470	905	61,6	451	30,7	114	7,7

Böylece daha şimdiden, işçilerin yönetime katılımı % 61,6'ya yükselmiştir; yani, 2/3'e yarından daha yakındır. Trotski yoldaşın

bu konuda fantezili bürokratik projeler saptadığı tezlerinin tam tersine **kamutlar aksini ispatlıyor**. «1/3 ilâ 1/2» veya «1/2 ilâ 2/3» lük programlar kaleme almak, tartışmak, konuşmak demek: parti içinde, tamamen boş anlamlı «genel gevezelik yapmak» güçleri, kaynakları, dikkati, zamanı **üretici** çalışmadan saptırmak, ciddi içeriği olmayan entrika politikacılığı yapmak demektir. Oysa, deneyli kişilerin bulunacağı, olayları incelemeden önce tezler kaleme almanın reddedileceği bir komisyonda, örneğin on yada yirmi «ortak sorumluya» (bin kişi arasından) sorular sorularak, izlenimlerini ve sonuçlarını objektif istatistikî verilerle karşılaştırarak, gelecek için somut ve pratik verilere varmaya gayret ederek deneyin doğru olup olmadığı üzerinde verimli olarak uğraşılabilirdi; deneyin sonuçları şu yada budur, aynı doğrultuda hemen devam etmek mi gerekir, yoksa biraz değişiklik mi yapmak gerekir, veya doğrultu, yöntemle hareket etme tarzı en doğru nasıl olmalıdır, yada meselenin başarısı açısından deneyi durdurmak, bir çok kez daha doğru olup olmadığını araştırmak bazı değişiklikler mi yapmak daha doğrudur vs. vs.

Yoldaşlar, gerçek «yönetici», (müsaade edin ben de biraz «üretim propagandası» yapayım!) en ileri ülkelerin bile kapitalistlerinin, tröst örgütleyicilerinin, herhangi bir işletmeye her dereceden en uygun yöneticilerin seçimine ve en uygun yönetim sistemine ulaşmak için, kendi pratik deneylerinin (ve başkalarının pratik deneylerinin) doğru olup olmadığını görmek ve incelemek için, başlanmış olanı tekrardan yaparak, doğrultarak geriye doğru giderek, bir çok kez hatalarını düzelterek uzun yıllar, bazan onlarca yıl harcadıklarını bilir. Yüzlerce yıllık deney ve alışkanlığa dayanan kapitalizm böyle hareket ederek, bütün uygar dünyada ekonomik eserini sürdürmüştür. Oysa biz, yeni bir zemin üzerinde, kapitalizm tarafından bize miras bırakılmış alışkanlıkları yeniden eğitmek için sabırlı, inatçı, çok uzun bir çalışma ile sistemimizi kuruyoruz ve bu durumu ancak gitgide ilerleyerek değiştirmek mümkündür. Bu sorunu Trotski'nin ele aldığı gibi ele almak genel bir hata işlemek demektir: 30 Aralıkta söylevinde şöyle söylüyordu: «İşçilerimiz parti ve sendika üyelerimiz, üretimi yönetebilecek biçimde yetişmişler midir? Evet veya hayır. Cevap veriyorum: Hayır» (Sayfa: 29). Bir sorunu böyle ele almak gülünçtür. Bu sanki şöyle bir soru gibi sorulmuştur: Bu bölümde yeteri sayıda çizme var mıdır? Evet veya hayır?

On senede bile muhakkak ki, bütün parti ve sendika üyelerimizin bu konuda yeterince yetişmediğini söylemek zorunda olacağız. Aynı şekilde on senede bütün parti sendika ve askeri yönetim sorumluları da yeterli bir askeri eğitime sahip olmayacaklardır. Fakat, bizde, yetişmenin başlangıcı gerçekleşti; aşağı yukarı bir

milyon işçi, sendikalı ve sendika delegesi, yönetime katılıyor, işletmeleri, genel komiteleri ve daha yukarı kuruluşları yönetiyor. «Üretim yöneticilerinin yetişmesinin», bizim kendimize **özgü yetişmemiz**, yani yer-altı çalışmalarının eski militanlarının, ve profesyonel gazetecilerin yetişmesi, «eserinize yüz defa girişiniz» kuralına uygun olarak kendi pratik deneyimizi çok dikkatle ve ayrıntılarıyla incelemeyi kendi kendimize ve başkalarına öğretmekten oluşur. Bu binlerce militanın ne yaptıklarının ince eleyip sık dokuyan somut, ihtiyatlı, yavaş, hatır tanımaz biçimde doğru olup olmadığının araştırılması, çalışmalarının daha da ihtiyatlı ve kılı kırk yararcasına düzeltilmesi, ve şu yöntemin, şu yönetim sisteminin, şu orantının şu seçimin, vs. sadece apaçık yararlılığı görüldükten sonra eylemin sürdürülmesi. İşte, «üretim yöneticilerinin yetişmesinin» temel ve mutlak kuralı budur; Oysa, yoldaş Trotski, bütün tezleri, sorunu bütünüyle ele alış biçimi ile bu kurala karşı gelmektedir. Gerçekten de, Trotski yoldaşın bütün tezleri, ve bütün broşür-programı hataları yüzünden böyledir ve partinin dikkatini ve güçlerini, boş, bütünüyle anlamsız bir tartışma için «üretimde» ciddi bir çalışmadan saptırmıştır.

DIYALEKTİK VE SEÇMECİLİK, «OKUL» VE «AYGIT»

Yoldaş Bukharin'in kıymetli birçok niteliği yanısıra, teorisyen niteliği ve her sorunu teorik köklerine kadar eşelemek niteliği belirgindir. Bu çok kıymetli bir niteliktir, çünkü, siyasi bir hata da dahil olmak üzere, herhangi bir hatanın temelini, bu hatayı işleyenin düşüncesinin teorik kökleri, bilinçli olarak kabul ettiği iyice belirlenmiş düşüncelerden hareket edilerek keşfedilmeksizin, aydınlatmak olanaksızdır.

Herhangi bir sorunun teorik yönünü derinleştirme zevkine sahip olan Bukharin yoldaş, 30 Aralık tartışmasından beri, tartışmayı bu plana çıkardı.

30 Aralıkta şöyle konuştu: «Ne bu siyasi elemanın, ne de bu ekonomik elemanın atılmamasını mutlak olarak gerekli görüyorum (burada «fonksiyon-tampon» olarak adlandırılan şeyi veya ideolojisinin teorik temeli yatmaktadır) ve bu benim için mutlak olarak tartışılmaz bir şeydir...» (Sayfa: 47).

Bukharin yoldaşın burada yaptığı yanlışın teorik temeli; politika ile ekonomi arasındaki diyalektik ilişki yerine, eklektik ilişkiyi geçirmesinde bulunmaktadır. «Ve biri ve diğeri» «bir yandan ve diğeryandan»: İşte Bukharin'in teorik pozisyonu. Seçmecilik, işte budur. Diyalektik; ilişkileri somut gelişimleri içinde bütün yönleriyle hesaba katmamızı ister, yoksa şundan biraz, bundan biraz almayı değil. Daha önce politik ve ekonomi örneğiyle gösterdim.

«Tampon» örneği de bunu en açık biçimde gösteriyor. Eğer parti treni raydan çıkma eğiliminde ise, tampon yararlı ve gereklidir. Buna karşı çıkılmaz. Bukharin'in «tampon»un rolünü, biraz Zinoviev'den biraz da Trotski'den alarak seçmeci bir tarzda tanımladı. Bukharin, «tampon» niteliğiyle, bizzat kendisi, birinin veya diğerinin, birilerinin veya diğerlerinin nerede, ne zaman ve hangi noktada hata yaptığını tayin etmek (teorik yanlışlık, veya politik beceriksizlik, veya bir tavır alıştırma fraksiyonel zihniyetle yapılan hata, veya abartma ile yapılan hata) ve bu hataların herbiri üzerine **vargücü ile** gitmek zorundaydı. Fakat Bukharin «tampon» rolünü böyle anlamadı. İşte diğer örnekler arasından açık bir örnek:

Tsektran'ın (Demiryolcuları ve Denizciler Merkez Komitesi) Petrograd Bürosunun komünist fraksiyonu —bu örgüt Trotski yanlısı olup Trotski'nin düşüncesine göre açıkça şöyle bildirmektedir; «Temel sorun üzerinde yani sendikaların üretimde rolü sorunu üzerinde Trotski ve Bukharin yoldaşların tavırları aynı görüşün değişik biçimleridir»— Petrograd'da küçük bir broşür biçiminde yoldaş Bukharin bir ortak rapor yayınladı. (N. Bukharin, Sendikaların görevleri üzerine, Petrograd, 1921). Bu broşürde şunları okuyoruz: «Başlangıçta, yoldaş Trotski, sendika yöneticilerini değiştirmek, işbilir yoldaşlar seçmek gerektiğini, vs. söyleyerek kendi görüşünü formüle ediyordu; ve daha önce bugün reddettiği «silkelemek» taraftarı idi; buradan Trotski'ye karşı kanıt çıkarmak tamamen saçma değil midir?» (Sayfa: 9).

Bu açıklamanın doğru olmayan birçok noktası üzerinde durmayacağım. («Silkelemek» kelimesi Trotski tarafından 2-6 Kasım'da Rusya V. Sendikalar Konferansında kullanılmıştır. «Yönetici personelin seçiminden» Merkez Komitesine 8 Kasım'da kendisi tarafından verilen, taraftarlarından biri tarafından basılı bildiri olarak basılan tezlerinin 9 ncu paragrafında söz etmiştir. Trotski'nin, 25 Aralık tarihli Sendikaların rolü ve görevleri adlı broşürüne baştan sonra bütünüyle daha önce bahsettiğim aynı zihniyet ve düşünceler sinmiştir. Bu düşüncesini nerede ve ne zaman reddettiğini hiç de bilmiyoruz). Bu, bugünlük kararım değildir. «Tampon», seçmeci olduğu için hataları unutup ve başkalarını belirtiyor: 30 Aralık 1920'de Moskova'da SBKP'nin bütün Rusya'dan gelen binlerce militanı önünde yapılan hatayı sessizlikle geçiştiriyor. 3 Ocak 1921'de Petrograd'da yapılan hatalardan bahsediyor. Eğer «tampon» diyalektikçi olsaydı, her iki taraftaki, veya bütün taraflardaki her hataya bütün gücüyle hücum ederdi. Oysa, Bukharin bunu yapmıyor. Trotski'nin «silkelemeyi» hedef alan politik görüşünün broşürünü analiz etmeyi bile denemiyor. **Sadece, bundan bahsetmiyor.** Böyle kavranılmış bir tampon rolünün genel alay konusu olmasında şartıca hiçbir şey yoktur.

Devam edelim, Bukharin'in Petrograd'daki aynı söylevinde, 7 nci sayfada şunları okuyoruz:

«Trotski yoldaşın hatası, 'komünizm' okulu noktasını yeterince savunmamış olmasındadır.»

30 Aralıktaki tartışmada Bukharin şu terimlerle düşüncesini belirtiyor:

«Zinoviev yoldaş sendikaların komünizm okulu olduğunu söyledi, Trotski ise, sendikaların, üretimi yöneten yönetici ve teknik aygıt olduğunu söyledi. Birinci ve ikinci görüşün yanlış olduğunu göstermek için hiçbir mantıki düşünce görmüyorum: iki tanımlama da doğrudur, her iki tanımlama da ayrı ayrı ve birlikte doğrudurlar» (Sayfa: 48).

Bukharin'in 6 ncı tezinde ve «grubunda» yada «fraksiyonunda» da aynı görüşe rastlanıyor: «... bir yandan, onlar (sendikalar) komünizm okuludurlar... diğer yandan, onlar (ve bu gittikçe artan bir ölçüde) ekonomik aygıtın ve genel olarak Devlet iktidarı aygıtının bütünleyici bölümüdürler...» (Pravda, 16 Ocak).

İşte Yoldaş Bukharin'in temel teorik yanlışı: Marksizmin diyalektiği yerine seçmeciliği geçirmek («moda olan» çeşitli gerici felsefi sistemlerin yazarlarında bu özellikle yaygındır).

Yoldaş Bukharin, «mantıki» düşüncelerden bahsediyor. Bütün düşünce tarzı, belki de bilinçsiz olarak, burada formel veya skolastik mantığı kabul ettiğini gösteriyor, yoksa diyalektik mantığı veya marksizmi değil. Bunu açıklamak için, bizzat yoldaz Bukharin tarafından söylenen çok basit bir örnekle başlayacağım. 30 Aralık tartışması sırasında şöyle dedi:

«Yoldaşlar, burada geçen tartışmalar aranızda çoğunuz üzerinde aşağı yukarı şu izlenimi yaratıyor: insanlar geliyorlar ve karşılıklı olarak, kürsü üzerinde duran bardağın ne olduğunu soruyorlar. Bir tanesi cevap veriyor: Bu camdan bir silindirdir, ve afaroz edilen kim olursa bunun bu olmadığını iddia ediyor. İkincisi şöyle diyor: Bu birşey içmeye yarayan bir alettir. Ve afaroz edilen kim olursa bunun bu olmadığını iddia ediyor (Sayfa: 46)».

Okur Bukharin'in bu örnekle anlaşılabilir bir biçim içinde bana yalnız kendi fikrinde ısrar eden bir görüşün ne kadar kötü olduğunu açıklamak istediğini görüyor. Bu yüzden ona müteşekkirim, ve bunu kendisine pratik olarak ispatlamak için, anlaşılabilir bir biçim içinde diyalektiğin tersi olan seçmeciliğin ne olduğunu açıklayarak cevap veriyorum.

Bir bardağın aynı zamanda hem camdan bir silindir ve hem de bir şey içilen alet olması tartışılmaz. Fakat bir bardağın sadece

bu özellikleri, nitelikleri veya görünümleri, yoktur. Bir bardağın başka sonsuz özellikleri, nitelikleri, görünümleri, karşılıklı ilişkileri ve dünyanın geri kalan kısmıyla «aracıları» vardır. Bir bardak kağıt üstüne konan bir ağırlık olarak, yakalanan bir kelebeğin hapisanesi olarak kullanılabilir; bir bardağın üzerindeki süslemeler ve resimlerle artistik bir değeri olabilir, bu camdan ve silindirik biçimde olabilir, yada olmaz, ve bu böyle sonsuza dek gider.

Devam edelim. Eğer birşey içmek için hemen bir bardağa ihtiyacımı varsa, bunun mükemmel bir silindir biçimi olması, veya gerçekten cam olması benim için önemsizdir; buna karşılık dibinin çatlak olması, birşey içerken dudaklarımı kestirme tehlikesi olması, vs. önemlidir. Fakat eğer birşey içmek için değil, başka bir amaç için bir bardağa ihtiyacım varsa, herhangi bir cam silindir, isterse dibi çatlak olsun, hatta dipsiz de olsa işime yarar vs.

Okullarda öğretilen formel mantık (ilk sınıflar için düzeltmeler yapılarak bu mantık kullanılmak zorundadır) en çok kullanılan, veya en çok göze batan şeyler üzerinde durarak şekli tanımlamalarla yetinir, ve orada durur. Eğer bunu yaparken iki farklı tanım ele alırsa, veya daha da ötesi, eğer bu iki tanım tamamen tesadüfi bir tarzda yanyana konulursa, (camdan silindir ve birşey içmeye yarayan alet) artık nesnenin farklı yönlerini göstermeyen seçme- ci bir tanımlama elde ederiz.

Diyalektik mantık daha ileri gitmemizi ister. Bir nesneyi gerçekten tanımak için, bütün yönlerini, bütün ilişkilerini ve çevresi ile bütün «aracılarını» kavramamız ve incememiz gerekir. Buna hiçbir zaman bütünüyle varamayacağız, fakat bütün yönlerini düşünmemiz gerekliliği, bizi hatalardan ve gevşeklikten korur. Bu işte ilk nokta. İkinci olarak: Diyalektik mantık, nesneyi, gelişimi, kendine «özgü hareketi» (bazen Hegel'in dediği gibi), değişimi içinde kavramamızı gerektirir. Söz konusu bardak olduğunda, bu hemen bir anda açık olarak kavranamaz; bununla beraber, bir bardak bile değişmez olarak kalmaz; özellikle kullanılışı, dış dünya ile ilişkisi değişikliğe uğrar. Üçüncü olarak: İnsanın bütün pratiği, nesnenin eksiksiz «tanımlanmasına» hem gerçeğin ölçüsü olarak ve hem de insana gerekli olan ile nesnenin ilişkisinin pratik tayin edicisi olarak girmek zorundadır. Dördüncü nokta: Diyalektik mantık bize, «soyut gerçek olmadığını», ve «gerçeğin her zaman somut olduğunu» (Hegel'den sonra Plekhanov'un söylemesini sevdiği gibi); öğretir. (Plekhanov'un bütün felsefi eserlerini incelemeksizin —incelemeksizin diyorum— bilinçli ve gerçek bir komünist olmanın olanaksız olduğunu burada parantez içinde genç parti üyelerinin dikkatini çekmenin uygun olduğunu sanıyorum, çünkü uluslararası bütün marksist literatürde en iyi eserler bunlardır.) Diyalektik mantık kavramını tüketmediğim kendiliğinden anlaşılır. Fakat şimdilik bu

kadar yeter. Bardaktan sendikalara ve Trotski'nin programına geçebiliriz.

Bukharin, «bir yandan okul, diğer yandan aygıt» diyor ve bunu tezlerinde yazıyor. Trotski'nin hatası, «okul elemanını yeterli olarak savunmaması»..., Zinoviev'inki ise, «aygıt elemanını» ihmal etmesi olmaktadır.

Bu düşünce, neden, içerikten yoksun ölü seçmeciliktir. Çünkü Bukharin, hem tartışmanın bütün tarihçesini (ki bunu marksizm, yani diyalektik mantık hiç hatasız gerektirir) ve hem de sorunu bütünüyle ele alış tarzını, sorunu bütünüyle koyuş tarzını, veya daha doğrusu şimdiki somut şartlar içinde şimdiki anda sorunu ortaya koyuş biçimine verdiği doğrultuyu bizzat kendi görüşü ile, bizzat kendisi analiz etmek için en ufak bir çaba harcamıyor. Bukharin bu yönde en ufak çaba harcamıyor! Sorunu en ufak bir somut inceleme yapmaksızın, çıplak soyutlamalarla ele alıyor ve bir parça Zinoviev'den, bir parça da Trotski'den alıyor. Bu, seçmeciliktir. Bunu daha somut bir tarzda açıklamak için, bir örnek vereceğim. Güney Çin'deki devrimciler ve başkaldıranlar üzerine mutlak olarak hiçbir şey bilmiyorum (Yıllarca önce okuduğum birkaç gazete yazısı ve birkaç kitap ile Sun-Yat-Sen'in iki yada üç yazısı bir yana bırakılırsa). Ayaklanmalar olduğuna göre, ihtimalen başkaldırmanın bütün ulusu kapsayan çok keskin bir sınıf savaşının ürünü olduğunu söyleyen 1 nolu bir Çinli ile, başkaldırmanın bir sanat olduğunu söyleyen 2 nolu bir Çinli arasında tartışmalar vardır. Bu konuda, bundan daha başka birşey öğrenmeden, Bukharin'in: «bir yandan... diğer yandan» tezlerine benzer tezler kaleme alabilirim. Birincisi, «sanat elemanını», ikincisi ise «keskinlik elemanını» vs. yeteri kadar hesaba katmamıştır vs. Bu, içeriksiz ölü bir seçmecilik olur çünkü, **belli ihtilafın**, **belli sorunun**, bunu ele alma tarzının, vs. **somut** incelenmesi değildir. Sendikalar bir yandan okuldur ve diğer yandan bir aygıt; üçüncü olarak da, çalışanların bir örgütü; dördüncü olarak, hemen hemen tamamen sanayi işçilerden oluşmuş bir örgüt; beşinci olarak, üretim dallarına göre bir örgüt, vs. vs. Bu **görüşte** de Trotski'nin aynı şekilde bir hata yaptığını kaydedelim. Trotski, bir üretim sendikasının üretimini elinde tutan bir sendika olduğunu düşünüyor. Bu yanlıştır. Bir üretim sendikası, işçileri, üretim branşlarına göre örgütleyen bir sendikada, Rusya'nın ve bütün dünyanın teknik ve kültürel düzeyi ele alındığında bunun böyle olması kaçınılmazdır. Bukharin'de, sorunun ve konunun, ilk iki «yönünün» neden, üçüncü, dördüncü, beşinci vs. yönlerinden önce düşünülmesi gerektiğini göstermeyi hedef alan herhangi bir doğrulamanın, kişisel bir analizin gölgesi bile yoktur. Bu yüzden, Bukharin grubunun tezleri bos bir seçmecilikten başka birşey değildir. Bukharin, «okul» ve «aygıt» arasındaki bütün ilişki sorununu kök-

ten yanlış ve seçmeci bir tarzda ele alıyor. Bu sorunu doğru olarak koymak için, boş soyutlamalardan, somuta, yani şimdiki tartışmaya geçmek gerekir. Bunu isterseniz Rusya V. Sendikalar Konferansında konulduğu gibi, veya isterseniz bizzat Trotski tarafından 25 Aralıktaki broşür-programda koyulduğu ve **yönlendirildiği** gibi ele alırız. Trotski'nin **bütün** görüşünün hatalı olduğunu, ve bütün **yönelişimin** hatalı olduğunu göreceksiniz. Trotski sendikaların, «sovyet trade-unionizmi» konusu ele alındığında, genel olarak üretim propagandasından konuşulduğunda ve Trotski'nin **yaptığı gibi** «karışım» sendikaların üretimin yönetimine katılışları sorunu ortaya koyulduğunda bir okul gibi olabileceklerini ve olmak zorunla olduklarını anlamıyor. Ve, Trotski'nin bütün broşür-programında ortaya konulduğu gibi bu son sorun söz konusu olduğunda, Trotski'nin hatası, sendikaların **üretimin teknik ve yönetim okulu** olduğunu anlamamak oluyor. Sendikalar, «bir yandan okul, diğer yandan ise, farklı birşey» değildir. Fakat, şimdiki tartışmada, Trotski'nin ortaya koyduğu bu sorunda, bütün **yönleri ile, sendikalar, bir okuldur**; birlik okulu, dayanışma okulu, çıkarların savunulması okulu, ekonomiyi yönetim okulu, idari yönetim okulu. Yoldaş Bukharin, yoldaş Trotski'nin temel hatasını anlayacağı ve düzeltereği yerde, bize şu gülünç küçük düzelticiyi verdi: «bir yandan ve diğer yandan». Sorunu daha yakından ve daha da somut olarak inceleyelim. Üretimi yönetme «aygıtı» olarak bugünkü sendikalara bakalım. Kısmi verilere göre, aşağı yukarı, 900 işçinin, sendika üyesi ve delegenin, üretimi yönettiklerini görmüştük. Bu rakkamı, isterseniz, onla, hatta yüzle çarpınız; temel hatanızı açıklamak için, «ile-riye doğru hareketin, şu anda inanılmaz bir hızla gittiğini kabul edelim. Herşeye rağmen, 6 milyon üye sayısına kıyaslandığında, **yönetime** doğrudan katılan sendika militanlarının sayısının son derece küçük bir oranda olduğunu görürüz. Bu da bize gösteriyor ki, toplam sendikaların % 98 1/2'sinin (6 000 000-90 000 = 5 910 000 = % 98 1/2) henüz **eğitim görmekte ve daha uzun zaman eğitim görmek zorunda oldukları** hesaba katılmadan, Trotski'nin yaptığı gibi, bütün dikkatleri «yönetici tabakaya» çekmek, sendikaların üretimde ve üretimin yönetimindeki rolünden bahsetmek, temel bir hata yapmak demektir. Sendika okul ve yönetim değil, fakat bir yönetim okuludur.

Trotski yoldaş, tamamiyle temelsiz ve yanlış olarak Zinoviev yoldaşı «tayin etme» ilkesini yani, Merkez Komitesinin atama hakkını ve görevini inkâr etmekle itham ettiği 30 Aralık günü yaptığı polemikte, yanlışlıkta son derece karakteristik şu antitezi öne sürdü:

«... Zinoviev yoldaş, her pratik sorunu, bu sorunda sadece bir ajitasyon maddesi olduğunu değil, fakat yönetsel olarak da dü-

zenlenmesi gereken bir nokta olduğunu unutarak sadece propagan-
da görüş noktalarından ele alma yönünden kesin bir eğilim taşı-
maktadır» diye yazıyor (sayfa: 27). Bu konuda yönetsel görüş
noktasının ne **olabileceğini** ayrıntılarıyla açıklayacağım. Fakat
Trotski yoldaşın temel hatası, broşüründen bizzat kendisi tarafın-
dan ortaya konulan **soruları propagandacı ve sadece propagandacı**
olarak ele alabileceği ve ele almak zorunda olduğu halde **yönetici**
olarak ele almasıdır.

Gerçekten de Trotski'de doğru olan nedir? Tezlerinde değil,
fakat özellikle güya «muhafazakâr» sendikacılar kanadına karşı
(talihsiz) polemigini unuttuğu zamanki **söylevlerinde** doğrudur.
Tartışılmaz olarak iyi ve yararlı olan, **üretim propagandasıdır**. Sen-
dika komisyonu içinde, ciddi bir «ekonomik» çalışma ile, Rusya üre-
timi propaganda Bürosu üyesi ve sorumlusu olmak yazılı ve sözlü
müdahaleleri ile Trotski yoldaş, davaya mutlaka çok fazla hizmet
edecekti (ki bu hizmeti mutlaka yapacaktır). Hata, «program-tez-
ler»dir. Bu tezlerde, sendikal örgüt «krizi», sendikalarda «iki eği-
lim», SBKP'nin programının yorumlanması, «sovyet trade-unioniz-
mi», «üretim yöneticilerinin yetişmesi», «karışım» meseleleri kar-
şısında yöneticinin görüşü beliriyor. Trotski'nin «programın» bü-
tün temel temalarını sıraladım; oysa, bizzat bu temalar için, için-
de bulunulan anda Trotski'nin tek görüş noktası, propagandacının
görüş noktasıdır.

Devlet, baskı aracıdır. Özellikle proletarya diktatörlüğü devrin-
de, baskıyı terketmek çılgınlık olur. «Yönetsel emirler» ve yöne-
timsel görüş proletarya diktatörlüğünde zorunludur. Parti, prole-
taryanın avan-gardı (öncü güç), doğrudan doğruya yöneten avan-
gardı, yöneticidir. Avan-gardı temizlemek ve sağlıklı kılmak için
avan-gard üzerinde özel etkinlik aracı, baskı değil, partiden ihraç-
tır. Sendikalar, devlet iktidarının rezervi, komünizm okulu, eko-
nomik yönetim okullarıdır. Bu alanda, özel ve temel eleman, yöne-
tim **değil** fakat, «devletin merkezileşmiş ve aynı zamanda bölgesel
de yönetimi ile, ulusal ekonomi ve geniş emekçi kitleleri» arasında
«bağlantı»dır. (Parti programımızın 5 nci paragrafında, sendika-
larla ilgili ekonomik bölümde belirtildiği gibi.)

Trotski'nin bütün broşür-programı boyunca, sorunu ortaya
koyuşundaki hatalı tarzı ve bu ilişkiyi anlamayışı görülüyor.

Trotski'nin şu meşhur «karışım» sorununu, sorunu bütünüyle
başka bir açıdan ele alarak, programının diğer temaları ile ilişkili
olarak incelediğini tasavvur ediniz. Tasavvur ediniz ki, Trotski'nin
broşürü bütünüyle, 900 «karışım» olayından diyelim 90'ına, veya
Ulusal Ekonomi Yüksek Konseyindeki Sanayinin yönetimi için gö-
revlerin bir kısmının ve sendikalarda seçimsel fonksiyonların, sendi-

ka üyelerinin ve sendika sürekli görevlilerinin birikiminin ayrıntılı incelenmesine hasredilmiş olsun. Tasavvur ediniz ki bu 90 olay ilgili Halk Komiserliklerinin ve İşçi ve Köylü Müfettişliği müfettişlerinin ve denetleyicilerinin raporları, tutanakları, sondaj sonuçları ile karşılaştırılmış ve analiz edilmiş olsun, yani yönetim örgütleri tarafından verilen bilanço görüş noktası ve çalışma sonuçları, üretim başarıları, vs. verilerine göre analiz edilmiş olsun. Böyle bir girişim, doğru bir yönetsel girişim olurdu ve «silkelemeyi» hedef alan siyaseti tamamen doğrulardı, yani kimlerin görevinden alınması, göreve atanması, görevinin kısıtlanması üzerine çekilen dikkati ve «yönetici tabakadan» şu anda ne istenilmesi gerektiği üzerine istekleri haklı kılardı. Bukharin, Tsektran üyeleri tarafından yayınlanan Petrograd'daki 3 Ocaktaki söylevinde, Trotski'nin önce «silkelemeyi» öngördüğünü, fakat sonra bundan vazgeçtiğini söylemekle, burada da pratikte gülünç bir seçmeciliğe ve teorik planda da bir marksist tarafından hiç bir zaman kabul edilmeyecek bir duruma düşüyor. Bukharin soruyu, soyut olarak ele alıyor, çünkü sorunu somut olarak ele almayı bilmiyor (veya istemiyor). Biz Parti Merkez Komitesi ve bütünüyle Parti yönetmeye devam ettiğimiz sürece, yani devleti yönetmeye devam ettiğimiz sürece, hiçbir zaman «silkelemekten» yani görevden alma görevini kısıtlama, atama, işten çıkarma vs. yetkimizden vazgeçmeyeceğiz, vazgeçmeyiz. Fakat, Trotski'nin broşür-programında, dikkate alınan bu elemanlar değil, ortaya konan «bu ciddi pratik sorun» hiç değildir. Zinoviev ve Trotski'nin tartıştıkları, bizim Bukharin ile tartıştığımız, bütün partinin tartıştığı «pratik ciddi bir sorun» değil, fakat sendikal hareket alanında «eğilimler» sorunudur (Trotski'nin 9 ncu tezinin sonu).

Bu sorun temelli olarak siyasi bir sorundur. Bizzat olayın yapısı gereği, somut belli «olay» gereği, Trotski'nin hatasını, en insanca duygularla hareket eden Bukharin'in yapmak istediği gibi, seçmeci düzeltici ve eklentilerle düzeltmek olanaksızdır.

Burada bir tek çözüm olabilir.

Sendikal hareket sınıf ilişkileri, siyaset ve ekonomi arasındaki ilişki, Devletin, partinin, sendikaların «Okulun» ve aygıtın, vs... özel rolleri alanındaki «eğilimler» siyasi problemini doğru olarak çözümlemek. Bu ilk noktadır.

İkinci nokta: doğru bir siyasi çözümden hareket ederek, uzun, metodlu, sabırlı, inatçı, çeşitli, tekrarlı bir üretim propagandası sürdürmek; bu propagandayı, Devlet ölçüsünde, Devlet organizmaları adına ve yönetiminde sürdürmek.

Üçüncü nokta: «ciddi pratik sorunları», «parti genel gevezeliği»nin en uygun olanı olan eğilim tartışmalarına ve geniş tartış-

malara karıştırmamak, fakat bu sorunların, tanıkları dinleyerek raporları, tutanakları, istatistikleri inceleyerek etkili ve sonuçlu bir tarzda, etkili ve sonuçlu komisyonlarda ortaya koymak ve bütün bu temel üzerinde (sadece bu temel üzerinde, sadece bu şartlar içinde) sadece Sovyetlerin ve partinin veya ikisinin birden yetkili organizmalarının kararı ile, «silkelemek» olanaklıdır. Oysa Trotski ve Bukharin, karmakarışık bir siyasi hatalar yığını, nakil «yönetim kararlarına» karşı havada kalan, boşlukta kalan saldırılar yaptılar. Bukharin, «bardak» örneği ile teorik köken sorununu ortaya koyduğundan, hatanın «teorik» kökeni açıkça görülüyor. Bukharin'in teorik düzeydeki hatası, seçmeciliği, diyalektiğin yerine geçirmesidir. Bukharin sorunu seçmeci bir tarzda koyarak, temelli olarak batağa battı ve sendikalizme vardı. Trotski'nin de hatası şudur: tek taraflı görüş, taşkınlık, abartma, dikkafalılık. Trotski'nin programı, su içmek için kullanılan dipsiz bir bardaktır.

SONUÇ

Yanlış anlamaların son bulması için bir kaç noktayı daha kısaca hatırlatmam gerekiyor.

Trotski yoldaş, «programının» 6 ncı tezinde, SBKP'nin, programının sendikalarla ilgili 5 nci paragrafının ekonomik bölümünü vermiştir. İki sayfa sonra ise, yoldaş Trotski, 8 nci tezinde şöyle yazıyor:

«... Sendikalar eski varoluş temelleri olan, ekonomik sınıf savaşı temelini yitirdikten sonra» (bu yanlıştır, bu aceleci bir abartmadır): sendikalar ekonomik sınıf savaşı temelini yitirdiler, fakat, ne yazık ki daha çok uzun yıllar, sınıf savaşı olmayan «ekonomik savaş» temelini yitiremeyeceklerdir; ekonomik savaştan kastedtiğim, sovyet aygıtının bürokratik deformasyonlarına karşı savaş, çalışan kitlelerin maddi ve moral çıkarlarını bu aygıt için ulaşılmaz araçlarla savunmak, vs.

«... Sendikalar, proletarya devriminin ve programımızın «**üretimi örgütlemek**» olarak formüle ettiği yeni görevi yürütebilmek yeteneğinde olabilmek için gerekli güçleri bir araya getirmeyi ve gerekli metodları ortaya koymayı başaramadılar» (Sayfa: 5, Tez: 8.)

Bu tehlikeli bir yanlışlığın tohumunu taşıyan aceleci bir abartmadır. Program bu terimleri kullanmıyor, sendikalara, «**üretimi örgütleme**» görevini vermiyor. Bu tezleri metindeki sıralanışına göre, Partimizin programındaki her düşünceyi, her tezi adım adım izleyelim:

1 — Sosyalleştirilmiş sanayinin (başka herhangi birşeyin de-

gül) «örgüt aygıtı» ilk planda «sendikalara dayanmak zorundadır» (sadece ve sadece sendikalara değil). 2 — Sendikalar, «çoğunluğu bir araya getiren» ve daha sonra da, üretimin belli bir dalında çalışanların bütünü biraraya getiren büyük üretim birlikleri olmak için, gitgide, lonca darlığından kurtulmak zorundadırlar» (Nasıl?) partinin yönetiminde ve eğitim eylemi boyunca vede ayrıca proletaryanın proeterya olmayan çalışan kitle üzerindeki eğitim uygulaması ile.

Sendikalarla ilgili metnin ilk bölümü işte budur.

Gördüğünüz gibi, bu bölüm, çok uzun bir çalışma gerektiren «son derece sıkı şartlar» ortaya koymaktadır.

«... Sovyet Cumhuriyeti yasalarına ve yürürlükteki pratiğe uygun olarak, merkezi olduğu kadar bölgesel bütün sanayi yönetim kuruluşlarının üyesi olan (gördüğünüz gibi, son derece ihtiyatlı bir terim olan, üye terimi kullanılıyor) Sendikalar, tek bir ekonomik bütün olarak kabul edilen ulusal ekonominin tüm yönetimini ellerinde gerçekten toplayacak duruma ulaşmak zorundadırlar (şuna dikkat ediniz: Sendikalar, ne sanayi branşlarının ne de sanayinin değil fakat, daha da öteye tek bir ekonomik bütün olarak kabul edilen bütün ulusal ekonominin yönetimini gerçekten ellerinde toplayacak duruma ulaşmak zorundadırlar: ekonomik bir şart olarak, bu şartın gerçekleşmesi ancak, sanayide ve tarımda küçük üreticiler nüfusun ve ulusal ekonominin yarısından az bir yüzdeyi temsil edecekleri zaman olanak kazanacaktır). Merkezleşmiş Devlet yönetimiyle, ulusal ekonomi ve geniş emekçi kitleleri arasındaki birbirinden ayrılmaz bağı böylece sağladıktan sonra (özellikle «böylece» sağladıktan sonra, yani önceden belirtilen bütün şartları gerçekleştirdikten sonra), sendikalar, geniş emekçi kitlelerinin en geniş biçimde ekonominin doğrudan yönetimine katılmalarını sağlamak zorundadırlar (yani, kitleleri, yani nüfusun çoğunluğunu). Sendikaların ve geniş kitlelerin ekonominin yönetimine katılmaları, sovyet iktidarının ekonomik aygıtının bürokratlaşmasına karşı mücadelede temel araç olacak ve üretim sonuçları üzerinde gerçek bir halk kontrolünün kurulmasını sağlayacaktır».

Böylece, son cümlede çok ihtiyatlı başka bir terim bulmaktayız: «ekonominin yönetimine katılma»; kitlelere yapılan çağrı, tekrardan gösterildiği gibi, bürokrasiye karşı mücadele etmek için temel araçtır (fakat tek araç değildir); ve sonuç, son derece ihtiyatlı şu terimle bitiyor: «halk kontrolünün» **kurulmasını** sağlayacaktır, yani sadece proletaryanın kontrolünü değil, işçi ve köylülerin kontrolünü sağlayacaktır.

Bütün bunları Parti programımızın sendikaların görevi olarak «üretimi örgütlemeyi» kabul ettiğini söyleyerek özetlemek açıkça

yanlıştır. Bu hatayı fazlaştıran, program-tezler içine sokarak, sadece bir antikomünist sendikalist sapma elde edilir.

Bu konu ile ilgili olarak, Trotski yoldaş tezlerinde şöyle yazıyor: «Bu bizi son zamanlarda, programda saptanan amaçlara yaklaştırmadı, aksine uzaklaştırdı» (sayfa: 7, tez: 6). Bu temelsiz bir id diadır ve yanlış olduğuna inanıyorum. Trotski'nin tartışmalarda yaptığı gibi, «bizzat» sendikaların bunu kabul ettiğini göstererek bu doğrulanamaz. Parti için, bu en yüksek otorite değildir. Ve genel olarak bu, ancak birçok olayın çok ciddi ve objektif bir incelenmesi ile gösterilebilir. Bu ilk nokta. İkinci olarak, bu gösterilmiş bile olsa, bir sorun daha hâlâ boşlukta kalmış olacaktır: Neden amaçtan uzaklaştık? Trotski'nin düşündüğü gibi, «bir çok sendikacı» «yeni görevleri ve metodları reddettikleri» için mi, yoksa, bürokrasinin bazı zararlı ve kötü aşırılıklarını engelleyip onları düzeltmek için gerekli güçleri bizzat «bizim» bir araya getiremeyip, gerekli metodları ortaya koymadığımız için mi?

Bu konuda, Bukharin yoldaşın bize 30 Aralık günü yaptığı, «Partinin IX. kongresi tarafından çizilen çizgiyi inkâr ettiğimiz» (ve Trotski'nin dün, 24 Ocakta, II. Madenciler Konferansı komünist fraksiyonu önündeki tartışmada tekrardan ele aldığı) ithamını hatırlatmak gerekiyor. Partinin IX. Kongresinde, Lenin çalışmanın militarizasyonunun savunuculuğunu yaptı ve demokrasiyi ileri sürenlerle alay etti, fakat şimdi bunu «inkar ediyor» diyorlar. 30 Aralıktaki, sonuç konuşmasında, yoldaş Trotski bu ithamı, eğer deyim yerindeyse özel bir biberle baharatladı: «Lenin, sendikalar da, karşıt eğilimli bir yoldaşlar gruplaşmasının oluştuğunu hesaba katıyor» (sayfa: 65); Lenin «diplomatik bir tavır» alıyor (Sayfa: 69); «Parti grupları arasında dolambaçlı çarelere başvurmalar» (Sayfa: 70), vs. Trotski yoldaş, olayı kendisi için çok övgücü benim için ise çok kötü yergici bir biçimde sergiliyor. Fakat biz olayları inceleyelim: Bizzat bu 30 Aralıktaki tartışmada, Trotski ve Krestinski, «yoldaş Préobrojenski'nin Temmuz 1920 den beri, işçi örgütlerimizin iç hayatı ile ilgili yeni bir yola girmemiz zorunluğu sorununu Merkez Komitesine önerdiğini (sayfa: 29) belirttiler. Ağustos'ta Zinoviev yoldaş bir taslağı kaleme aldı ve Merkez komitesi, Merkez Komitesinin bürokrasiye karşı mücadeleyi ve demokrasinin genişletilmesini içeren bir kararını onayladı. Eylül ayında, sorun Parti konferansında ele alındı, ve bunun kararı Merkez Komitesince onaylandı. Ekim'de bürokrasiye karşı mücadele sorunu VIII. Sovyet Kongresinde ele alındı. O halde, bütün M.K., bütün Parti, ve bütün işçi ve köylü Cumhuriyeti, bürokrasi sorununun gün ışığına çıkarılması, ve buna karşı mücadele etmek zorunluluğunu kabul etti. Bu SBKP'nın IX. kongresini «inkâr etmek mi» demektir. Hayır. Hiçbir şekilde. Çalışmanın militarizasyonu ile ilgili kararlar tartışılmaz, ve demokrasiyi ileri sürüp de buna kar-

sı çıkanlarla alay etmemi hiç de geri almaya ihtiyacım yok. Bundan çıkarılacak tek sonuç, işçi örgütlerini hiçbir zaman bir fetiş durumuna getirmeden demokrasiyi genişleteceğimizdir. Bürokrasiye karşı mücadeledeki dikkatimizi iki misli arttıracacağız; kim işaret ederse etsin, bürokrasinin zararlarını ve kötü aşırılıklarını özel bir ihtimamla düzeltereğiz.

İvedilikler ve eşitlik küçük sorunu üzerine son bir kez daha dikkati çekmek istiyorum. 30 Aralıktaki tartışmada, Trotski yoldaşın bu nokta üzerindeki 41 numaralı tezinin formülasyonunun teorik planda yanlış olduğunu söyledim; çünkü, bu tezde, tüketimde eşitlik ve üretimde ivedilikler görüşü bulunur. İvedilik olduğu zaman tercih vardır ve tercih, tüketimsiz hiçbir şeydir, diye cevap verdim. Trotski yoldaş, benim görüşümü hem «had derecede hafıza kusuru» ve hem de «yıldırım arzusu» (sayfa: 6 7ve 68) ile itham etti; beni diploması yapmakla, dolambaçlı çareler aramakla itham etmemesi bile şaşırttı. O, Trotski, benim eşitlik politikam lehine «tavizler» verdi ve işte şimdi ben, ona hücum edeceğim. Gerçekten de, parti sorunlarına ilgi duyan her okur, sarıh parti dökümanlarını bulabilir: Merkez Komitesinin Kasım ayındaki genel oturumunun kararının 4 üncü noktası ve Trotski'nin program-tezlerinin 41 inci tezi. Ben ne kadar «unutkan» olursam olayım ve Trotski yoldaşın hafızası ne kadar iyi olursa olsun, 41 inci tezin, Merkez Komitesinin 9 Kasımdaki kararında olmayan bir teorik hatayı içerdiği açıktır. Merkez Komitesinin kararı şöyle bildiriliyor: «Ekonomik planın uygulanmasında ivedilikler ilkesini muhafaza etme gerekliliğini kabul eden Merkez Komitesi, son Rusya Konferansının kararı ile tümüyle dayanışma içinde olarak, genel sendikal örgütlenmeyi kesintisiz güçlendirerek, farklı işçi gruplarının ve sendikalarının eşitlenmesine doğru gittikçe gelişen ve sürekli ilerleyişi gerekli kabul eder.» Bunun Tsektran'a karşı yöneltildiği açıktır, ve bu kararın anlamını başkaca doğru olarak yorumlamaya olanak yoktur. İvedilikler politikası yürürlükten kaldırılmamıştır. Bir işletmeye, bir sendikaya, bir tröste veya bir avan-gard yönetim kuruluşuna (ekonomik planın uygulanışı içinde) tanınan tercih devam etmekte fakat aynı zamanda, sadece «Lenin yoldaş» tarafından savunulmayan fakat aynı zamanda Parti Konferansı ve Merkez Komitesi, yani bütün parti tarafından onaylanan karar, açıkca şunu istemektedir: gittikçe gelişen ve sürekli bir ilerleyişle eşitlemeye geçiniz. Tsektran'ın Merkez Komitesinin Kasım kararını ve Aralık (ki Trotski ve Bukharin'in kabul ettirdiği) kararını uygulamadığını göstermektedir: biz burada bir kez daha, «normal demokrasi ilkelerinin» hatırlatıldığını görüyoruz. 41 inci tezin teorik hatası: tüketim alanında eşitliği ve üretim alanında ivedilikler politikasını, göstermesindedir. Bu ekonomik bir anlamsızlıktır, çünkü bu tüketimi, üretimden koparmak demektir. Buna benzer hiçbir şey demedim ve

diyemem de. Eğer bir fabrika yararsız ise kapatılsın. Mutlaka gerekli olmayan bütün fabrikalar kapatılsın. Mutlaka gerekli olanlar arasından ise, çok işletmesine (çok önemli işletmeler) tercih hakkı tanınsın. Örneğin, ulaştırmaya. Bu tartışılmaz. Fakat bir tercihin aşırı olmaması için ve Tsektran'da bunun aşırı olduğu hesaba katılırsa, partinin direktifi (Lenin'in değil) şudur: gittikçe gelişen ve sürekli bir ilerlemeyle eşitlemeye geçiniz. Eğer Trotski, kesin ve teorik olarak doğru bir karar alan Kasım ayındaki genel oturumdan sonra, «iki eğilim» üzerine bir fraksiyonel broşür yayınlıyor ise ve 41 inci tezinde kendine özgü ekonomik olarak yanlış formülasyonunu öneriyor ise, bizzat kendi kendine çatismaktan başka bir şey yapmıyor demektir.

Bugün 25 Ocak, yoldaş Trotski'nin fraksiyonel bir tavır alışından beri tamı tamına bir ay geçti. Daha şimdiden, açıkça anlaşılıyor ki, bu biçimi ile zamansız ve içeriği ile hatalı tavır alış yüzünden, parti, ekonomi ve üretim alanında ciddi ve pratik çalışmadan saptırıldı, politik ve teorik hataların düzeltilmesi için bu çalışmalardan saptırıldı. Fakat, bir eski atasözü, haklı olarak şöyle der: «her kötülükte iyi bir şey vardır.»

Merkez Komitede iç ayrılıklar üzerine garip dedikodular duyuldu. Muhalefet çevresinde menşevikler ve devrimci-sosyalistler kümelendiler (ve her zamanda açıkça kümeleniyorlar) ve gürültüleri ve bütün vasıtalarından yararlanarak parti çalışmasını bozmaya, tartışmaları keskinleştirmeye, parti çalışmasını edepsizce yorumlamaya çalışarak duyulmamış hırçınlıkta formülasyonlar yaydılar, mäsalları icad ettiler ve gürültüleri alevlendirdiler. Bu, küçük-burjuva demokratları, menşeviklerin, devrimci-sosyalistlerin de dahil olmak üzere bir burjuva politik yönetimi olup bunlar, çok anlaşılır nedenlerden dolayı bolşeviklere karşı kudurgan bir hınc beslemektedirler. Partinin her bilinçli üyesi bu politik yöntemi bilir, ve bunun fiyatını da bilir.

Merkez Komitesinin içindeki ayrılıklar, Parti'ye başvurmayı zorunlu kıldı. Tartışma, bu ayrılıkların içeriğini ve önemini somut olarak aydınlattı. Gürültülere ve ikiyüzlülüğe son verildi. Parti kendi kendini eğitiyor ve yeni bir hastalığa karşı mücadelede çelikleniyor: fraksiyonel eğilimler. Gerçekten de bu eski bir hastalıktır ve kalıntıları, muhtemelen, daha bir kaç sene kaçınılmaz olarak sürecektir, fakat bu hastalığın iyileştirilmesi şimdi daha çabuk ve daha kolay olabilir ve olmak zorundadır.

Parti, ayrılıkları abartmamayı öğreniyor. Burada, yoldaş Trotski'nin, yoldaş Tomski ile ilgili doğru gözlemlerini tekrarlamak uygun düşecektir: «Tomski yoldaşa karşı en şiddetli polemikte bulunurken bile, benim için, sendikalardaki yöneticilerimizin ancak ve

ancak Tomski yoldaşın sahip olduğu otorite ve deneye sahip adamlar olabileceğini her zaman söyledim. Bunu V. sendikalar konferansında söyledim: bugünlerde Zimire Tiyatrosunda söyledim. Parti içinde ideolojik mücadele birbirini reddetmek, değil, fakat birbiri üzerine etki yapmakla olur.» (30 Aralık tartışma tutanağının 34. ncü sayfası).

Trotski yoldaşın bu doğru düşüncesini partinin de uygulayacağı kendiliğinden anlaşılmaktadır.

Sendikalist sapma, tartışma süresince, özellikle Chliafnitov yoldaşta ve «İşçi Muhalefeti» 175 denilen grubunda görüldü. Partiden ve komünizmden açıkça ayrılan bir eğilim olduğu için, onu özellikle hesaba almak gerekecektir, ondan özel bir tarzda konuşmak gerekecektir, bu görüşlerin ve bu hatanın tehlikesinin, yanlışlığının açıklamasına ve propagandasına özel bir dikkat sarfetmek gerekecektir. (Sendikaların yönetim kuruluşlarında). «Zorunlu adaylıklar» sendikalist terimini kullanmaya kadar giden Bukharin yoldaş, bugün Pravda'da kendini çok beceriksiz bir tarzda savunmaktadır. Diğer noktalarda, görüyorsunuz, Parti'nin rolünden bahsediyor. İyi ki böyle söylüyor! Aksi halde, bu Parti'den ayrılmak demeye gelecekti. Aksi halde, bu düzeltilmesi gereken bir hata olarak kalmayacaktı. Eğer «zorunlu adaylıklardan» bahsedilirse, ve eğer hemen **parti için değil** diye eklenirse, bu komünizm ile ve SBKP programı ile bağdaşmaz bir sendikalist sapmadır. Ve eğer şu söz eklenirse: «zorunlu **fakat parti için değil**» hatalarının nasıl genişlediğini bilmeyen partisiz işçiler, gerçekte bugünkü durumda en ufak bir değişiklik olmadığı halde bir serapla aldatılmaktadır. Yoldaş Bukharin, komünizme göre teorik planda açıkça hatalı ve siyasi olarak yalancı olan sapmasında ne kadar çok ısrar ederse, dikkafalılığının ürünleri o kadar çok elem verici olacaktır. Fakat savunulamaz olanın nasıl savunulacağı bilinemez. Parti, partisiz işçilerin haklarının hertürlü genişletilmesine karşı değildir, fakat bu yolda nasıl ilerleneceğini ve nasıl ilerlenemeyeceğini anlamak için biraz düşünmek yeter.

Rusya madencileri II. Kongresinde, bu sendikada özel bir otoriteye sahip olan Kisselev yoldaşın desteğine rağmen Chliapnikov'un programı yenildi. Bizim programımız 137, Chliopnikov'un ki 62 Trotski'ninki ise 8 oy topladı. Sendikalist sapma düzeltilmek zorundadır ve düzeltilecektir de.

Bir ayda, Petrograd, Moskova, birçok taşra kenti, partinin bu tartışmayı yankıladığını ve Trotski yoldaşın hatalı çizgisini ezici bir çoğunlukla reddettiğini gösterdi. «Zirvede» ve «çevresinde» komitelerde ve yönetim kuruluşlarında dalgalanmalar olduysa bile, taban militanları kitlesi, partinin işçi kitlesi açık ve ezici bir çoğunlukla bu hatalı çizgiye karşı çıktı.

Kaménev yoldaş, 23 Ocakta, Moskovanın Zamaskvoretiski bölgesindeki tartışmada, Trotski yoldaşın programının geri alınacağını ve yeni bir program ile Bukharin grubuna katılacağını bildirdiğini bana söyledi. Ne yazık ki, ne 23 Ocakta ne de 24'de madenciler kongresinde komünistler önünde bana karşı söz alan Trotski yoldaştan bu konuda tek kelime işitmedim. Trotski yoldaşın niyetleri ve programları bir kez daha mı değişti, yoksa, durum başka türlü mü açıklanır? Bilmiyorum. Ne olursa olsun, Trotski yoldaş tarafından 23 Ocakta yapılan bildiri gösteriyor ki, Parti, bütün güçlerini toplayacak zaman bulamadığı ve sadece Petrograd, Moskova bir avuç taşra örgütünün görüşlerini açıkladığı halde, Trotski yoldaşın hatasını kararlı, enerjik, çabuk ve sarsılmaz, bir biçimde düzeltti.

Partinin düşmanları sevinmekte acele etmektedirler. Rusya'daki proletarya diktatörlüğüne ve Partiye zarar vermek için Partinin bünyesinde bazen kaçınılmaz olan ayrılıkları sömüremediler ve sömüremeyeceklerdir.

25 Ocak, 1921. Moskova işçi, köylü, asker milletvekilleri Sovyetinin, Basın Bölümü Yayınlarında ayrı broşür olarak, 1921 Ocağında yayınlanmıştır.

DİP NOTLAR

- 1) Tampon-Fraksiyon: Sendikalar üzerine tartışmalar açıldığı dönemde oluşan parti-karşıtı grup (Bukharin, Preobrajenski, Sebeabriakov) Bunun tampon-grup olarak adlandırılmasının nedeni, Trotski ve taraftarları ile Lenin'in arasını bulmaya çalışması, iki platform arasındaki çatışmada tampon rolü oynamaya kalkışmasıdır; Gerçekte ise, bu grup Trotski ve taraftarlarını örtülü, bir biçimde savunmaktaydı. Daha sonra ise Bukharin ve arkadaşları, açıkça, Trotski'nin yanında yer almışlardır, Lenin, «tampon-grup»un programını, partinin yönetici rolünü inkar eden bir sendikalist sapma olarak nitelendirmiş ve «ideolojik bozuluşun zirvesi» olarak isimlendirmiştir.
- 2) Tsektran: Demiryolu ve nehiryolu işçilerinin birleşmiş sendikasının merkez komitesi; 1920'de oluşturulmuştur. Trotski'nin taraftarları 1920 sonu 1921 başlangıcından itibaren merkez komitesinin yönetimini ellerine geçirmişlerdir. Sendika içinde uyguladıkları zorlama metodları ile partiziz işçilerin partinin karşısına çıkmasına sebep olmuşlar ve böylece işçi sınıfını bölünme tehlikesi ile karşı karşıya bırakmışlardır. Rusya ulaştırma işçileri Birinci Kongresinde (mart 1921) Trotski'nin taraftarları Tsektran'ın yönetiminden uzaklaştırılmışlardır.
- 3) Glavpolitput: Ulaştırma Yolları Halk Komiserliğinin genel siyasi bölümü (seksiyonu). 1920 yılında ulaştırma işçileri ve memurları arasında partinin siyasal eylem geçici yönetim organizması olarak, Ulaştırma Yolları Hak Komiserliği Genel siyasi Yönetimine dönüştürüldü. 1920 yılında Parti Merkez Komitesinin kararıyla feshedildi.
- 4) Sovnarkhoz: Sovyetler Birliğinde özerk ekonomik bölge yönetimi. (çeviren)

OLUŞ YAYINEVİ SUNAR

Sabahattin Ali

Hayatı — Hikayeleri — Romanları
(İnceleme)

ASIM BEZİRCİ

240 sayfa, 15.— TL.

“ Fırtınayla Gelenler ”

(Roman)

NIKOLAY OSTROVSKI

288 sayfa, 15.— TL.

OLUŞ YAYINEVİ

Babalı Cad. 54
Cağaloğlu — İST.

YENİ ÇIKTI

CIA İLE SAVAŞIM

“Kamboçya'nın ölüm-kalım mücadelesi”

NORODOM SIHANUK

Kamboçya'nın emperyalizme karşı mücadelesini, Kamboçya'nın lideri N. Sihanuk'un ağzından anlatan eser.

Önsözler, haritalar, «Hindiçini Halkları Zirve Konferansı Ortak Bildirisi» tam metni, kronoloji tablosu ve eksiksiz çeviri.

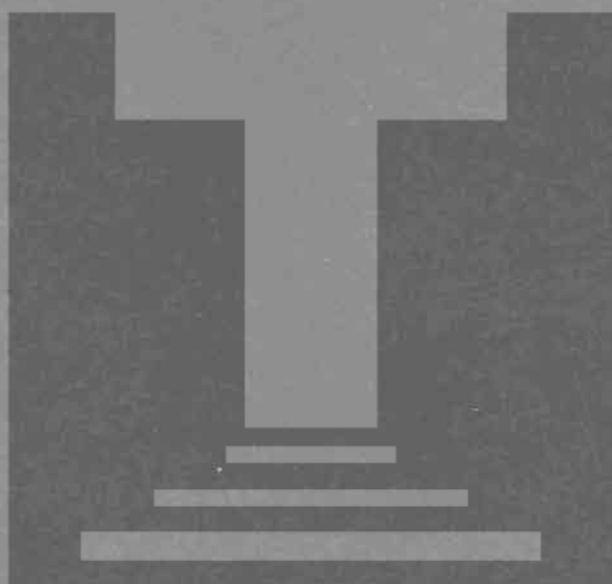
Temiz baskı, ofset kapak.

428 sayfa, 25.— TL.

Bütün kitapçılarda. 100.—TL. den fazla siparişlerde % 25 indirim yapılır.

İsteme adresi :

İŞİK YAYINEVİ
P.K. 308 Sirkeci — İST.

TÜSTAV

10 Lira